

Vasadi Péter

Más vagy most is

(Atirat)

Juhász Ferencnek
Borostyán-csillag feje volt.

Az elgyengülés helye akár
Nem két ölt.

Ésgeri fecske, elmulástól... A halál

marad. Le mint a gyötes
kötő és tolgos penész,

színterem dunsztos üvegbe
fárva. Széket, se kules.

A Nagy Takarításkor
majd kikotorják.

Neked szemétké. Itt csak
az élt től magát, aki

- anélkül, hogy megértne,
miért, hogyan - áthatal

egy közege, mi idegen
rossz lehet, bár borsalom;

legfőbb másom.

Baráti ellenállás tartja
Kétoldalt hős aint

az embert, ki tántoroghat,

az áldot föld - míg meg-

kapcsolódik - kivágja szédülését.

2.

Himnusz a Földhöz

Ó, föld, föld, te lombtalan

meny. Liszt-szerű sivatagokban

küzdök magunkat előre.

Jószik selymesen lábugaink

közt: nem enged elmerülni.

De van-e, és mit jelent - előre?

Mindenfelé előre van.

Mi másnak roskatag

curukolás, nekem előre.

A Teremtés-Gömbben nincsenek

irányok. Isten nem az: enni-

s innivaló igazság- s illat-

áradat. A költő elhárnyva

hízelpést, megrontó diadalt.

győzelmi mi-a-feneket,

vonul ma is, állva akár s

egy helyben. A szembesülést

ártatlansággal égetve széllein

lépked a szörnnyűben. lehet.

lélekben fájdalmas szék-

rekedéssel, mi konk s vérekes.

mégis újra s újra megüresedik,

hogy állítsa fűrtös

csillagaival az ég,

s fényesebbekkel a pokol.

De nem sodor - sodortatik

stigmás mindentudásba.

Leperegnek róla, mint órag

hairól a pikkelyek, a béna

„közeltetések”.

Minden másoké legyen.

Gyűjtsék csak az opós

pikkelyesdt vödörbe, töle

megborzadnak, ahogy

némán fölássá álmait.

A létezés tolongó rémületében,

igenis dogmatik.

Határzaj

Jó, rossz, ki tudja, van-e

neve, bűne, szíve, erénye

e vad csobogásnak? Vagy

csak trappol utemesen a

végidő legyveres alakulata?

A semmi színes.

4. Dögkutat

Nem trafikál, veled az
erdő. Sötétben fintarog,
s elugrált túl erdő.
szénás-violás, penetráns
mennyszágod van. Közben
az Úr, ez a dicsőséges,
Óriás-Szent Helióra,
akár a Léi Szeme, al-
mélyed elmélyedő, nagy-
kabát-gombnyi szemedben.
Ti ketten, mit is láthattok
a tűhagyon efferő erdő-
lángolásban? Szerelmek
ég könnyben, időtlen.
Igenis, mondjad: dögkutat,
Tőlük még az ál-tökéletes-szavú
beavatók is lejjesztve menekülnek.
Egymásra hányt, ficamosan
bukott, jegeses halálárábók,
bűzítő állat-testi-rothadásból
a fölakadt szemek hideg sugára
kísút, kilszúr, s imádkozza
a pusztulásba fulladt életet.
A Dicsőséges pedig oda néz,
ahová mutatsz neki.
Nem felsz ^hé, átlátva tart
a kezdetektől. Látásért
alcserélted rettenésedet.

G Á L J Ó Z S E F

Az onkológia professzora

BESZÉLGETÉS KÁSLER MIKLÓSSAL,
AZ ORSZÁGOS ONKOLÓGIAI INTÉZET
FŐIGAZGATÓJÁVAL

A Kékgolyó! Aligha akad olyan, az egészségügyben, főleg a „betegség-ügyben” csak kissé is jártas ember, aki ne tudná: itt van Magyarország legjelentősebb rákgyógyítással foglalkozó kórháza, az Országos Onkológiai Intézet, amelynek elődintézményét az Eötvös Loránd Rádium és Röntgenintézetet 80 éve, 1936-ban alapították a budapesti Bakáts téri kórházban. Számos szervezeti változás után, 1952-ben az Egészségügyi Minisztérium rendeletére itt jött létre a nemzetközi hírű intézmény, az Országos Onkológiai Intézet. A kórház megalakulása óta folyamatosan korszerűsödik technikai feltételeiben, a gyógyításban pedig a tudomány legfrissebb eredményeit alkalmazza.

Az Onkológiai Intézet helyszínén, a sváb-hegyi Kékgolyó utcában már 1852 óta gyógyítással foglalkozó intézmény működött. Schwartzter Ferenc (1818–1889) itt alapította meg a maga korában korszerű elmegyógyintézetét, magán-örüldéjét”, amelyet 1885-ig vezetett.

A 9 holdon elterülő, 50 beteg befogadására alkalmas 1-2 szobás intézmény a korszak gyakorlatához képest emberséges gyógymódjával kiemelkedően modern intézmény volt. Az 1885-ben a gyógyintézet vezetésétől visszavonult Schwartzter Ferencről fia, Ottó (1853–1913) vette át az irányítást 1913-ig. Vezetése alatt 1887-től új pavilonok épültek, a különböző betegségtípusokat más-más pavilonban helyezték el.

1909-ben a kórházat eladták és Schwartzter Szanatórium Rt. néven folytatta tevékenységét. 1921-ben Blum Ödön igazgatásával vízgyógyintézet kezdte meg működését, amelyet az utókor Szieszta (Siesta) Szanatórium néven ismer. A Ráth György utcában (a mai intézmény főbejáratí része) nyílt meg ez az újabb gyógyhely, a szintén 50 szobás vízgyógyintézet a református egyház kezelésében. Már az első években újabb pavilonokat építettek. A régiekre emeleteket húztak. A két exkluzív intézmény két külön igazgatás alatt működött. A Siesta Szanatóriumban töltötte élete utolsó heteit József Attila, itt halt meg Babits Mihály és a nótaköltő Balás Árpád is. 1942-től 1950-ig a Magyar Posta Betegbiztosító Intézetének kezelésébe került az intézmény. A második világháborúban azonban súlyos bombakár érte a szanatóriumot és 1947-ig tartott a romeltakarítás.

Az Országos Onkológiai Intézet elődjének, a Rádium és Radiológiai Intézetnek első igazgatója Manninger Vilmos volt, akit 1838-ban Czunft Vilmos váltott. Az

Onkológiai Intézet első igazgatója Wald Béla, aki 1952-től irányította az intézetet. Őt követte Venkey Tibor és Vikol János is. 1971-ben Ekhardt Sándor vezetésével tovább korszerűsödött az Intézet, amelyet a professzor nyugdíjba vonulása után 1992-től Kásler Miklós professzor irányít. Munkájukat számos kiváló orvos segíti.

A PROFESSZOR

„... az ember genetikai anyagában, a genomjában hordozza azt az isteni csodát, ami meghatározza őt, kettős természetét, egy materiális-fiziológiai élőlény szerepkört és ezen túlmenően a transzcendentális-spirituális komponenst, amely kizárólag csak az

emberre jellemző. Az ember születésekor valóban úgy indul neki az életnek, hogy hozza magával a genetikailag örökölt ambíciókat, a lehetőségek legszélesebb tárházát, amiből majd kibomlik az előbb említett fejlődési folyamatok során maga az ember, amit a környezet alapvetően befolyásol, de nemcsak felemelheti az emberi méltóság keretei közé egy ember életét, hanem gyakran tapasztaljuk, hogy nagyon erősen le is húzza. Lényegesnek tartom, hogy a kényszersorsot, amit az ember genetikailag örököl, az iskolázottság, a hit, az elhivatottság határozottan az emberi felé emeli fel, és végül is ahhoz, hogy az ember a választott sorsát élje meg. Hiszen az ember spirituális tevékenységének nemcsak a gondolkodás a lényege, hanem a hit, a nemesebbre való törekvés. Az igazságra való törekvés, ahogy kifejezte a Teremtő megtestesült formában, „ego sum veritas”, én vagyok az igazság. És az igazsághoz vezető út az „ego sum via” az emberi életnek az értelme. [...] Az emberi élet végső célja a szeretet.”

Ezek a gondolatok a nagy sikert aratott Nemzeti Nagyvizit című Duna Tv sorozatának könyv formában megjelent kiadvány beköszöntő sorai. Induljunk ki ebből a gondolat-sorból és ennek alapján próbáljunk egy rövid életutat vázolni. Honnan indult Kásler Miklós a magyar onkológia tudományának és gyakorlatának nemzetközi tekintélyű professzora?

Anyai ágon Vas megyei vagyok, emberemlékezet óta paraszti származék. Anyai nagymamám Sárváron az első tanárképzőt végzett lány volt. Édesanyám is pedagógus lett. Édesapám erdélyi bukovinai székely. A „mádéfalvi veszedelem” után menekültek lófő őseim Andrásfalvára. Az 1860-as években kerültek vissza Dévára, majd a második bécsi döntés után Dél-Erdélyben ragadtak és a második világháború viszontagságai után, félve a román megtorlástól Magyarországra telepedtek. Édesapám ekkor – 1944-ben – végezte a jogi egyetemet Kolozsváron. Őt is behívták katonának, visszavonulás közben ismerte meg édesanyámat Sárváron. A magyar hadsereggel Sopronig, a magyar határig vonult vissza. Németország védelmére nem tett esküt. Aztán személyi igazolványa átadására beidéztek a rendőrségre, amiből aztán négy év hadifogság lett. Szüleim 1949 márciusában házasodtak össze, néhány évig Budapesten éltek, aztán hazajöttek Sárvára, s gyakorlatilag ott laktak – az utolsó évtizedet leszámítva – gyakorlatilag ott laktak. Az utolsó két évtizedben sikerült a családot egyesítenem, s velük együtt laktunk Budakeszin.

Mit adott a család?

Családomnak rendkívül sokat köszönhetek. Egyrészt genetikai adottságaimat, a generációk során tapasztalt példamutatást, a számomra is fontos, követendő életformát. A családom rendkívül vallásos és mélyen emberséges volt. Ebben nyilván szerepet játszott az a gyulafehérvári katolikus főgimnázium – édesapám itt érettségizett –, az a megértő transzszilván erdélyi szellemiség, amely a különböző etnikumú népcsoportok együttélése során alakult ki, amely az 1500-as évek második felében a tordai országgyűlésen elfogadott, a világ első vallási türelmi rendeletében kifejeződött, s az élet minden területére kiterjedt egészen 1918-ig.

Édesapám ebből az elegyből és hitéből adta át a többi ember megértésének törekvését és talán képességét. Mindig megpróbált a másik fejével gondolkodni, s aszerint reagálni a változó eseményekre. És még valamit kaptam édesapámtól: a hihetetlen műveltséget. Ő a román éra alatt végezte a gyulafehérvári gimnáziumot, ahol akkor nem lehetett oktatni a magyar történelmet, ezért önképzőkörben tanulták meg azt és a magyar irodalmat is. Édesapám legalább olyan szinten ismerte mindkettőt, mint akármelyik gimnáziumi tanár. Emellett hét nyelven olvasott, írt és beszélt. Édesanyámtól az önfeláldozó szeretetet, a család és környezet összetartó képességét láttam és tapasztaltam meg. Édesapám igaz ember volt. Szépen, erkölcsösen és példaszerűen éltek. Ezt várták el tőlem is.

A család mellett a gyermek- és ifjúkor másik meghatározó, gyakran életre szóló élménye az iskola. Mit jelentett a professzor életében az iskola?

Tanáraimra is csak hálával tudok visszaemlékezni, mert hála Istennek az idősebb generációból kerültek ki, akik tanulmányaikat még a két világháború között végezték. Nem csak oktattak, hanem neveltek is. Hihetetlenül nagy tudásúak voltak és át is tudták adni az ismereteket. Nem csak azt tanították meg, amit kötelezően meg kellett tanítani, hanem a hamisításokat, az elhallgatásokat is képesek voltak úgy korrigálni, hogy azokból mindenki megértette a valós események láncolatát. Hihetetlen pedagógiai képességeik voltak. Az általános iskolából említtem Sarlós Dénest, Remete Emíliát, Vörös Jankát, Miskolczi Józsefnét.

A gimnáziumban is kiváló tanárokkal találkoztam. Bodó Béla biológia tanárom például mindenkit, aki biológiából fölvételizett megkeresett a családjánál és rendszeresen foglalkozott vele, fölkészítendő az egyetemi fölvételre. Természetesen ingyen és bérmentve, a köszöneten kívül semmit sem fogadott el. Említhetném Incze tanár urat, aki házat épített és mi segítettünk neki az alapozásnál, betonoztunk. Másnap első óra fizika volt, mind az ötünket, akik ott voltunk neki segíteni, kihívott felelni s mivel nem készültünk, mindegyikünknek egyest adott. Tanítás után ott kellett maradnunk, hogy pótoljuk az aznapi leckét. Azt mondta, tisztességtelen előnyöket nem szerzünk és nem fogadunk el. Jegyeztétek meg! Én azóta is megjegyeztem.

Tanulmányaim alatt találkoztam rendkívüli személyiségekkel egyetemista koromban is, akik közül elsőként említtem a mikrobiológiát oktató Mécs Imre professzor urat. Ő készített föl bennünket a tudományos diákköri munkára, az emberséges gondolkodásra, a gondolkodás módszertanára. Hihetetlen sokat köszönhetek neki pályafutásom alakulásában. De megemlíthetném Bánhidyt, Fényes, Csillik, Ormos, Láng Imre, Szontág, Boda, Ivanovics, Imre, Baradnay Simon Miklós és Petri Gábor professzorokat. Csiby professzor úr kiváló oktató és rendkívül okos ember volt. Nála csak édesapám volt okosabb! Valamennyien mély benyomást hagytak bennem, és ők is segítették életpályámat. Szinte röstellem, hogy nem mindenkit soroltam föl.

Itt mondom el, hogy a szegedi egyetem jogelődje a kolozsvári egyetem volt, édesapám nyomát követve is jelentkeztem ide. Az intézmény 1918-ban költözött Szegedre, amikor a bevonuló román csapatok az egyetem rektorát láncra verve hurcolták végig Kolozsvár utcáin ok nélkül, teljesen alaptalanul. Akkor az egész tanári kar az egyetem teljes fölszerelésével együtt átmenekült Szegedre. Ide hozták magukkal azt a szellemiséget is, amiből még mi is részesedtünk. Egyetemista koromban zajlott le az a professzor csere, amely már nem, vagy nem csak a tudományos teljesítményt helyezte előtérbe, hanem kinevezésükben politikai szempontok is közrejátszottak.

Az Országos Onkológiai Intézetből Bánhidyt, Holzinger, Németh György, Ekhard professzor urat, Pólus Károlyt, Ottó Szabolcsot és sokan másokat is meg kell említenem. Ilyen szempontból szerencsés vagyok, mert mindig olyan emberek közé kerültem, akik rendkívül nagy tudásúak voltak és emberileg is kiválóak.

A tudatos pályaválasztást – ahogy elmondta – sok kiváló ember segítette megvalósítani, példájukkal pedig a választását eleve meghatározó hivatástudatát is elmélyíteni.

Az hogy orvos legyek, soha nem volt vitás. A választáshoz bizonyára hozzájárult Nagymamám betegsége is, akinek 17 évesen nem tudtam segíteni betegségében. Általános iskolásként és gimnazistaként 16 önképző körben vettem részt. Ezek a szakörök sok irányú érdeklődésemet elégítették ki. Ebbe belefért még a matematika is. Az Arany Dániel Matematika Verseny megyei szintjén eredményesen vettem részt, nagyon szerettem a biológiát, a kémiát, a művészeti könyveket. Az 1960-as évtized nagy érdeklődéssel kísért televíziós műveltségi vetélkedője volt a Ki miben tudós. Én harmadik helyet szereztem meg ebben a vetélkedőben. A vetélkedőkhöz szükséges ismereteket kiválóan felkészült tanároktól kaptam. Az említettek bizonyára jelzik, hogy más pályát is választhattam volna, az orvosi hivatás azonban mindent megelőzött.

Hogyan alakult a pályafutása? Melyek voltak az életpályának a legfontosabb állomásai?

1974-ben az egyetem befejezése után két lehetőségem volt: mehettem a mikrobiológiai intézetbe és eljegyezhettem volna magam az orvostudományi kutatásokkal, a másik pedig a klinikum maradt. Elsősorban a manuális szakmák vonzottak, ezért szóba került a szülészet, illetve a sebészet. Végül a Szegedi Orvostudományi Egyetem II. sz. Sebészeti Klinikáját választottam, mert elsősorban a betegek gyógyítása érdekelt, de szerettem volna oktatni és kutatni is. A II. sz. Sebészeti Klinikán azonban a körülmények, a nagyon fejlett sebészeti technika mellett a kutatásban is lehetőséget biztosítottak számomra. A klinikai munkában főleg az agysebészet, a baleseti sebészet és a hasi sebészet volt a klinika profilja. Én az általános sebészeti osztályon kezdtem dolgozni és az epeutak sebészetével foglalkoztam különösképpen. A klinikai tudományos munkát az ún. polirezisztens baktériumtörzsekkel való foglalkozás jelentette, amit a Mikrobiológiai Intézetben, Mécs Imre tanár úrral és Molnár József tanár úrral közösen végeztünk. A polirezisztens baktériumtörzsek jelenléte nagyon fontos kérdés a klinikumban. A korlátlanul és megfontolás nélkül szedett antibiotikumok ún. rezisztenciát hoznak létre, aminek következtében a későbbiek során ugyanarra a baktériumtörzsre ezek a gyógyszerek már nem hatnak. Kialakul a baktériumon belül az ún. plazmid. Ez a felelős a polirezisztenciáért. Az ott folytatott kutatómunka célja az volt, hogy ezt a plazmidot valahogy töröljük a baktériumokból. Ezáltal a baktériumokra az antibiotikumok ismét hatásosak lehetnek.

A munkám klinikai része rendkívül sok élményt jelentett számomra. Megismertem, hogy mit jelent a sebészet, milyen helytállást igényel, milyen erőfeszítésre sarkallja az embert, részben szellemileg, részben pedig testileg, fizikailag. Megszoktam, hogy mindig, minden körülmények között helyt kell állni. Sokat ügyeltünk, ezért sokszor rendkívüli fizikai fáradtságot éreztünk mindnyájan. Az ügyeleti munka megtanított

bennünket az önálló döntésre, az önálló sebészeti munka elvégzésére. Nagyon jellemző volt a klinika hangulatára a segítőkészség, mások támogatása, a fiatalok bevezetése a sebészeti ismeretekbe. A kezdő évek alatt nagyon finom sebészeti technikát tanulhattam meg, aminek „gyökerei” Láng Imre professzor úrig nyúlnak vissza. Ezt a kifinomult, szinte művészi sebészeti preparálási technikát tovább örököltette osztályom vezetője, Hoffmann János adjunktus úr.

A II. sz. Klinika egy épületben volt az I. számúval, ahol a magyar sebészetnek olyan nagy formátumú személyiségei dolgoztak, mint Petri Gábor, Kulka Frigyes, Imre József, Baradnai Gyula professzorok és még sok más kiváló személyiség. A kemény gyakorlati munka mögött, igen élénk szellemi élet zajlott. A Sebészeti Klinikán hét évet töltöttem el s itt sajátítottam el mindazt, ami elsajátítható az epeutak és általában a hasi szervek sebészetben.

Az 1980-as évtized elejére megérett bennem az elhatározás a váltásra. Erre az alkalmat Bánhidy Ferenc professzor ajánlata adta, aki meghívott az Országos Onkológiai Intézet Fej-nyaksebészeti Osztályára, ami később pedig az Orvostovábbképző Intézet Nyaksebészeti Tanszéke is lett, hogy foglalkozzam a fő nyaki verőér rekonstrukciós sebészetével. Az ajánlatot rendkívüli kihívásnak tekintettem és elfogadtam.

1981-től dolgozom az Onkológiai Intézetben. A fej-nyaksebészet akkor új tudományág volt, új sebészeti szakma, amely a kulcsont és a koponya között elhelyezkedő összes szervnek, főleg a daganatos megbetegedésével foglalkozik. Új módszereket kellett megtanulnom, köztük a felsőlégutak és tápcsatorna endoscopiás módszert ahhoz, hogy a betegeket ne csak operálni, hanem a betegséget diagnosztizálni tudjam. Elsősorban Bánhidy professzor úr és Pólus Károly tanár úr segítségével ezeket az ismereteket viszonylag rövid idő alatt megtanultam. Attól kezdve úgy éreztem, a munkám egyúttal a hobbim is. Minden műtét kreativitást igényel. Nem a daganatok eltávolítása a kulcskérdés a fej-nyaki tumorok esetében, hanem a helyreállítás. Ugyanis majdnem mindent el lehet az ember arcáról, szájüregéből, garatjából, gégejéről, nyakáról távolítani, de ezeket a szerveket rekonstruálni is kell.

A fej-nyak területén – az esztétikum mellett – helyre kell állítani a légzés, a beszéd, a rágás és a nyelés funkcióit. Gyorsan felismertem, hogy a műtétek kiterjesztésének a rekonstrukció hiányossága szab határt. Sok ember hal meg azért, mert nem lehet az előrehaladott állapotban lévő daganatot a fej-nyak területéről a rekonstrukciós lehetőségek korlátozott volta miatt eltávolítani. Ezért kezdtem el a hazai és európai előzmények nélkül a kiterjedt fej-nyaki defektusok mellkasról preparált lebennyel történő helyreállítását egy új műtéti variáció kidolgozása után Európában Tiwarival, Weidenbecherrel egyidőben elsőként. 1981-ben – Európában harmadikként – az osztály sebészeti lézert kapott. Mielőtt Bánhidy professzor vezetésével elkezdtük a hazai lézersebészetet, számos kísérletben tisztáztam kollégáimmal a lézerek szövetre gyakorolt hatásait, egyéb körülményeit és a sebgyógyulást. A rekonstrukciós sebészetet és a lézerkutatásokat Humboldt-ösztöndíjasként az erlangeni egyetemen folytattam. Ezzel a két témával indult tudományos pályafutásom, ebből írtam az MTA doktori értekezésemet, és ennek elismeréseképpen húsz évvel később tiszteletbeli tag-

jává választott a Royal College of Surgeons, a világ egyik legrégebbi (1599) orvostársasága. Ismereteim szerint a magyar orvosok közül előttem csak egyik példaképemet, Petri Gábort tisztelték meg vele. Rendkívül nagy tiszteletnek érzem, hogy Petri Gáboréhoz, – aki egyetemista koromban az egyetem rektora volt –, hasonló módon ítelték meg az én tevékenységemet is. A tiszteleti tagságot csak jó húsz év után kaptuk meg, amikor az idő bebizonyította a műtétek fontosságát.

Életvitelében, személyiségének formálódásában meghatározó szerepet kapott a hit, a vallás.

A hit – életszemlélet, rendkívül fontos része indentitásom kialakulásának. Vallásos légkörben nevelkedtem, de a hitnek ki is kellett alakulnia, amelyben meghatározó szerepe volt az olvasásnak és a példának. Ez azonban még önmagában nem elég, e szerint is kell élnie az embernek. Ezt el is várta tőlem édesapám. A hitem kialakulásában fontos személyes élményem a torinói lepel volt. Sokat olvastam a korai kereszténységről és a torinói lepelről is szinte mindent. A leplet én a feltámadás tárgyi bizonyítékának tartom. A hitemet ezzel a természettudományos háttérrel is alá tudom támasztani. Igaz, a hit nem tudományos kérdés. A természet egyik területén érvényes fizikai törvényeket nem lehet átvinni a biológiai jelenségek magyarázatára. Különösen nem lehet a transzcendentális világot megérteni és magyarázni. Ezt felismertem és hívő ember lettem, próbáltam a hívő ember útját járni és a hitből fakadó életet élni. Ezért is gondolom úgy, hogy a morálnak, az etikának is fontos szerepe van az ember életében. A szabályokat, a törvényeket mindig be kell tartani. A másik embert születésétől tisztelni kell mindaddig, amíg ő maga meg nem cáfolja a meg-előlegezett bizalmat.

AZ INTÉZET ÉLÉN

Az Országos Onkológiai Intézet fennállása óta nemzetközi hírű intézmény. Amikor 42 éves lettem és Ekhard Sándor professzor úr visszavonulása után eszembe se jutott, hogy megpályázzam a főigazgatói állást. Ám akkor alakult meg az orvosi kamara, amelynek elnökéül választott az intézet és határozottan felkértek, kikerülhetetlenül felszólítottak, hogy adjam be a főigazgatói pályázatot. A kiírásra nyolc pályázat érkezett. A miniszter utasítására az Intézet kilenc dolgozói csoportja elektorokat választott, akik egyhangúlag engem választottak, s ennek a kérésnek nem lehetett ellentmondani, mert akkor szembe megyek azzal, ahogy addig éltem. Bár a miniszter írta alá a kinevezésem, de az Intézet választott meg. Akkor már több mint 100 cik-kem jelent meg, tudományos fokozatot szereztem 35 évesen. (2010-ben akadémiai doktor címet szerzett. G.J.) Szenvedélyem és hobbim a sebészet.

Mi tartalmazott a pályázat, amelynek révén megbízták az intézmény vezetésével?

Amikor a miniszter úr aláírta a megbízólevelemet, akkor én annyit mondtam: mindent megőrzök, ami értékes és mindent megváltoztatok, amit meg kell változtatni. A pályázatom lényege: a klasszikus orvosi alapokra kell helyezni az intézet és a betegek viszonyát, ami emberi és szakmai kiválóságot jelent. Meggyőződésem: nem lehet jó orvos, aki nem jó ember.

Ez azóta is teljesen konzekvensen érvényesül tevékenységünkben. Előfordult a huszonegy-két év alatt, hogy egy-két embertől meg kellett válni, bár tudományosan jelentős teljesítményt nyújtottak – természetesen hozzásegítve másik álláshoz – mert a klasszikus orvoslás nemes hagyományának, a klasszikus orvos-beteg viszonynak nem feleltek meg.

Hogyan sikeredett a már csaknem negyedszázadig az intézet élén maradni? Mi segített ebben, hiszen köztudomású, hogy az intézet orvosai magasan kvalifikált szakemberek, ám gyakran számos öntörvényű ember is akad, vagy bizonyára akadt közöttük. Hogyan sikerült a konfliktusokat megoldani?

Én megértő és kompromisszumkész ember vagyok egy bizonyos határig, de vannak határok, melyeket nem léphetek át, mert szembe kerülnék saját lelkiismeretemmel, amit nem lehet vállalni. A konfliktusokat én úgy próbálom megoldani, hogy a másikat igyekszem megérteni. Volt olyan helyzet, amikor megváltoztattam a döntésem, mert olyan új ismeretekhez jutottam, amit a döntés előtt nem vehettem figyelembe.

Mindig igyekeztem, ma is, a másik emberrel tisztelettel beszélni és megérteni. 1981 óta vagyok itt, de egyetlen egyszer sem emeltem föl a hangomat, mert egyetlen vezető sem engedheti meg magának, hogy ordítson. Abban a pillanatban bebizonyosodik, hogy nincs igaza és elveszíti a hitelességét, a tekintélyét, amit nem lehet erőszakkal megszerezni. A méltánytalan támadásokra – amelyre számos példa volt – a legtöbbször nem is reagáltam. Úgy voltam, ha ismerősök szereznek hírt az esetről, ők úgyis tudják mi az igazság, ha pedig valaki nem ismer, majd eldönti az idő. Ahogy a nemzetek történetében is mindig kiderült az igazság, úgy az emberi élet során is. Volt amikor hat, volt amikor csak tíz év után került helyre az igazság. Először rendkívüli módon megviseltek a méltánytalan támadások, aztán egyre immunisabbá váltam. Igaz a támadások számszerűségükben és intenzitásukban is eléggé visszaszorultak. A 90-es évek elején – kinevezésem után – lejáratomra leveleket írtak – természetesen névtelenül – az onkológia nemzetközi képviselőihez. Kéthárom év után, amikor megismertek, sikerült ezt is helyre tenni.

A közvéleményt gyakran foglalkoztató kérdés az eutanázia. Pártolói és elutasítói egyaránt akadnak. Mindkét csoport nézetei elfogadhatónak tűnnek. Mi a professzor úr álláspontja ebben a nagyon súlyos kérdésben?

Az eutanáziával kapcsolatos véleményemet is befolyásolja a hitem. Az eutanázia megítélése egyébként is összetett dolog. Számos vetülete van: a halál megállapításának módszere, a nagyon lényeges törvényi előírások, a társadalmi megítélés, az etikai és hitbeli vonatkozások. Régen, még Glatz Ferenc akadémiai elnöksége idején szervezett egy vitát erről a kérdésről. A vita nyilvánosságot is kapott, mert közvetítette a Duna Tv. A vitára engem is meghívtak és én ott elmondtam, nagyon sok embert kezeltem és láttam meghalni, többet, mint a teremben ülő 50-60 ember összesen. És soha senkitől nem hallottam, hogy az életét be akarja fejezni, még akkor sem, amikor nagyon nehéz helyzetben, reménytelen állapotban volt.

Nagyon egyszerű 20 évesen azt mondani, ha én ilyen idős leszek, nyomorult, gyógyíthatatlan beteg, akkor én nem akarok élni. De amikor eljön az a pillanat, akkor senki sem kéri, hogy alkalmazzák az aktív eutanáziát. A passzív formája lehetséges, ami egyéni döntés, hiszen mindenkinek joga van visszautasítani az orvosi gyógykezelést. Ez az én megközelitésem. De visszatérve az aktív eutanáziára, mert vele kapcsolatban több kérdés is fölmerül. Magyarországon is, ahogy Európa országaiban és az Egyesült Államok több államában eltörölték a halálbüntetést. Akkor ki hozza meg a döntést? Ha megszületik a döntés ki hajtja végre? Az orvost erre kötelezni nem lehet, hiszen az orvos az élet megmentésére és a beteg segítségére esküdött. A segítség a halál pillanatáig is lehetséges. Akkor újra hivatalba helyezik az állami hóhért? Ne adj' Isten az öntudatlan beteg helyett az örökös dönti el a kérdést és ő is hajtja végre? Egyetlen világvallás sem fogadja el az eutanázia lehetőségességét. Én úgy gondolom, ha az életet nem én adtam a betegemnek, akkor el sem vehetem tőle. A döntés más szinten van. Én az eutanáziát embertelen dolognak tartom. Hasonló véleményem van az abortuszról is.

A 83 televíziós adásból álló Nemzeti Nagyvizit című sorozat könyv alakban megjelent első kötetének bevezetőjében olvasható a következő vallomás. „Életem során több százra becsülöm a velem készített tévé- és rádióriportok, beszélgetések számát. Tizenhat orvosi könyvet írtam, szerkesztettem. Sok megbecsülésben volt részem miattuk. Betegek ezreinek hálája adott mindennap erőt. De a szeretet áradását minden irányból most éreztem először. E munkám – talán meg sem érdemelt gyümölcse.” Ehhez tegyük hozzá a hajdani sokoldalú, főleg magas humán műveltségű, – például az aktívan zenélő – orvosok száma is mára alaposan megcsappant. Ebben a sorozatban Ön a beszélgetések állandó részvevője volt, Ön „vitte” a műsort, társai pedig a történelem, lélektan, teológia, régészet, zenetörténet, a kultúra és tudomány kiválóságai. Lehetett volna történelem professzor is.

A történelem szerteágazó érdeklődésemnek egyik színfoltja volt világeletemben. Ez odáig megy vissza, hogy édesapám sokat mesélt a hadifogságáról, Erdélyről, a magyar történelemről. A meséléseknek a következménye lett az olvasás. Mindig lenyűgözött a magyar történelem jónéhány eseményének, személyiségének nagyszerűsége, tisztasága, a rendkívüli teljesítmény, a kötelességtudat. Sokat olvastam a művészetekről is.

Kilenc évig a hegedültem, rajzszakkörbe jártam. Mindez arra volt jó, hogy tudjam értékelni a kultúrában is kifejeződő emberi alkotást, az emberhez méltó alkotást.

A Nemzeti Nagyvizit című tévéműsor talán azt a látszatot kelthette/keltheti, hogy a történelem lenne az érdeklődésem egyetlen célpontja. Ez messze nem így van. Sokoldalú érdeklődésem megmaradt. Majdnem azt mondtam, minden-olvasó vagyok, ami érdekes és elgondolkodtató. Engem a történelemben elsősorban nem az események érdekelnek, hanem azt próbálok összerakni, elemezni, hogy mi miért történt. A különböző döntéseknek mi lett a következménye, a meghozatalakor figyelembe vették-e, hogy milyen lehetséges folyamányai lesznek. Mert számomra a történelem azért érdekes, mert „lehetett volna másként is”. A hivatásos történészek és a politikusok is folyton mondják, hogy nem lehet föltenni azt a kérdést, hogy *mi lett volna, ha...?* Dehogynem lehet, hiszen pontosan ez a lényeg! Ha nagyon leegyszerűsíttem a kérdést, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az egyes emberek élete is hasonló panelekből, szituációkból épül föl. Persze kis különbségek vannak.

Ha az ember ismer egy helyzetet és tudja, hogy döntésének mi lett a következménye, akkor hasonló szituációban azt figyelembe is tudja venni. A történelemismeretnek véleményem szerint ez a lényege. Nem véletlenül született meg a latin mondás: *Historia est magister vitae*. A megismerés fölhasználható a politikában, egy nagy intézmény vezetésében és sok más helyen, mint ahogy a másutt szerzett ismeretet is fel lehet használni az élet több területén.

Én ezért tartom rendkívül sajnálatosnak a superspecializálódást, mert az egyes emberek egyre kevesebb dologról tudnak egyre többet, így az egész veszik el, főleg elveszik a világkép, a materiális és transzcendens világkép összefüggései. Szimplifikálja az emberek véleményalkotását, pedig a gondolkodás és világ úgy szép, hogy rendkívül tarka, rendkívül sokféle. Vannak olyan értékek a világban, amelyek nem vitatandók, hanem betartandók. Főleg a transzcendentális világ földi megnyilvánulásai.

A történelem mellett a másik fontos hobbi a vadászat. Én ezt egy kicsit az állatok tagetoszának tartom.

Ifjúkoromban rendkívül aktívan sportoltam. Futóbajnokságokat nyertem gimnazistaként, aztán rendkívül aktívan teniszeztam. Ennek az lett a vége, hogy csípőízületi kopásom lett, protézist kellett mindkét oldalon beültetni. Ezzel a sportolási lehetőség megszűnt, illetve a hirtelen és gyors mozgásokat ki kellett iktatni. Maradt a séta és ezzel összefüggésben a vadászat. A vadászat lényegét Márai írja le legtökéletesebben *A gyertyák csonkig égnek* című regényében.

A vadászat fegyelmezett ősi ösztön. Nem arról szól, hogy mindent lelövök, ami mozog. A vadászat a vadgazdálkodás fontos eszköze. Én mindig csak selejtet lövök, ha lövök, mert gyakran felülök a lesre, és ekkor minden megszűnik, kikapcsolódom és gyönyörködöm abban, amit látok. A vadászatra is sajnos egyre ritkábban van idő,

egyre ritkábban jutok el a magaslesig. Ez az én vadászatom, amit igen nemes tevékenységnek tartok.

Az egykori iskolákról szinte csak jó emlékek maradtak meg. Miért fontos az oktatás?

Az oktatást nagyon lényeges dolognak tartom. A klasszikus oktatásra gondolok. A porosz rendszerű oktatást mostanában nagyon sokan szidták, amely fontosnak tartotta az ismeretek megszerzését és a memoritert. Az ismeretek megszerzése közben nagyon sok lehetőség adódott az összefüggések lehetőségének felismerésére. A tárgyi ismeretek révén képzett emberek nevelkedtek, akik rendkívül magas humán műveltséget szereztek. Kiváló magyar feltalálók, építészek, művészek, Nobel-díjas tudósok kerültek ki ebből az iskolarendszerből.

A fiam a Deutsche Schule-ba járt elsőtől érettségiig. Itt láttam a már megreformált amerikai oktatási rendszert. Nagyon rossz róla a véleményem, mert otthon kellett sok mindent pótolni. Még lényegesebbnek tartom a nevelést, mert a diákok olyan viselkedésre tesznek szert, ami értékes. Ma nem látom azt a szelekciót, ami az évszázadok során kialakult értékeket őrizte meg. Ma sok az olyan ismeret, ami nem időtálló. Fontos lenne – hála Istennek már van rá példa – hogy etikát, vallást, valláserkölcset oktassanak. A Tízparancsolat nem kizárólag csak vallási útmutatás, nem dogma, hanem a legtökéletesebb törvénykönyv. Jogász édesapám – én is elvégeztem a jogot – mindig azt mondta, ha nem szeged meg a Tízparancsolatot, soha nem kerülsz szembe, sem a törvénnyel, sem embertársaiddal. Tökéletes etikai kódex is emellett. Én, mint orvos azt mondom: még népegészségügyi program is, mert ha azt betartják, el lehet kerülni a fertőző nemi betegségeket, néhány daganatos betegséget, de még a lelki és vegetatív betegségek jelentős részét is.

1994 óta egyetemi tanár, 1998 óta pedig a tanszékvezetői teendőket is ellátja. A Haynal Imre Egészségtudományi Egyetemen, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen, a Pécsi Tudományegyetemen és a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen is a rákmegelőzés és rákgyógyítás elméletébe és gyakorlatába vezeti be kollégáit és hallgatóit. Egyetemi professzorként hogyan sikerült pedagógiai nézeteit a mindennapi tevékenységben megvalósítani?

A Tízparancsolat kiváló példa arra, hogy nagyon sokféle szempontból értelmezhető és életünk során hasznosítható. Különösen igaz ez a Bibliára, hiszen minden élethelyzetet felöl és mindenre kínál megoldást akkor, ha értjük a tanítást.

Van-e Kásler iskola?

Ezt majd az idő dönti el. Én azt hiszem, igen. 1981-től 83-ig Bánhidi professzorral bevezettem egy olyan sebészeti lézertechnikát, a fej-nyaki műtétek utáni rekonstrukciós módszereket, amelyek révén pótolni lehet a műtét során kialakult defektust.

Minkét a módszer azt hiszem eléggé elterjedt. Csak az Intézetben kollégáim azóta több ezer, országosan több mint tízezer hasonló műtétet végeztek el. A fenti műtéti eljárásokat nemzetközileg megmérték és nem találták könnyűnek, ezért választottak, mint mondtam a Royal Colleg-be. Ezért kaptam meg a világ legrégebbi orvosi társaságának tagságát.

A magyar onkológiában sok mást is tettem. Kialakítottam a magyar onkológia struktúráját, megírtam a Magyar Nemzeti Rákprogramot, amit a WHO egyik alpmunkájának tekintett. Az Onkológiai Intézet működése, a magyar onkológiai hálózat továbbfejlesztése, a klinikai és kutatási profilok elindítása, több egyetemen az oktatás, a négy kontinensre kiterjedő tudományos kapcsolatok kialakítása, több száz közlemény, 21 könyv és közel száz könyvrészlet talán segítette a következő nemzedéket. Tizenhárom PhD értekezés témavezetője voltam. Ez sok munka volt, de hogy iskolát teremtett-e, majd eldönti az elfogulatlan idő.

A RÁKBETEGSÉG

Minden nap életünkben alig akad nap, hogy ennek a betegségnek a nevét ki ne ejténénk. Mi a rák?

A rák gyűjtőfogalom. Arról van szó, hogy a normális életfunkciót végző sejtek külső vagy belső hatások eredményeképpen kórosan átalakulnak, elveszítik normális életfunkcióik nagy részét és csak a szaporodás marad meg, aminek következménye, hogy a kiindulási szövet tönkremegy. A daganatos sejtek teljesen elpusztítják az eredeti szöveteket, majd a nyirokerek és a vérerek útján távoli áttéteket képeznek. Általában a távoli áttétek okozzák a beteg halálát.

Miért rák a neve?

Mert a legelső, egy ókori leírásban egy női keblen kialakuló rosszindulatú daganat, olyan rajzolatot adott, mint a rák. Azóta ez a kifejezés maradt meg és minden nyelven így nevezik. Latinul carcinoma, angolul cancer, németül Krebs.

Tudja-e ma már a tudomány, mi váltja ki ezt a félelmetes betegséget?

Sokféle rákkeltő együttes hatása. Egyértelmű: a környezetszennyeződéssel, az iparosodással, az életformával van összefüggésben. Az életkor növekedése is elősegíti a betegség kialakulását. Mindegyikünkben keletkeznek minden nap ráksejtek, amiket azonban a szervezetünkben működő védő apparátusok kiküszöbölnek. Ha a védő és a ráksejtek közötti arány megváltozik, akkor alakul ki a betegség.

Lehet-e tudni, hogy egyes embereknél miért éppen azt a szervet és nem a másikat támadja meg a kór? Virus, bacilus vagy egyik sem, hanem valami más?

Egyértelműen nem tudjuk megmondani. Fizikai, kémiai, biológia, a szervezetben létrejövő rizikó tényezőket tudunk mondani, amelyek valószínűsítik, valószínűbbé teszik a rák kialakulását. Lehet ez genetikai hajlam is, de a pontos ok és mechanizmus ma még teljességében nem ismert.

Vannak nézetek, amelyek pszichés okokra vezetnek vissza. Olvastam, hogy Professzor úr nem fogadja el.

Direkten nem, hiszen a rák nem lelki és nem elmebetegség. Közvetetten biztosan befolyásolja, hiszen aki állandó stresszben, folytonos feszültségben él, annak immunrendszere nyilvánvalóan gyengül, és ez megkönnyíti a betegség kialakulását.

A rák ma korunk népbetegsége. A tbc is az volt, de már évtizedek óta megszűnt. Elképzelhető, hogy a rák esetében is felfedezik a megelőzés gyógyszerét?

A tbc gyógyítását valóban sikerült megoldani. Robert Koch 1883-ban felfedezte a tuberkulózis baktériumát. Amikor ismertté vált az ok, megindulhatott a hatékony gyógyszerek fejlesztése. Ezek hatására a tbc baktériumok elpusztulnak. Gyakorlatilag az 1950-es évekre megszűnt Magyarországon a tbc. Manapság csak sporadikus esetek fordulnak elő. A ráknál nem ez a helyzet, mert csak szövettanilag 230-240 féle rákbetegségről van szó. Éppen emiatt nem lesz csak egy rákellenes gyógyszer.

Az okok között elsőként a környezetet említette.

A környezetünkben több száz rákkeltő kémiai anyag van, amik ha megfelelő koncentrációt érnek el a szervezetben, elindíthatják a normál sejtek átalakulását. Szerepet játszanak a biológiai tényezők bizonyos típusú rákfajták kialakulásában, például a HPV vírus, amely a méhnyakrák oki tényezője, de szájüregi, ivarszervi és végbél daganatok kialakulását is elősegíthetik. Aztán vannak fizikai eredetű ionizáló sugárzások, például a háttérsugárzás: dózison felüli röntgensugár vagy izotóp sugárzás. Megemlíthetném a táplálkozást. A túl sok zsiradék, a vörös húsok, az alkohol, a dohányzás például a szájüregi rákok kockázatát ötvenszeresére növelik. Rákkeltő a mozgás hiánya és a túlsúly is.

Mennyit változott a gyógyítás lehetősége orvosi működése alatt?

Hála Istennek nagyon sokat. Amit az egyetemen tanultam azt sokszor kellett felülrírni. Nem arról van szó, hogy egy nagyon összetett betegség gyógyításában határozott lépésekben zajlik a fejlődés, hanem úgy, hogy a diagnosztika minden típusa – képal-

kotó-, labor, szövettan és sugárdiagnosztika, sebészet, gyógyszeres kezelés lépcsőzetesen fejlődik. Néha csak kis előrehaladás van, máskor jelentős. Ezeket rendszeresen összhangba kell hozni egymással. Az Intézet írta meg először 1994-ben Európában az összes szerv szövettani típus stádiuma előrehaladottságának és gyógyításának teljes diagnosztikai és terápiás algoritmusát. Minden olyan helyzetet leírtunk, ami előfordulhat és azt, hogy akkor mi a teendő. Ez 1500 oldal volt.

Azóta többször át kellett írunk, mert annyi a változás. Jelenleg az ötödik változat van a nyomdában. Most ott tartunk, hogy 50%-ban gyógyítható a betegség, 50%-ban még nem. Az életet ugyan meg lehet hosszabbítani évekkel, esetleg évtizedekkel, de a betegek felét végérvényesen nem tudjuk még meggyógyítani.

A Központi Statisztikai Hivatal több alkalommal is közreadja a mortalitás adatait. A közvéleményben az a hiedelem él, hogy a rák az első számú halálok. Megnéztem két év erre vonatkozó adatait a statisztikai évkönyvekben, amelyek nem igazolják ezt a közvélekedést. Nevezetesen: 2000-ben a rákban elhunytak száma 33.679, a keringési szervek betegségében meghaltaké pedig 68.873 fő volt. Ugyanez az adat 2004-re vonatkozóan: 34.056 illetve 67.165 fő. Mindkét esztendőben a férfiak rákbetegsége volt a nagyobb számú halálok, a nőknél viszont a keringési betegségeké.

Igen. Mindig azt mondják, hogy Magyarország vezet Európában a rák halálozási statisztikáját. Ez azért van, mert Magyarországon nagyon pontos a statisztika. Van egy Nemzeti Rákregiszter, amely a gyakorisági adatokat rögzíti. De az európai összlakosságnak csak 22%-a szerepel valamelyik nemzetközi rákstatisztikában 78% nem, mert az illető országban nincs népszékszintű rákregiszter, ezért 78% esetében csak becsülik ezeket az adatokat, így azok nem pontosak. Viszont ha az európai országok halálozási százalékáról beszélünk, akkor a hazai adatok pontosan megegyeznek az európaiakkal: 24%. Ezt többé-kevésbé hiteles adatnak tekinthetjük.

Magyarországon a halálozási okok felét, 50-51% a keringési szervek betegsége és nem a rák okozza. A rák az összes halálok negyedét teszi ki. Ezt az említett statisztikai adatok igazolják.

AZ ONKOLÓGIAI INTÉZET NAPJAINKBAN

Hol van az intézet helye a hazai egészségügyben?

Az Országos Onkológiai Intézet alapító okiratának megfelelően a magyar onkológia epideminológiai, módszertani, kutatási, szervezési, gyógyítási és oktatási központja. Ennek a feladatnak tökéletesen megfelel. Négy kontinenssel vannak tudományos kapcsolataink és Közép-Európában a miénk az egyetlen akkreditált komprehenzív rákcentrum. Ez egy európai akkreditáció, amit az Európai Rákintézetek Szervezete

végez. Ebbe nem túl sok intézmény kerül bele, mert az onkológia teljes spektrumát nagyon kevés rákintézet műveli.

Már 1993-ban leírtam a Nemzeti Rákkontrol programban, hogy a magyar rákellátást centralizálni kell, mert nagyon sokféle diagnosztikai és terápiai forma van. Ezért ez legyen egy helyen és a beteg oda kerüljön, ahol minden együtt van – a gépek, a módszerek és a szakképzett személyzet. Ezt néhány éve elfogadták. Ennek eredményeként az országos, nemzeti intézet mellett négy centrum alakult ki a három vidéki orvosegyetemen és mellette Szombathelyen. A vasi városban részint geográfiai okok miatt, részint mert akkor Szombathely volt a legfőlkészültebb helyszín szakmailag és technikailag is. A felsoroltak mellett minden megyei kórháznak van onkológiai osztálya, és több megyei kórházban van sugárterápia a diagnosztika és többi terápiás modelítés mellett. Ezekkel az intézményekkel napi kapcsolatban vagyunk.

Ha jól láttam az eligazító táblákon az intézmény ma 32 pavilonból áll.

Amikor 1992-ben megkaptam a kinevezésemet, még több volt, aztán ezek számát 11-gyel csökkentettük. Összevontuk az azonos tevékenységet folytató egységeket. Tömböket alakítottunk ki. Így az egyikben a diagnosztikát, a másikban a sebészetet. Önálló tömbben kapott helyet a belgyógyászat és a sugárterápia is. Most korszerű keretek között korszerű struktúrában működnek, köszönet a fejlesztési lehetőségeknek.

Mennyi a közvetlen szakmai segítséget nyújtó ellátó személyek száma?

Csökkentettük a létszámot is. A korábbi 1500 fő 1000-re apadt. A túlburjánzott gazdasági és műszaki részlegeket csökkentettük. Most 330 diplomás, emellett nővérek és asszisztensek, gazdasági-műszaki-informatikai szakemberek látják el az évi tizenhatezer beteget, a napi kétezer járóbeteget, oktat és végzi a tudományos munkát.

A hazai egészségügy – a betegek napi tapasztalata, a szakemberek megnyilatkozásai alapján is – egyértelműen alulfinanszírozott. Itt rendben tartott épületeket, parkosított, gondozott udvart lát az Intézetbe lépő ember. A különféle megnyilatkozásokból én nem emlékszem, hogy az Onkológiai Intézetről megszólalók a pénzhányt hangsúlyozták volna. Kitüntetett szerepet kap az Intézet, netán másféle forrásokból (ajándékozás, hagyatékok) egészíti ki a működéshez alapvetően szükséges költségeket?

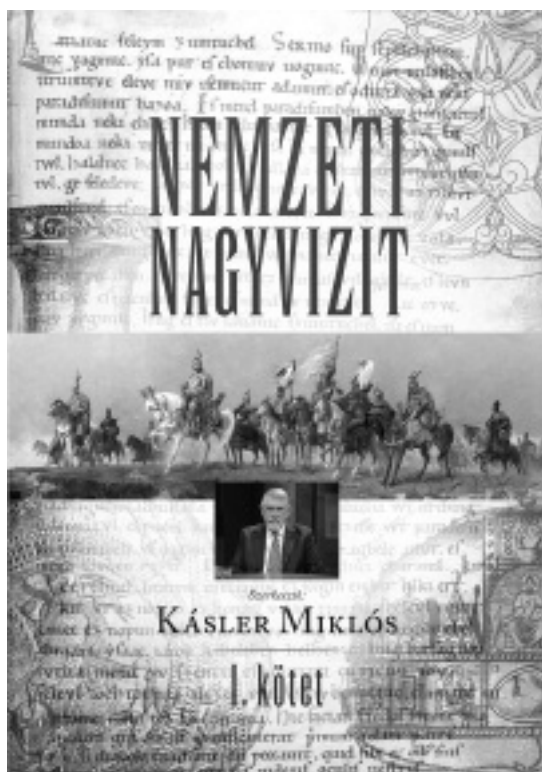
Mi ugyanolyan finanszírozásban részesülünk, mint a többi hasonló intézmény. Nem kapunk magánszemélyektől adományokat, hagyatékokat. Mi gazdálkodunk. Mi sok olyan beteget látunk el, akik vidékről jönnek, mert elégedettek a munkánkkal, vagy küldik, mert helyben nem tudják ellátni. Ezt az évente 5%-kal emelkedő betegforgalmat nem követi a finanszírozás. Időnként vannak korrekciók, ilyenkor igen, aztán

újra visszaáll a régi helyzet. Sok javaslatot tettünk arra, hogy a támogatást ott kapják meg, ahol ezt a munkát elvégzik, de ennek megoldása egyelőre várat magára. Számos hazai és nemzetközi pályázat támogatja anyagilag is a kutatásokat.

Munkásságát a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével (2008), a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkereszt Csillagokkal (2015) kormánykitüntetéssel, Prima Primissima díjjal és számos szakmai díjjal ismerték el. Büszke lehet díszpolgári címeire. Révfülöp (2007), Nyírmeggyes (2011), Budapest (2011), Sárvár (2012) vallja díszpolgárának Önt. Mit tart az elmúlt 23 év legnagyobb személyes szakmai sikerének?

Azt, hogy az Intézetben nagyon magas etikájú betegellátást sikerült kialakítani. Az Intézet morálját tartom a legnagyobb sikeremnek. Itt mindenkire lehet emberileg, szakmailag számítani. Ilyen – ezt kategorikusan mondom – sem Magyarországon, sem Nyugat-Európában nincs. Nyugat-Európában végképp nincs, mert ott egészségügy szolgáltatás folyik.

Sok mindent mondhatnék még. Büszke vagyok nemzetközi sikereinkre is. De ez másodlagos. Ide, ha bejön egy beteg, akkor tudja, hogy mi miért történik vele, tudja, hogy amit tesznek, azt ő érte teszik. Én pedig „tudom, hogy kiben hiszek”.

TORNAI JÓZSEF

Imamalom József Attiláról

Ha ez urál-nyelven,
József Attila,
téses eljátszottál,
az humor vala.

Ha komolyra fogtad,
József Attila,
legmélyebbre kellett
szódnak fűrnia.

A metafizikáról,
József Attila,
tudtad, hogy a líra
nem tan: logika.

A lét, tudtad, mozgás,
József Attila,
csak vallás hirdeti,
meg kell állnia.

Két szív titkáról is,
József Attila,
tanult tőled ez a
vén Hungária.

A Balaton szent víz,
József Attila,
jaj, mért lettél mégis
ott halál fia?

Párizsban tanultad,
József Attila
úgy szóljon a versed,
mint egy francia.

A Mama halálát,
József Attila,
úgy sirattad, mintha
harag szántana.

Hittél értelmünkben,
József Attila,
te voltál sóvárgott
jövők záloga.

Hitted szebb sorsunkat,
József Attila,
de maradt az ember
farkas farkasa.

Mályvarózsa

Égővörös tölcser: mályvarózsa.
Közepében sárgás bibe-csóva,
híznak mint a tavaszra a bimbók.
Az életem csak gyöngé szirom-folt.

Mályvapompa, lehullasz holnapra,
már violák köszönnek kacagva.
Új mosolyom lesz, ha elindulok,
keringek, mint a forró csillagok.

Mályvarózsa, egy életet kaptam,
rövid élet, élveztem bár hosszan.
Melyik kurta, melyik mindig-élet,
élteted a mályva-üdvösséget?

Részletek az életből

Gyere és vedd el a gyöngyöt,
gyere és csodálkozz a világon,
gyere és dönts ki gyerekekkorod kapuját,
gyere és úszd át a temetőt,
gyere és nézd a gepárd-galaxist,
gyere és építsd föl természet-templomod,
gyere és örülj bele pókhálódba,
gyere és idd apáddal a jövő-bort,
gyere és csókold végig testem,
gyere, gyere és üsd az Orion-dobot,
gyere és sétálj rózsát,
gyere és légy a Tejút fia,
gyere és fordítsd el a születés kilincset,
gyere és szeress, szeress reggelig,
gyere és tanulj meg gyurgyalagul beszélni,
gyere és robbanj be a halottak közé,
gyere és süss rám, alkonyat fészke,
gyere és ülj a villámcsapott sátor-tűz mellé,
gyere és ne félj, ha a bombák nyögnek,
gyere és sirasd meg anyád a halott-teknőben,
gyere és láss meg,
gyere és üsd a fatörzs-dobot,
gyere és edd a beléndek-ünnepet,
gyere és indítsd be a kőszárnyú repülőt,
gyere és cipeld hátadon barátod,
gyere és tépd el május elsején a lobogót,
gyere és cserélj mindenkivel,
gyere és halj meg, hiszen ez az egész élet,
gyere és égj tovább.

Zengj és zengj, muzsika!

Zenéből tudom meg, mi lesz a fájdalom,
a tudatalattim beszél a húrokon.

Beethovent, Bartókot, Mozartot hallgatva,
szívem sebeinek buggyan föl a hangja.

Van olyan szonáta, hogy az örömökről
megmondja, hogy szökünk a föld átka-körből.

A zene így gyógyít, bukunk tengerébe,
minden hullám enyhít, és soha sincs vége.

Változata annyi, amennyi egy élet
hosszán sem merül ki titka a zenének.

Én, mikor hallgatok Muszorgszkijt vagy Lisztet,
úgy szállok, csillagok szárnytolla érint meg.

Chopint ne említsem? Kamaszkorom óta
csalódásaimnak nincs vigasztalóbbja.

Szőke szerelmem is egy zongorista volt,
most is látom ujját, ahogy játékba fog.

Hiába költészet: mindenség-tárta líra,
a zene irányít, boldog verset írva.

Zene nélkül űrben tengnék a világon.
Zengj és zengj, muzsika, létbe-varázslásom!

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Egy kétsoros és vonzatai

A NYOLCVANÉVES LÁNG GUSZTÁVNAK

Telt női hús a renyhe dús kazal.

Egy rőt pipacs, mint bőszipacs, szaval.

Ennyi Dsida Jenő *Nyári pillanatkép* című verse. (A *Pásztortűz*ben jelent meg 1932-ben.) Mindössze két sor, amelyek bennem – talán önkényesen, talán nem – filozófiai vagy éppen világirodalmi nagyságok kétsorosait, két-két sorát visszhangozzák, jóllehet első hallásra az erdélyi költőé mindössze szösszenet, amelyet – fölteszem – rímjáték inspirált. (Amit egyébként nem illendő egy eszközeire büszke költő szemére vetni, hiszen a költészet mindenkoron játék is – szavakkal, képekkel, nyelvi formákkal. Legkevesbé eszmei mondanivaló – iskolás értelemben. Ámbár a költészet kétségkívül retorikus kommunikáció.) Nem csak a párrím, a belső rím szintén ihlette. És, persze, nem túlságosan ártatlan párhuzam, ha a pipacs tágas jelképiségére gondolunk. Platón epigrammája, amelyet első olvasatra fölidézett bennem Dsida versikéje, hasonlóképpen rafinált párhuzam, noha félreérthetetlenül pozitív vallomás:

Csillagokat nézel, szép csillagom. Ég ha lehetnék,

Két szemedet nézném, csillagom ezreivel. Szabó Lőrinc fordítása

(Az *Anthologia Graeca* harminckét epigrammát őriz, H. Diels ebből tizenhetet fogad el bizonyosan Platónénak.) A görög szubtilisabb, mégis direkter ugyan, az ellentétre is kijátszott, lebegtetett párhuzam úgyszólván kozmikus fölhangot kap. Meglehet, éppen ez cibálja ide bennem a fizikusok, kozmológusok gyakran idézett filozófusát, Peirce-t: *Az emberi szellem egy univerzumot tükröz, ami tükrözi az emberi szellemet.* A képlet, a kozmológiai bölcsélet, pontosan megfelel Platón szemléletének. Teológiai lényegét tekintve az „Arkangyali Vándor”, Angelus Silesius két sora nem különben:

A rózsza, melyre most külső szemed esik,

öröktől fogva az istenben is virít. Szabó Lőrinc fordítása

Ezúttal tehát előkerül a virág, aminek igencsak kiterjedt szimbolikája némely pontokon – úgy tetszik – átfödésben lehet a pipacséval, amit legkivált az erotika mezejében észlelhetünk. Ott, ahol Dsida kétsorosa – vélelmezésem szerint igazán – értelmezhető. Megtöri az idilli versbeszéd szinte merev hagyományát, nyersebbé, morózusabbá válik. Természetesen ennek ellenére jól érzékelhető bájosan rafinált iróniája, amely már az első sorban jelentkezik a női test és a kazal társításában, majd a virágjelkép triviális – *mint bőszipacs* – minősítésében; ráadásul *szaval*, azaz ágál. Könnyű belátnunk, hogy a kapcsolt idézetek – halványabban vagy markánsabban – a szakrális birodalmába igyekeznek, míg Dsida egyértelműen a profán választja. Különben is izgatta a profán és a szakrális viszonya a szerelmi érzésben; tanúskodik róla nagyszerű, az invokációban *csupa tanulságként* aposztrofált szerelmi eposza, a *Miért*

borultak le az angyalok Viola előtt (1933), amely alcímével – *Egy nyári alkonyat csodálatos története* – kapcsolódik az idézett kétsoroshoz. A profanizálási szándékot már a cím bejelenti, az angyalok voltaképpen Érosznak ugyancsak kénytelenek hódolni az odaadó testiség varázsában. A rajongott *fehér, üde lánytest*, az *olív reflexz* a *sötét részeken* izgalma, a megannyi pajzánság, sőt, paráznaság után fölbukkanó kereszt a rajta függő bádogfeszülettel kibillenti a szerelmeseket a „felix culpa” önfeledtségéből, és figyelmezteti őket a földi nyomorúságra, amely mégsem képes kiölni az együttérzést, az önzetlenség kegyelmét. Nos, így teljes a Viola-eposz formai gazdagságával, bravúrjaival egyetemben; *Mily furcsán hat e gép a tercinában!* – veti oda szinte foghegyő a dante-i strófákban. Szóval „intenzív totalításában” (elnézést a marxizáló hangnem miatt, de hát megérhettük, hogy frivolságnak ítéljük), amit eszébe sem volt a kétsorosra testálni; ámbár a becsalogatott példák nem mutatják lehetetlennek.

Látjuk, miként szívárog be és kerekedik fölül a testiségen valami lehelletnyi *amor spiritualis* a létezés törekenységének laikus fölérzése folytán, míg a kétsoros – ha egyáltalán – az *amor carnalis*ban időzik. Ismétlem, olvasatom szerint. Semmi esetre sem abban a magasztos, idillikus testiségben, amelyben – teszem azt – a Viola-eposz indul, sokkal otrombább, kiábrándítóbb elutasításban, ráutaló háritásban. Semmi esetre sem az *angyalok citeráján*, inkább ördögfiak, koboldok (nem ám *kicsi amorok!*) fagottján incselkedve, gúnyolódva. A buzgón magasztalt *üde lánytest* helyén a *renyhe dús kazal*, valamint a tolakodó, szemérmetlenül követelőző pipacs. Egyenes olvasatban helyzetkép – hasonlatokkal. Csakhogy éppen ezek a hasonlatok készíthetnek mélyebb olvasatra, elvontabb szimbolikus közelítésre, amelyben a pipacs harsogó jelképisége a szexusban válik értelmezhetővé – a *renyhe dús kazal* takarásából kibontva. Mondjuk a heveny megkívánás/visszarettetés ambivalenciájának brutalitásában. A pipacs erőszakos gyomnövény, közönséges és agresszív szépsége megtéveszt, elföldi kártékony természetét. Ebben a megközelítésben az ízléstelenség elleni tiltakozás talán szorongásból kitörő gesztusa a párvers. Általánosabban: lázongás a szexus zsarolása ellen. A leibnitz-i *laetitiáról* van szó; az *oly állapotot jelöl, amelynél a gyönyör az uralkodó bennünk*, ami természetesen nem rekeszt ki fanyarságokat, utólagos (?) csömört. Állítsuk mellé alkalmasint a John Donne-i attitűdöt: *tavaly megunt nőt ölel-jek, miként / új szerzeményt?*

Saját vágyakozásom – gondolja a szerelmes – magától értetődő, releváns érzelem, föl sem merül benne, hogy a másikat, a vágyakozás tárgyát ez zavarba hozhatja, netán éppen mert más irányban elkötelezett. A *bősz ripacs* tapintatlanul *szaval*, meggyőződése, hogy joga van a megkívánthoz, észre sem veszi annak vonakodását. Azt, hogy páváskodása taszítja. Ebben az értelemben a két sor lehet akár alkalmi üzenet az ismeretlenség homálya mögé rejtett címzettnek, vagy éppen bökvers. A német romantikusok aggálya a nyelvi megértéssel szemben – *individuum est ineffabile*, azaz: az individuum kimondhatatlan – bennünket is óvatosságra készítet.

Magam részéről tehát az indirektebb olvasat mellett voksolok: a szimpla testiség idegensége mögött az *amor spiritualis* ideája szerénykedik; a *valóság hatalmi szövevényként jelenik meg* – mondaná Roland Barthes, aki *beszédtöredékeket* jegyez a sze-

relemlről. Ugyanő sommáz ekképpen: *A szerelem világában a legnagyobb fájdalmak inkább erednek abból, amit látunk, mintsem abból, amit tudunk.* (Noha expressis verbis nem jelenti ki, de nemesen visszafogott írásai ugyancsak az amor spiritualis és az amor carnalis ütközőpontjain medítálnak.) A vágy erőszakossága korántsem pusztán fizikai atrocitásokba nyilvánulhat meg, jóval gyakoribb a lelki presszió, az érzelmi kényszer, a visszaélés kínálkozó helyzetekkel. Ugyan honnan keveredne elő bizonyíték, hogy Dsida nem kerülhetett hasonlóba. A Rig véda szerint

nemlétig erő gyökerét a létnek

ma is a vágyban keresik a bölcsek. Szabó Lőrinc fordítása

Annyit talán mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy az amor spiritualist – már-már per definitionem – az elszakadás fenyegeti a valóságtól, mi több, könnyedén csusszan át a teológia síkjára, az istenszeretet misztikus dogmáiba. Dsida a Viola-eposzban elegánsan kerüli ki ezt a csapdát, emeli művét *oratio mentalis*-sá, szellemi imává. Tulajdonképpen metafizikai élménnyé. Vele összevetve a *Nyári pillanatkép* – káromlás, a durvább, köznapibb káromkodások metaforikusságát költőibb finomítva. Némi oximoronral szólva, tekinthetném a szerelmi melankólia dinamikus (indirekt) kifejezésének akár. Persze nem árt Nietzsche intését szemünk előtt tartani: *A gondolatok érzéseink árnyékai – mindig sötétebbek, üresebbek, egyszerűbbek amazoknál.*

A *bősz* *ripacsként* jellemzett pipacs maga az evidencia: látszata a léte, léte a látszata – ezt szavalja bőszen. Tudjuk, hogy Dsida mániákusa a tiszta rímeknek: a *kazal* és a *szaval* összecsöngése majdnem szeplőtlen, a *pipacs* – *ripacs* belső rím tökéletes, voltaképpen a nyelvi játékoság pimasz leleményei, noha mégsem föltétlenül a jókedv, a derű hangsúlyai. Az első sorban a *renyhe* jelző billenti ki az idill felé tartó képet, a másodikban a *bősz* negatívumát tovább erősíti a *ripacs* pejoratív harsánysága (nem szólva a *rőt* és a *bősz* súlyos asszonáncáról, aminek az első sorban, hasonló helyzetben még a *hús* – *dús* tiszta rím felelt meg. Engem föltétlenül emlékeztet Weöres Sándor „végig-rím”-jeire). Fölületes rápillantással netán hetykeségnek jellemezhetném, ha nem tudnám, hogy a költő alaphangulata ritkán oldódik ennyire a rezignációból. Barthes magabiztosan állítja: *A szeretett lény a szerelmes számára azért kíváncsú, mert valaki vagy mások kíváncsúnak tüntették föl előtte: a szerelmi vágy – bármilyen sajátos is – indukció révén tárul fel.* Egyetérteneék vele, ha – mondjuk – „nemi vágyat” említett volna, annak inkább indukátora az efféle hiúság, a birtoklás önelégültsége. Ez azonban hamar elértéktelenedik, kifárad, nemkíváncsúsá, fölöslegessé selejteződik. Kissé tudálékosan úgy fogalmaznék: más a szerelmi vágy és más a nemi gerjedelm horizontja, ami nem jelenti azt, hogy alkalmakként ne kerülhetnének átfedésbe. Dsidánál a narratív diskurzus önmagán belül képes átsiklani referenciálisba; úgy vélem, egész költészetének talán ez a legszembeötlőbb tulajdonsága. Ettől válnak hasonlatai szinte metaforákká, másfelől pedig metaforái billegnek a hasonlat nyitottabb szerkezetében. Danto szerint *a metaforákban a „prezentálás formája” természetesen azokkal a jelentésekkel és asszociációkkal rendelkezik, amelyekkel a korszak kulturális kerete rendelkezik.*

Ez – ugye – a műalkotás történetisége; egyszerűbben szólva.

Azáltal, hogy folyamatosan újraalkotják a nyelvet – szögezi le Umberto Eco – *a költők arra hívnak, hogy minden pillanatban tovább faggassuk és újraépítsük a Világot, a létezők minket körülfogó sokaságát, melyben azt hittük, örökké nyugodalmasan éldelgelhetünk majd, anélkül hogy valaha is ... különös, az ismert törvények alapján nem megmagyarázható tényekkel kellene szembesülnünk.* Végére is ez a szembesítés a művészet föladata, finomabban: esélye minden korban, függetlenül attól, mennyire fogékony rá az adott korszakok. Occam „borotvája” – *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem* (létezőket nem kell fölöslegesen megsokszorozni) – ugyan szigorú norma, de bizony a műalkotás jelentős mértékben mindig *multiplikáció*, tehát újabb létező; talán mentsége lehet, hogy a szellem terméke, legfőlegbb tárgyi hordozója bír direkt valóságossággal (Heideggerrel szólva: amennyiben műtárgy is). A költészet kiváltsága valóban maga a nyelv, amely minden gesztusában kísérlet a létmegértésre, vagy ahogyan az iménti filozófus gnómája fogalmaz: *A nyelv a lét háza.* Az ige folyvást testté lesz (láttuk, *az emberi szellem egy univerzumot tükröz...*). Hogy milyen ige és miféle testté, az az alkotót (művét) minősíti.

A költői nyelv metafizikai nyitottsága – úgy tetszik – adekvátabb formája a létmegértésnek más nyelvi (akár bölcséleti-teológiai) közelítésekénél. Amikor Dsida két-sorosat így indítja: *Telt női hús a renyhe dús kazal*, nyomban megbolygat egy metaforaszerkezetet azáltal, hogy oszcillál a hasonló és a hasonlított: egyenes (haladási) irányban természetesen *a renyhe dús kazal* olyan, mint *a telt női hús*, ugyanakkor vissza is fordul és az utóbbit jellemzi *a renyhe dús kazal* oximoron-gyanús képe. Voltaképpen ez teszi lehetővé a vers itt bemutatott értelmezését, olvasatát, és mentheti föl – reménye szerint – a töprenkedőt az intellektuális kalandorság esetleges vádja alól. Illetőleg az, amit Gadamer fogalmaz meg pontosan: *Bármennyire is történeti adottságként jelenjék meg a műalkotás, s ekképp mint a tudományos kutatás lehetséges tárgya, az érvényes rá, hogy mond valamit nekünk – mégpedig úgy, hogy közlése nem méríthető ki egyszer s mindenkorra fogalmilag.* (In: *Szöveg és interpretáció*)

VÉGH BALÁZS BÉLA Láng Gusztáv katedrái

A hagyományos tanári életpályán mindenkit egy névre szóló katedra illet meg, melyet pályakezdetéskor elfoglal és nyugdíjazáskor lead. Az idén nyolcvanéves Láng Gusztávot, a magyar irodalom professzorát legalább három katedrával ajándékozta meg a sors: egy kiskatedrával, egy nagykatedrával és egy virtuális vagy életkatedrával.

A kolozsvári Utunk Kiskatedra rovatában a hetvenes években a magyar irodalom íróiról és költőiről, valamint esztétikai-poétikai jelenségeiről rendszeresen közölt tanulmányai meghatározóak voltak sokunk középiskolás éveiben. Bennük „nem középiskolás fokon” juthattunk hozzá irodalmi ismeretekhez. Láng Gusztáv „kiskatedrája” felkészített bennünket arra, hogy később magyarszakos hallgatókként, ill. magyartanárként otthonosan mozoghassunk a „nagykatedrák” közelében is.

Nagykatedrán két ízben is dolgozott Láng Gusztáv: a Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen és Szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán. A kolozsvári nagykatedráról hangzottak el emlékezetes Ady-szövegértelmezései, a szombathelyiről pedig romániai magyar irodalmi előadásai. A magyar irodalom tanszék egykori Ady-termének katedráján premier irodalmi szövegekkel jelent meg, hogy ott helyben, előttünk gyakorolja a versek újraolvasását és tárja fel immanens értékvilágukat. Két olvasat közötti időszakban tovább nőttek bennünk a remekművek; valósággal életre keltek, lelkiekben és szellemiekben gazdagítottak bennünket. Így tudatosodott számunkra, hogy a századfordulón Közép-Európának három jelentős szellemi központja volt: Bécs, Prága és Budapest, bennük három gondolkodást és életérzést meghatározó személyiséggel: Sigmund Freuddal, Franz Kafkával és Ady Endrével.

Láng Gusztáv virtuális katedrája köré szerveződött mindaz, amit nekünk egyetemi hallgatóinak elmondott előadásainak és szemináriumainak szüneteiben (ő sohasem vonult vissza tanári szobájába, hanem velünk cigarettázta végig a tízperces szüneteket), továbbá pedagógiai gyakorlaton, focimérkőzés közben és után, sörözéskor, fogadóóráin stb. Tudva, hogy a jó pedagógustól ilyen alkalmakkor is tanulni lehet valamit az élet minőségeiből és mindabból, ami személyiségét érdekelte: társasági élet, barátság, család, horgászás, szatmári családi és diákemlékek, főzőcskézés, olvasás stb. Ezekből tudtuk meg, hogy Láng Gusztáv mennyire szereti az életet.

Kötött és kötetlen érintkezési módjai tanítványaival meghatározóak lettek az egymást követő nemzedékek számára. Egyik örökös tanítványaként a nomen est omen latin mondással szeretném köszönteni az idén nyolcvanéves Láng Gusztávot. Az ötletet nevének kétféle, német és magyar nyelvű olvasata adhatja: német értelmezésben a név 'hosszút' jelent, a magyarban 1.égéskor keletkező, nyelv alakú, lobogó fényjelenséget"; 2.erős érzelmet (annak heves megnyilatkozását). Értelmezésemben tekintsük alkalminak a kétféle jelentés megkülönböztetését, beszélgetéseink alkalmával a professzor úr sohasem választotta szét sváb és magyar identitását, inkább kettős identitásának tekinti önmagát. Ennek a jegyében kívánom, hogy mindkét jelentés, a langé ('hosszú') és a lángé ('erős érzelm') együttesen kísérje tovább életútján.

ALEXA KÁROLY

Árpád, Balatongyörök, 2016.08.20

KIÁLLÍTÁSMEGNYITÓ

Szerencsés embernek mondhatja magát az, akinek nemcsak egy, hanem több „legjobb barátja” van. A legjobb barátok között nincsen rangsor, nincs hierarchia, esetleg vagy szükségszerűen van időbeli sorrend a legjobb baráttá válás státusához: ez egy nemes emberi halmaz, aminek – szerencsés esetben – érzelmi kiteljesítője a kölcsönösség, azazhogy az is egyenrangú részese, aki az „elbeszélés” középpontjában áll (aki mindig más) és körbepillant a többiekben, rajtuk, a legjobb barátain. A legjobb barátok természetesen tudnak egymásról, gyakran egymásnak is a legjobb barátai közé tartoznak. És ha nem is állíthatók semmiféle sorrendbe – hiszen ez egy olyan mezőny, ahol senki nem versenyez senkivel –, azért vannak megkülönböztető jegyeik: egyikük hol ezért, a másikuk meg máskor amazért válik pillanatnyilag kitüntetett személyyé, alkalmilag tehát (ha a helyzet egy villanásnyi ideig „úgy hozza”) a legeslegjobb baráttá.

Természetesen Szabados Árpádról beszélek, az egyik legjobb barátomról, aki itt és most a legújabb korszakából a nyilvánosság elé szánt képei között, a legeslegjobb barátomként várja, hogy a kiállítását megnyissam. Előbb azonban még meg kell hallgatnia néhány mondatot attól, aki reméli, hogy (viszont?) egyike Sz. Á. legjobb barátainak. Természetesen a rokonszenv mélyáramairól nem tudok és esetleges privát megnyilvánulásairól nem tartanám illendőnek beszámolni, de néhány nagyra becsült tulajdonságáról igen. Számomra ezek legfontosabbja, ami minden mást is meghatároz, az az, hogy nála a személyiség és a mű között nincs különbség, csak annyi – nyilvánvalóan –, ami óhatatlan két össze nem hasonlítható minőség – az élet a művészet között van. Tehát ha azt állítom, hogy Sz. Á. kivételesen szuverén gondolkodású és erkölcsiségű férfi, ez ugyanazt jelenti egy másik dimenzióban, mintha azt mondanám, hogy Sz. Á. művészete megalkuvásmentes, mindig a pillanatnyilag elérhető-megvalósítható teljességre törekvő alkotások együttese. Ez egyszerre szigorú jelent, szigorú figyelmet és szigorúan zabolázott ihletettséget, kordában tartott folyamatos kísérletezést. Tehát: abszolút szakmai felkészültséget és bámulatos innovativitást. Amiben együtt áll a feldolgozott, de újra meg újra felkínálkozó hagyomány és az ötletességben megnyilatkozó kreativitás.

Minden barátság kezdete életrajzok kereszteződése. Mi talán 1973-ban találkoztunk először Árpáddal, és ez, bármily bizarrul hangozzék is, alighanem a KISZ KB épületében lehetett (ez a Pártközpont hátsó fertályában helyezkedett el, ezt érthetjük metonímiaként is...), a KISZ által alapított és menedzselni próbált Mozgó Világ című antológia-sorozat Petőfi-számának összeállításakor. Ahol is ő válogatta a grafikákat, én meg a verseket. Neveket nem sorolok, de aligha kell szégyenkezniük szerkesztői munkánk miatt, ami aztán folytatódott a hetvenes évek vége tájától 1983-ig, ugyanazon orgánus címe alatt, de ez már igazi folyóirat volt, intézmény, ma már le-

genda: nemzedéki kulturális „találkahelyből” olyan „gyűlde”, aminek története a rendszerváltozás előtörténetében kitüntetett érdemeket szerzett (mondom elfogultan, de százak nevében, ha csak szerzőinket számolom, és tízezrekében, ha az olvasókat is). És aminek betiltása a pártállami erőszak oly látványos demonstrációja volt – és ugyanakkor jele végső elgyengülésének is.

Sz. Á. megfellebbezhetetlen tekintély volt a szerkesztőségben, akinek szava el tudta fogadtatni az új modernitásnak azokat az eseteit és képviselőit is, akikről-amiktől eleinte idegenkedtek a konzervatívabb ízlésű kollégák. Az hogy mi a modern művészet, hogy mire érdemes figyelni, hogy mi választja el az értékes kezdeményt a nagyhangúságtól, a talmi csillogástól, azt tőle tanultuk meg (én mindenképpen) mi valamennyien irodalmárok, történészek, szociográfusok, kezdő (s majd megbukó) politikusok. Tőle: egyszerre a szerkesztőtől és az alkotótól. Mert a szerkesztőség szűk kis tereit körülhatároló falak számtalan irányba tágultak, pl. Sz. Á. műtermei felé is, egy József utcai bérház legtetetjéről, egy mányi faluszéli házacskán át a Százados úti művésztelep klasszikus villaépületéig. Itt is és mindenhol és minden időben elválaszthatatlanul egy volt benne a polgári határozottság, az értéktisztelet, a politikai tartás, a privát tisztesség, hogyan is mondjam? ...valami skót-protestáns ízekkel gazdagított hagyományos magyar világkép – ha „effélékről” soha szót nem is ejtettünk. Egyfelől tehát mindez, másfelől meg az alkotás. Sz. Á. ma pontosan olyan, mint volt ezelőtt négy évtizede, mellékes megjegyzés ide: eleven példája annak, hogy milyen kritikus ostobaság a „jellemfejlődést” számon kérni mindenki esetében. Szerencsére vannak köztünk olyan bámulatós alakok, akiknek legfeljebb pillanatnyi közérzete, kedélyállapota kiszolgáltatott a környezetnek, a karaktere nem. És ez az állandóság természetesen érvényes a művészetére is, azzal együtt (és egyben annak ellenére), hogy a legsokoldalúbb alkotók egyike korunkban – nem az alkata „proteuszi”, hanem a tevékenységi formáinak örökös változatossága. Ő ugyanaz, aki Shakespeare-t illusztrál, és ő a „másik” Sz. Á., aki apró madarakat önt ki bronzból (egyikük itt fogja lesni, ahogy a kiállítási megnyitómát a számítógépben igyekszem majd véglegesíteni), vagy aki máskor embermagasságú végtelenített papírtekercsen ecsettel jegyzi naplóját, ő és a másik együtt, aki fából kést farag, azt elégeti, hogy a faszénnel kést rajzolhasson papírra, de van egy Sz. Á., aki az esti homályban a GYIK-műhely gyerekeit bolondítja bele, mibe is? – önnön testük és szellemük meg az anyagok és a tér együttes csodavilágába, ők, ezek a „szabadosok” fociznak remekül és kitartóan és önzetlenül, ám számonkérően onnan a hátvédsorból, és tesznek eléd abszolút szokatlanul ismerős ízegevelet doromboló ételkölteményeket, megtervezi apám síremlékét, ő az is, aki rektor és doktoriskolai vezető a Képzőművészeten, ahonnan minden törvényességen átlépve és méltányosságot felfüggesztve tiltották ki névtelen aljadékok. Summázhatnám úgy is, hogy Sz. Á. élete és műve minden pillanatában összetéveszthetetlenül – más.

Elmondhatom, hogy képeit zömükben már akkortól ismerem, amikor még – egyegy pályaszakasz lezárásaként – nem kíváncsoztak tárlatok falaira vagy művészettörténeti-kritikai elemzések lapjaira. Mindazonáltal nemcsak megtiszteltetés volt a

számomra, hanem komoly szellemi kihívás is, amikor megkért egy-egy kiállítása megnyitására Győrtől Miskolcig.

Sorsunk persze nem vált el egymástól azután sem, hogy életutunk más irányt vett, kit-kit a szakmája, a hivatása, az indulatai vagy a véletlen parancsára. Sok jó és sok rossz történt Árpáddal szakmai karrierjének alakulása során, meg más terepeken. Legyen itt még egy vallomások kijelentés: soha nem volt köztünk nézeteltérés. Mindig biztos voltam abban, hogy ha el is tér a véleményem az övétől, nagyon is érdeklődök áll a magam „mentálhigiénéje” szempontjából az, hogy tudomásul vegyem az ő álláspontját. Talán az egyetlen a legjobb barátaim között, akivel soha nem nehezteltünk egymásra. Én biztosan nem, és nem észleltem az ellenkezőjét az ő részéről sem. Ezért tartom fontosnak, hogy elvállalta több könyvem borítójának megtervezését: magamról is megtudtam néhány dolgot, amikor az ő grafikai „szövegértelmezéseim” eltűnődtem.

Nem sok képem van Árpádtól, soha nem éltem vissza – mint néhányam a kevésbé legjobb barátok között – adakozó kedvével. De van egy nagyméretű rajza az ágyam fölött, egyike a szakirodalomban is számon tartott alpműveknek, egy 1984-es munka, amelyen sok-sok tucatnyi ilyen-olyan testhelyzetű emberi alak lebeg a (sárguló) papír imaginárius terében – és mindegyik át van ikszelve vad vörös krétával. Örömmel észleltem, hogy Beke László, a jeles műkritikus már 1969-ben, az első kiállítás kapcsán leírta Breughel nevét Sz. Á. kapcsán – magam is mindig a Gyermekjátékok meg a Közmondások groteszk-torzított alakjainak kavargó és artistikusan rendezetlen sokadalmát képzelem a kép mellé. Azaz inkább: mögé. Így jelzi Árpád kötődését a hagyományhoz: tudatosan idézi, de úgy hogy rögvest meg is semmisíti. És most ezen a kiállításon is szerepel ennek a művészi ötletsornak egy új darabja: arra

a „locsolókannás” képre utalok, ahol az alakok a csövekből mintegy kicsurrannak a tehetetlenség (kiszolgáltatottság) legkülönbébb testhelyzeteiben és képzeletünket ugyancsak kísértve-provokálva: kinek a kezében is van a „kanna”? És ha idevesszük a felismerhető természeti motívumokat egyéb képeiről – spórák, spermiumok, gombák, virág-kezdemények, madár-emlékeztetők... – nos akkor... Akkor bizony van min és miről merengeniünk. Miféle erők sugallják a tárgyi-természeti utánzatok és az absztrakt jelek ilyesféle természeti téren túli-kívüli kavargását? Vagy másfelől fogalmazva: hogyan lehet nála a fragmentum (az önéletét élő, azaz magára hagyott motívum) a képek legfőbb szervező ereje. Hogyan is lehet, hogy képről-képre a „fragment” képezi a teret, hogyan is sugallhat történetet, miközben az állóképes montázs létrehozására is készíthet, hogyan is invitálhat interakcióra – tűrhetetlen nagy-képűséggel idézve magamat, mert hogy Árpád is idéz székfoglalójában: „képei figyelnek bennünket..., szembenéz egymással kép és szemlélője...” (És még egyszer – bocsánat.)

Föl tudnám sorolni Sz. Á. általam megismert és talán némileg értelmezni is próbált korszakait, szellemi irányváltásait, föl sok-sok közös baráti, családi, kulturális esemény együttes élményeit, nem is beszélve a rendszerváltozás utáni gyalázatosságokba fulladó reménykedés eseteiről, tudnék mesélni arról, hogy milyen a „fotós”, a „meseíró”, a „szobrász”, az akadémiai „mester” Sz. Á., fel tudnám idézni azt a szellemi izgalmat, amit a közelmúltban keltett székfoglaló előadása az MMÁ-n, amelyben alkotóként a lehetetlen kísérelte meg: tudatosítani azt, ami lényegét, sőt „természetét” illetően rekonstruálhatatlan: magát az alkotói folyamatot... És folytathatnám, nem elhallgatva minapi apró örömet, azt, hogy székfoglaló előadása a régi főszerkesztőnk és (egyik...) legjobb barátunk, Kulin Ferenc által szerkesztett Magyar Művészetnek abban a számában jelent meg (2015. május), ahol magam is szerepelhettem egy kisdéd dolgozattal az anekdotáról, Mikszáthot és Esterházyt hozva szoros összefüggésbe – a műfaj „magyar terében”. De mindezt mellőzöm, nem monográfiát írok, a legjobb barátomról beszélek ennek a legjobb barátomnak és közönségének, nem monográfiát írok, de ha már a szót kimondtam, hadd kérdezzem, miféle művészetpolitikai abszurdum és galádság az, hogy Sz. Á-ról nem íródott életrajzi nagymonográfia, a hiányzó Kossuth-díjról nem is szólva.

Mindezekről eltekintek, hogy visszaérkezzek ebbe a téridőbe és ennek a kiállításnak a lényegét kimondhassam. Sz. Á. legutolsó művészi korszakai egyetlen érzelmi forrásból táplálkoznak: a boldogságból. Ne az önfeledt derút értsük ezen, ne is a csillámló kedélyt, a vidámság szeszélyes áradását. Hanem annak tudatosulását, hogy csak a kiegyensúlyozott boldogság, azaz a mindenben felemelkedő belső béke képes a teljes letisztultságnak és a képről-képre megújuló formai merészségnek erre a harmóniájára. Seholy a jele a melankóliának, ami éppen nem volna meglepő egy ilyen érett alkotói életszakaszban, amikor óhatatlan a mérlegkészítés sugalma, de Á-t nem foglalkoztatja múlt és jelen viszonyítása, célok és eredmények, álmok és tények együttes mérlegelése, hanem azt teszi, mint eddig mindig: folytat és megújít, képről, képre. És minket továbbra is arra kényszerít, hogy eltűnjünk képei moti-

vikus-mitikus talányosságain, hogy legalább képzettársításokkal próbáljunk a képek titkai után eredni, miközben hagyja, hogy élvezzük kompozícióinak tiszta békéjét és színeinek páratlan együttállását. Nem mákonyos különvilág Sz. Á. mostani festői korszaka – hiszen, látjuk, nem huny szemet a boldogságot és a harmóniát fenyegető külvilági üzenetek előtt (nézzük „csodaszarvas”-sorozatát, a szürkébe fogalmazott fegyver és az áldozat baljós közelségét). Annak a személyes harmónia-tudatnak a megnyilatkozásai ezek a képek, ami onnan származhat talán – s ez egyben vállalás és kényszer –, hogy a művész (most már?) csak önmaga elvárásainak kell eleget tennie. Ami – fordítsuk a szemünket a képekről egy pillanatra magunk felé – ars poétikaként akkor igazán érvényes, ha ez a szigorból és szabadságból (vállaljuk a futó képzavart...) szőtt világkép eligazítani képes a világban bennünket is, társakat, szemlélőket. Nem beszélve a legjobb barátokról sem. Akiknek pártfogásában bízva a kiállítás örömmel és tisztelettel megnyitom.

BÍRÓ JÓZSEF

LIVE AND LET DIE

(SIMON ZOLTÁN KÉPZŐMŰVÉSZNÉK)

(alighanem hihetetlen)
/ *valami madárrá*
(aztán kővé)
majd porrá /
(mindazonáltal)
/ *hiszen kisemmizve*
(teljesen mindegy)
noha /
(szerelem)
/ *amint minden így*
(idevárja)
új életre /
[alkalomadtán visszaforg]
/ *mégis*
(örökérvényű)
lehetséges /
(akkor pedig)
/ *hamuszín*
(álmatlansága)
álarcban /
(hozzásimulva)
/ *majd porrá*
(aztán kővé)
valami madárrá /

SIMPLE VOICE

- [tudja is ... érti is] -

mindig napra hétköznapi
zárlatos magyar párlat
- (leplezetten sincs semmije) -
jézustövisből koszorút fon
lesarlózza kötelmeit
- (olyannyira veretes) -

illatos átmeszelt szoba
: ormótlan zord boltívvel

rajzolja reggeli arcát
valós ellensúly nélkül
- (lopják maradék életét) -
kék lángtengerben úszik
odaálmodja szárnyait
- (hitszerелеmből elvhú) -

kivérzett ezüst gömbvillám
: torz jeltetek törölve

- [tudja is ... érti is] -

LAND ART

esőverte fűszálak köz't
- (*ameddig ellát*) -
köröskörül töméntelen
véres vattacsomó

mozdulatlan tótükrön
gyúlnak apró tüzek

apró tüzek gyúlnak
mozdulatlan tótükrön

véres vattacsomó
köröskörül töméntelen
- (*ameddig ellát*) -
esőverte fűszálak köz't

MOLNÁR MIKLÓS

Abigél abajgatása

Abigél magas talapzatra helyezett, embermagasságúnál nagyobb szobra – Ohmann Béla „Álló nő” című alkotása – a soproni Állami Szanatórium, vagy közkeletű nevén a „Szívkorház” parkjának mélyén áll. (Az „Abigél” című Szabó Magda-regény filmváltozatában nem ez a szobor szerepel.) A kőből megformált félmeztelen nőalak lábához

jótét lelkek rendszeresen virágokat visznek, valamint – egy jókora kődarab alá rejtve – összehajtogatott papírszeletekre firkantott, szanatóriumi ápolásra szoruló szívek mélyéről fakadt kérelmeket, melyeket az első komolyabb eső olvashatatlan foszlányokká áztat. Egy óvatlan – vagy nagyon is óvott – pillanatban („Abigél, segíts!”) kikaptam a cédulákat a kődarab alól, és a szanatórium botanikus kerttel fölérő parkjának egy félreeső padján bemásoltam a jegyzetfüzetembe, aztán visszatettem őket a kő alá, Abigél impozáns, legalább negyvenhatos lábának tövébe.

A szoborhoz könyörgők – és alighanem ez a forrásuk a lábra kapott jámbor hiedelmeknek – abban a hiszemben leledznek, hogy az „Abigél” 1977-ben ké-

szült, négyrészes tévésorozatként bemutatott filmváltozatát a soproni szanatóriumban forgatták, jóllehet a filmben egy másik – a soproninál „decensebb” – Abigél-szobor látható. A filmet valójában Budapesten, Vácon és a vácrátóti arborétumban vették föl, a „csodatévő szobrot”, egy vízholdó lány szobrát, Dunaiszky Lőrinc klasszicista szobrász 1814-ből származó alkotását pedig egy Október 6. utcai házból kölcsönözték a forgatás idejére.

Meglehetősen sokféle és sokat markoló kéressel járulnak a profán szentté előléptetett, az egyetemes közbenjáró, a „mindenki lobbistája” rangra emelt Abigél elé. Mivel a mitikus képzetek övezte, emberfölötti hatalommal fölruházott „Soproni Abigél” nincs kanonizálva, az ő segítségéért folyamodókat nem kötik gúzsba a beiktatott szentekhez fűződő kötelező hiedelmek, nem feszélyezi őket a térdre rogyás és az ájult tisztelet kényszere, így aztán kedvükre személyeskedhetnek vele, akár meg is dorgálhatják, és be is olvashatnak neki (meg nem hallgatott kérés miatt a Szűzanyát vagy Szent Antalt senki sem merné leundokozni, ahogy egy kérelmével nyilván fölsült fehérnép tette Abigéllal).

Nem lehetetlen, hogy a soproni szanatóriumban is akad, miként az eredeti történetben, egy jószágos König tanár úr, aki titokban teljesíti a kéréseket... Ne bélyegezzük a babonás hiszékenységet netovábbjának a segítségért folyamodók abba vetett lankadatlan hitét, hogy Abigél közbenjárása folytán valóra válnak az eléje terjesztett óhajok! Ősrégi és egyetemes tapasztalat, hogy a bármely tárgyhoz és lényhez, valaha élt személyekhez vagy képzelt istenségekhez intézett őszinte, állhatatos könyörgés és fohász, ha tiszta szándék és összpontosított elme indíttatására mondják, nem marad válasz nélkül: működésbe lépnek a világegyetemben mindenütt, tehát magában az imádkozóban is meglévő hajszálfinom energiák, erői jótékonyan gyarapodnak. A régi Kínában, írja Hua-Ching Nin taoista mester, kutakhoz, a „víz” hatóerejéhez, tűzhelyekhez, a „tűz” hatóerejéhez, öreg erdei fákhoz, a „fa” hatóerejéhez, magas hegyekhez, a „föld” hatóerejéhez, kardokhoz és fegyverekhez, a „fém” hatóerejéhez imádkoztak az emberek, és őszinte imádságuk szinte mindig fogatos volt. Akadnak persze „Abigél-szeptikusok” is, akik – mint alább is olvasható – gunyoros válaszokat és kérelmeket fogalmaznak meg Abigél nevében. Maguk látják kárát: nem részesülnek erőtöbbletben, hanem energiát veszítenek.

2013 őszén jártam először a soproni szanatóriumban, meglátogattam ott kezelt barátomat, T. O. költőt. Azóta gyakran térek be a „Sztivkórház” kertjébe, hogy följegyezzem az Abigél színe elé terjesztett egyre újabb kérelmeket. A kérések stílusán és helyesírásán csak egy-két helyen igazítottam.

A Cenci tesómnak és anyukámnak legyen végre békéje! A sógorom hagyja élni őket nyugodtan!

Abigél! Kérlek, adj jó egészséget NEKEM. Sanyival kiegyensúlyozott kapcsolatom legyen, fogadjam el.

Szeretném, ha a mama minél előbb hazajöhetne, és hogy a Levivel a kapcsolatom jó legyen. A családom legyen egészséges. Kapjak egy kis pénzt.

A férjem gyógyuljon meg! Soha ne legyen a szívével baj! Köszönöm. Kérlek, segíts, hogy rendbe jöjjünk pénzügyileg is.

Azt kívánom, hogy meg legyen áldva a családom! Anna

Legyen családi ház.

Drága Abigél! Szeretném megvalósítani az álmomat, hogy a hátralevő életemet Sopronban élhessem le. Amikor eljön az idő, hogy menni kell erről a földről, szeretnék itt nyugodni.

Unokámat gyógyítsd meg! Köszönöm: Nagyi

Gyermekáldás!

Szeretnék egy lakást. A kicsikéimnek gondtalan élete legyen. Ha letelik a GYED, szeretnék egy jó állást. Azt kívánom, hogy boldog és egészséges legyen az egész családom még legalább 85 éves korukig. Köszönöm!

Kedves Abigél! Azt kívánom, hogy a szerelmünk örökké tartson.

Drága Abigél! Szeretném, ha az egész családom egészséges lenne, nyugalomban és boldogságban élhetnék, és egy kis anyagi segítség is igen jól jönne a mindennapokban. Öttalálatos szelvény! Nem a totón, Abigél, hanem a lottón... Köszönettel egy reménykedő nagymama, aki bízik benne, hogy Abigél megszajnálja, és segít rajta.

Abigél válasza: Szent Tamás napján, december 21-én gyújrá kilencven gombócot, rejs el bennük kilencven számot, és dobd őket forró vízbe. A víz tetejére először feljövő öt gombócból lesznek a nyerőszámaid.

Kedves Abigél! Régóta vágyom rá, hogy láthassalak. Hiszek Benned, és kérek, segíts rajtam is. Nagyon szeretnék boldog lenni a még hátralevő életemben. Van valaki, aki fontos nekem. Kérek, váltsd valóra az álmom! Üdvözlettel: Anikó

Kérek, adj egészséget és boldogságot a családomnak, Anyunak, Apunak, Gergőmnek és nekem!

Abigél, hozzád hozom a fogfájásom, hogy nálad maradjon, tőlem meg elmúljon.

Nagyon szeretném, hogy az életem szerelme ne hagyjon el. Örökké együtt maradjunk. Köszönöm szépen!

Abigél, segíts! Kérek!!! Babucinak jó látást! Családunknak egészséget! Nemzetünknek békét, boldogságot! Gyerekeknek, unokáknak vágyaik valóra válását! Köszönjük, Isten áldásával!

*Mondd meg nekem, Abigél,
az anyósom meddig él?
Hogyha választ nem kapok,
többé rád se bízok.*

Abigél! Jó egészséget Neked is. Remélem, egészségesen megyek haza. Marika

Három hét múlva: Nagyon szép napokat töltöttem itt. Köszönöm! Vigyázz magadra, Abigél, hogy továbbra is teljesíthesd a kéréseimet! Marika

Drága Abigél! Madách Imre az akadémiai székfoglaló értekezésében idézett egy Lao-cének tulajdonított, Madách szerint szégyenletes mondást: „Háromféle hús kell a boldogsághoz: disznóhús az asztalra, öszvérhús utazáshoz, nőhús az ágyba.” Hát én nem szégyellem a kérésem: segíts hozzá, hogy hús lehessen egy férfi ágyában! Nekem ez kell a boldogságomhoz! Bella

Kedves Abigél! Megint itt vagyok, de a tavalyi kívánságom sajnos nem teljesült. Pedig nem sokat kívántam, mégse teljesítetted. Ha figyeltél volna egy kicsit, tudnád, mit szerettem volna, de te rám se fütyülsz. Csalódtam benned! Nem hallgattad meg a kérésem!!! Légy szíves, és legalább egyszer hallgass meg! Most még utoljára kérlek, légy szíves a szárnyaid alá venni. Mert én szépen kértelek, de hiába. Te undok Abigél, még most is hiába kérlek, hogy rendezd a dolgaimat, te csak magaddal törödsz. Olyan undok vagy! Most már hazamegyek, és megpróbállak elfelejteni.

Abigél! Április 17-én tedd boldoggá Nórit, kívánsága szerint Tóbiással, hivatalosan! Egészséges gyereknek adjon életet!

*Abigél, én elpanaszlom,
láz okozza minden kínom.
Az első madár feletted
lázam vigye, s gyógyítson meg!*

Múljon el a zsibbadásom, azt kérem szépen. Ica

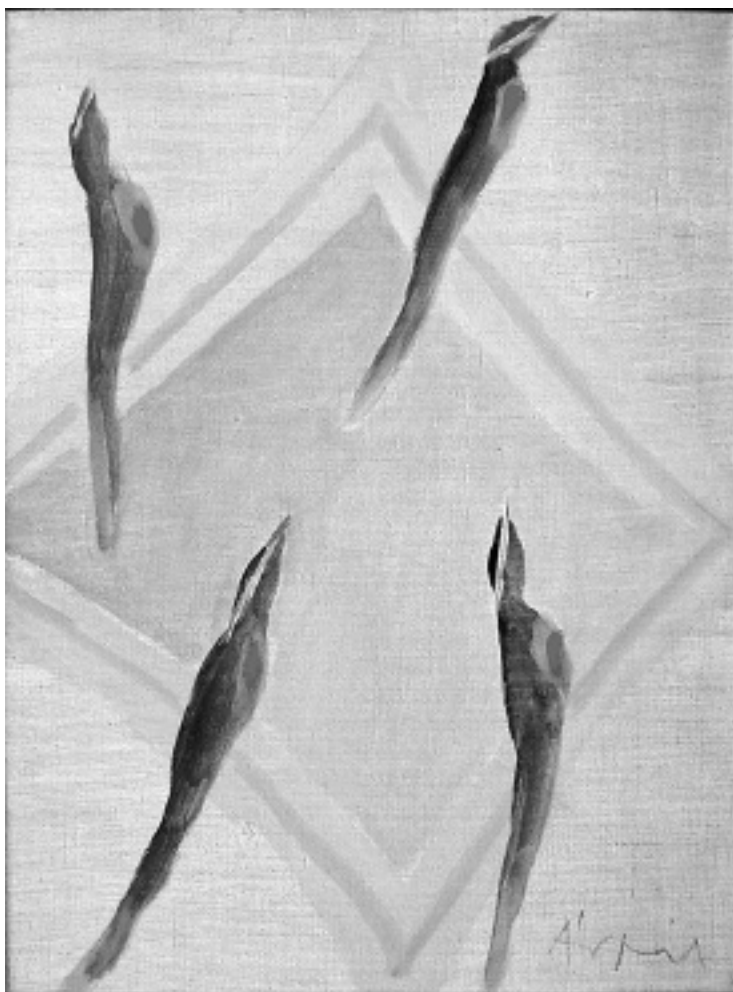
Abigél válasza: Ica! Kutyatej szárának nedvével kenegesd a remegő részt, míg el nem áll a remegés. Abigél

Ica viszontválasza: Abigél! Nem hittem volna, hogy diszlexiás vagy. Én zsibbadásról beszéltem, nem pedig remegésről. Szerinted az ugyanaz? Eszem ágában sincs a remegésem elmúlását kívánni! Pont úgy vagyok vele, mint Ady Endre: „Finom remegések az erőm...” Úgyhogy ha nem tudod elmulasztani a zsibbadásomat, akkor inkább hagyjál békén. Ica

Nekem a kérés nagy szégyen... Adjál akkor is, ha nem kérem! Netuddki

Egy alkalommal ismét betértem a „Szívkórház” kertjébe. Furdalt a kíváncsiság: szaporodtak-e Abigél talpánál a kívánságcédulák? Ahogy közeledtem a szoborhoz, észrevettem, hogy áll előtte valaki. Azt hittem, Abigélt fényképezi. Mikor már csak néhány lépésnyire voltam tőle, látom ám, hogy a fickó kezében nincs se fotómasina, se bunkofon, hanem csak álldogál, és bámul fölfelé, kiguvadt szemmel. Aztán azt is megláttam, mit kémlel. A szobor feje búbján torkaszakadtából, szíve mélyéről énekelt egy kackiás kismadár. Picike madár volt, akkorka csupán, hogy összecsupott tenyeremben kettő vagy

három is elfért volna belőle; alighanem vörösbecy. Akkora lelkesedéssel csiripelte világgá a roppant fontos mondanivalóját, hogy nem csoda, ha a fickó néma áhitattal bámulta. Ugyanezt tettem én is: földbe gyökerezett lábbal álldogáltam, és rajta felejtettem a szemem a madárkán. Talán az Abigélhez intézett kívánságokat továbbította kozmikus madárnyelven az égi hatalmasságok felé... Nyomban letettem abbéli nemtelen szándékomról, hogy Abigél lábához járulok, és megbolygatom a kődarab alatti cetliket. Mikor sarkon fordultam, és szép halkán elsomfordáltam, a madárka még vígan csicsergett Abigél feje búbján, a fickó meg állhatatosan bámulta.

RABINDRANATH TAGORE

Gitanjali (Song Offerings)

A FELAJÁNLÁS ÉNEKEI (RÉSZLETEK)

A szerző saját, angol nyelvű próza fordítása alapján magyarította:

ÁSVÁNYI TIBOR

75 éve, 1941. augusztus 7-én egész Kalkutta megmozdult. Egy virágokkal borított holttestet vittek a halottégető hely felé: Rabindranath Tagore 80 évet élt. 50 kötetnyi verse, kétezer dala, 40 drámája, több száz elbeszélése és filozófiai művei, nemzedékeket inspiráltak és inspirálnak ma is.

Legismertebb műve, a *Gitanjali* bengáli eredetije, 157, főként szabad rímelésű, hangsúlyos verselésű éneket tartalmaz, míg az angol változatot (*Song Offerings*) 103 prózavers alkotja, amik gyakran csak témájukban tükrözik bengáli megfelelőiket: Tagore szabadon kezelte a szöveget; kihagyott, összevont és újra gondolt, de régebbi könyveiből is átvett részeket, s végső soron erre az átdolgozásra kapta – Indián kívül szinte ismeretlenül, 1913-ban, W.B. Yeats javaslatára – az irodalmi Nobel-díjat; hiszen így, – szerintem – az európai embereknek jobban fogható, azaz érezhető és érthető kötetet állított össze. A magyar fordításban vettem a bátorságot, és ahol úgy éreztem, hogy az lesz a megfelelő keret, újra szabad rímelésű versformákat alkalmaztam. Tartalmi szempontból viszont a legjobb tudásom szerint követtem az angol szöveget.

Tagore költészete Magyarországon hamar visszhangra talált. Babits Mihály már 1913-ban méltatta; egyszerűsége és életigenlése okán Assisi Szent Ferencsel hozta párhuzamba. Az első magyar nyelvű Tagore-kötetet pedig „Ady Endre barátja, az Oscar Wilde-fordító Kelen Ferenc készítette 1914-ben”. Széles körű ismertségre és népszerűsége azonban Tagore csak az első világháború sokkja után, az 1920-as évek első felében tett szert. Kilencven éve, 1926-ban járt Budapesten és Balatonfüreden. Kosztolányi Dezső – akinek Tagore három verse gyönyörű magyarítását is köszönhetjük – angol nyelvű előadását gyermekien naivnak, bengáli nyelvű szavakatát viszont magával ragadónak érezte. – További fordítói pl. Áprily Lajos, Baktay Ervin, Balássy László, Bangha Imre, Bartos Zoltán, Csoóri Sándor, Dsida Jenő, Franyó Zoltán, H. Songárdy Gábor, Karig Sára, Kopácsy Margit, Lakó Dezső, Sármay Márton, Terebess Gábor, Várhegyi Miklós, Weöres Sándor és Zoltán Vilmos.

4.

Ó, életemnek élete!

Arra törekszem szüntelen,
hogy tisztán tartsam testemet,
hisz a tagjaimon érzem
eleven érintésedet.

Arra törekszem szüntelen:
távol tudjam hamisságom,
hisz Te gyújtod igaz lángom,
értelmi világosságom.

Arra törekszem szüntelen:
mi gonosz, kiűzze lelkem
a szívemből, és virágzásban
szeretetemet megtartsam,
hisz legbensőbb szentélyemben,
szívemben a Te oltárod van.

Végül még arra igyekszem,
amit csak teszek, mindenben
nyilvánvaló légy, hisz nincsen
erőm, csak a Te erődben.

10.

Ott zsámolyod, s ott nyugszik a lábad,
hol a legszegényebbek, alacsony
sorsúak, az elveszettek élnek.

Próbálok meghajolni előtted,
de hódolatom nem ér le oda,
hol lábad nyugszik, közöttük, kik a
legszegényebb alacsony sorsúak,
közöttük, akik már elveszettek.

Büszkeség oda el sosem érhet:
szegények ruhájában köztük jársz,
közöttük, kik a legszegényebbek,
alacsony sorsúak, elveszettek.

A szívem, útját sosem találja
közéjük, kiknek társtalanul is
társa vagy, kik a legszegényebbek,
alacsony sorsúak, elveszettek.

32.

Kik e világban szeretnek, próbálnak
biztonságban tartani mindenképpen.
Mások a te szerelmeid, nagyobbak:
te mindig szabadnak tartasz meg engem.

Nehogy elfelejtsem őket, ők nem mernek
elengedni: egyedül sose maradjak,
s te nap nap után sem mutatod magadat.

Ha nem kérlek, hívlak imáimban téged,
és ha nem tartom meg szívemben se képed;
te szeretsz, várva mégis szeretetemet.

43.

Nem vártalak egykor készenlétben.
Beléptél, mint bárki, ismeretlen.
Hívatlanul lett kastélyod szívem,
álruhás királyom. Sok rég elmúlt
pillanatomnak pecséted ad súlyt,
mire örökkévalóságod hullt.

És ma, mikor csak úgy véletlenül,
lámpámnál látom, *itt* kézjegyed ül:
találok sok ilyen pillanatot.
És szétszórva mind, mint pergő homok,
közönséges, elfeledett napok
közt fehérlő örömök, bánatok.

Gyerekes játékomtól a porban
megvetéssel te nem fordultál el.
Lépted, mi hangzott gyermekszobámban,
a csillagok közt is *az* énekel.

52.

Gondoltam, el kéne kérnem tőled – de nem mertem – a rózsakoszorút, amit a nyakadon hordtál. Így vártam reggelig, amikor elindultál, hogy megtalálnám némi maradékát az ágyon; és mint egy koldus, egy vagy két elszóródott szírom után kutattam a hajnali fényben.

Jaj nekem, mit találok? Szereteted milyen emlékjelét? Nem virág ez. Nem fűszer. Nem illatszeres üveg. – Félelmetes kardod ez! Ragyogó mint a láng, súlyos mint a mennybéli villám. Friss, reggeli világosságot szűr át az ablak, s ez szétszóródik ágyadon. A reggel madara csicseregve kérdi: *Asszony, mit találtál?* – Nem, ez nem virág. Se nem fűszer. Nem is illatszeres üveg. – Félelmetes kardod ez.

Csak ülök és mélázva csodálkozom: *Micsoda ajándék ez tőled?* – Nem tudom, hova rejtsem. Szégyenlem hordani, amilyen gyöngé vagyok, s bánt ahogy keblemhez szorítom. Ezt a te ajándéodat, ezt a terhes fájdalmat mégis a szívemen viselem.

E világon nem maradt számomra semmi félelem. Te leszel a győztes minden küzdelmemben! A halált hagytad itt számomra társul, és én ezt az életemmel koronázom meg. Kardod velem van, elvágni kötelékeimet, s nem maradt számomra e világon semmi félelem.

Mostantól elhagyom semmi kis díszemet. Szívem királya, soha többé nem várhatok, nem sírhatok sarokban. Semmi félénkség, édeskés modor! Kardodat adtad ékemül. Nem illenek már hozzám a bábok díszei.

68.

Napsugarad jön az én szép földemre,
s kitárt karral, naphosszat ajtómnál áll,

hogy felhőmet, mit könny, sóhaj, dal formál,
mind a te lábaidhoz visszavigye.

Gyengéd gyönyörrel csillagos mellkasod,
formákká, redőkké varázsolvá azt,
változó árnyakkal kiszínezve azt,
eme ködfelhő köpenybe burkolod,

mely olyan könnyű s annyira illanó,
zsenge és könnyes és sötét, mint a tó,
ezért szereted, te folttalan, derült.

Színes, érzelmes árnyéka rád vetült,
ki oly tiszta vagy, s vakítasz mint a hó:
Szörnyű, fehér fényedre jó takaró!

83.

Anyám, gyöngysort fűzök nyakadra
bánkódásaim könnyeiből.

A csillagok fényperecekből
készítenek dísz lábaidra,
s az enyém – kebledet ékíti.

Gazdagság, hírnév tőled jöhet;
adod vagy visszatartod: tied.
Egyedül szívem bánatai
enyémek: szomorúságai;
és hogy felajánlom ezeket,
jutalmul nyújtod kegyelmedet.

100.

Alámerülök a formák
óceánjának mélyébe,
hogy gyöngyét szívem megnyerje,
mi meghaladja a formát.

Nem vitorlázok már többé
e viharvert csónakkal
kikötőről kikötőre.
Ama napoknak örökké
vége van, hogy hullámokkal
birkóztam, vad sportot űzve.

Az tüzel, ha jó *az* a nap,
a halhatatlanba haljak.

A nagy fogadóterembe,
hol a feneketlen kút van,
s húrokon hangtalan dallam,
életem hárfáját víve

hangolom örök zenére,
s ha végső *jaj*-át elsírta,
leteszem lábadhoz néma
hárfámat, csöndembe térve.

101.

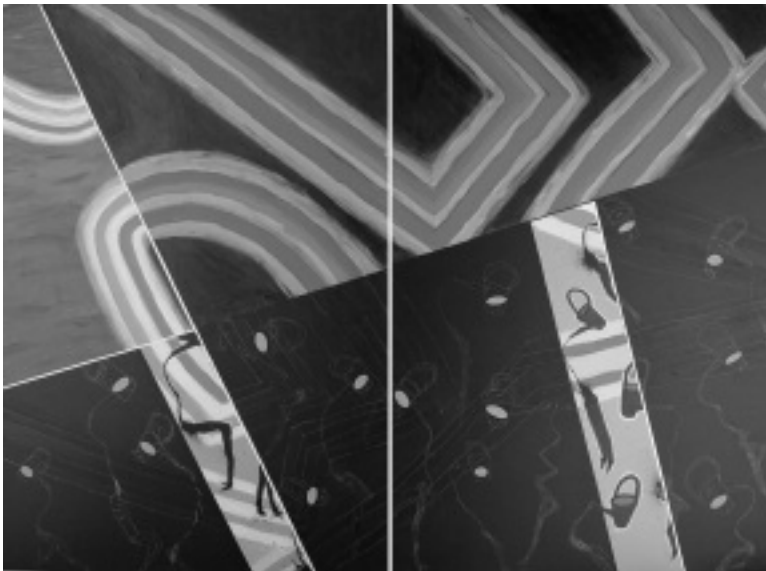
Egész életemben téged
kerestelek dalaimmal.
Egyedül csak ők vezettek
ajtótótól ajtóig gonddal.
Mit magamról megértettem,
rajtuk keresztül éreztem –
kutattam ki szavaimmal.

Dalaim ha tanítottak,
ez volt minden, így tanultam.
Feltártak titkos utakat,
s ködbe vesző csillagokat,
hol szívem horizontja van.

Vezettek reggeltől estig,
öröm s fájdalom országa
rejtelseihez. Végül itt,
micsoda kastély kapuja,
mihez alkonyatra hoztak,
végén e gyönyörű útnak?

Dicsekedtem az emberek között,
 hogy ismerlek. Látják képeidet
 minden munkámban, s el kell jönniök,
 hogy kérdezzessenek: *Ő ki lehet?*
 Nem tudom, miként válaszolhatok,
 s szólok: *Fogalmam sincs, hogy mit mondjak.*
 Ők vádolnak, gúnyolva távoznak;
 és Te ülsz ott. Örök a mosolyod.

Történeteimet maradandó
 dalokba öntöm. Titkok áradó
 forrása szívem. Jönnek, kérdeznek:
Mondd el, mindezek mit jelentenek?
 Nem tudom, miként válaszolhatok,
 s szólok: *Ki tudja, mit jelentenek!*
 Gúnyolnak, megvetnek; ők elmennek;
 és Te ülsz ott. Örök a mosolyod.

VERES ZSUZSANNA

Bújócska a halállal

A GUMILJOV-ÜGY

*„Mennyi erős, gonosz és víg férfi,
mennyi elefánt- s ember-ölő,
sivatagban szomjan felforduló,
a jég örökös peremén csontrafagyó,
erős, viduló, gaz bolygónk
mennyi hű szerelme viszi
nyeregtáskában könyveimet,
olvassa őket a pálmaligetben,
s a süllyedő hajón ottfeledi.*

*Nem sértem őket neuraszténiával,
langy lelkiséggel nem alázom őket,
úntatásukra nagy horderejű célzást
a lyukas mogyoró tartalmáról nem ejtek.
De midőn golyók füttyörésznek körben,
vagy a hajókapitányt bezúzza a hullám,
én oktatom őket: nem-félni hogyan kell,
nem-félni hogyan kell s tenni a dolguk!*

...

*S amikor végső percük is eljön,
s piros köd ülepszik tekintetükre,
megtanítom őket, hogy egyszerre lássák
a könyörtelen, édes élet egészét,
s különös szülőbolygónkat, a Földet
és hogy egyszerű, bölcs szavakkal
álljanak Isten színe elébe,
s várják nyugodtan ítéletét.”*

(Nyikolaj Gumiljov: *Olvasóim*)

1. A REHABILITÁCIÓ

1921. július utolsó napjaiban a Petrogubcska lapjában megjelent egy apróbetűs közlemény, mely szerint „egy óriási fegyveres ellenforradalmi szervezet összeesküvését” leplezték le. Egy hónappal később közzé tették, hogy a PBO (PetrogradszkajaBojevajaOrganizacija – Petrográdi Harci Szervezet) a szovjethatalom megdöntésére írá-

nyuló csoportok között a legjelentősebb volt, szabotázsakciókat és kémtevékenységet hajtott végre, összeköttetésben állt a hírhedt kronstadti matrózlázadás résztvevőivel, és tagjainak nagy része „dvorjanyin [kisnemes], herceg, gróf, báró, köztisztviselő, álló polgár, egyházi személy és egykori zsandár”. Szeptember elsején a lapban már a kivégzettek listája szerepelt. Rajta állt Nyikolaj Gumiljov neve is, az orosz irodalomban „ezüstkornak” nevezett periódus egyik legjelentősebb költőjéé. Az ekkorra jobbra emigrációba kényszerült értelmiség felzúdult: ha Gumiljovot csak úgy agyon lehet lőni, ki tudja hol, ki tudja mikor, és elföldelni, mint egy döglött kutyát, akkor már minden lehetséges Szovjet-Oroszországban. Éppen ez volt a lényeg: a Petrográdi Harci Szervezet leleplezését példátlan méretű megfélemlítésnek szánta a hatalom. Összesen 833 embert tartóztattak le, közülük legalább kilencvenet meggyilkoltak (még mindig nem tudni a pontos számot), 83 személyt börtönbe vagy munkatáborba zártak, 448-at szabadon engedtek. Amellett, hogy a hivatalos adatok nyilvánvalóan hamisak – több mint kétszázan csak úgy felszívódtak –, tudvalevő, hogy a VCSK egy teremtetett lelket sem bocsátott szabadon a polgárháborús években, főleg nem olyanokat, akiket a szovjethatalom megdöntésének vádjával illettek.

A Szovjetunió hivatalos felbomlása után, 1992-ben az ügy valamennyi résztvevőjét hivatalosan rehabilitálták; hetven esztendő elteltével arra a végkövetkeztetésre jutottak, hogy semmiféle összeesküvés nem létezett, az állítólagos szervezetnek magát az elnevezését is a VCSK koholta, tehát a 833 ember letartóztatása és elítélése egészében törvénytelen aktus volt. A rehabilitáció, sajnálatos módon, nem terjedt ki a bőséges írott anyag (jegyzőkönyvek, vallomások) titkosításának feloldására, valamint annak megállapítására, hogy hol és mikor végezték ki a „főkolomposokat”. Nyikolaj Gumiljov sírhelye ismeretlen: jelenleg több, Pétervárhoz közeli településen áll kenotáfium az áldozatok emlékére. Egy nagy pravoszláv kereszt a Berngardovka falu határában fekvő mezőn árválkodik, egy folyó mellékága mellett. Nyáron a napfényben és a térdig érő fűben, amikor mély szomorúság, nosztalgia, és az orosz tájakra oly jellemző határtalan tér simogató mélabúja burkolja be ezt a helyet, csaknem idilli látványt nyújt. Kevésbé idilli a kovaljovi erdő romos erődje közelében fekvő emlékmű, amelyre a PBO-ügyben agyonlőtt kilencvenöt áldozat van feljegyezve. Az erdő a polgárháború éveiben a VCSK hírhedt kivégzőhelye volt. (Manapság kirándulásokat szerveznek ide a katasztrófa-turizmus elnevezésű jelenség keretében.) Szóba került még egy kelet-pétervári kies külváros (Anna Ahmatova, a költő első felesége bizonyosan tudni vélte, hogy itt történt a kivégzés), illetve maga a börtön, bár az áldozatok nagy száma miatt ez aligha valószínű.

Nyikolaj Gumiljov nevét a szovjet könyvekben hetven éven át megemlíteni sem volt szabad, noha egyetlen rendszerellenes verset sem írt. Az érthetetlen, határtalan gyűlölet ellenére, amellyel személyét és életművét kezelték, szamizdatokban kézzel írtak gépirásban terjesztett költeményei, és az utóbbi húsz évben egész köteteket szenteltek neki. A hosszú elhallgatás után ma reneszánszát éli. De mint minden egyéb Oroszországban, ez is irracionális, logikátlan: egyfelől a művészetpártolók rajongása és a hősként való ünneplés, másfelől megrázó halála körülményeinek legsü-

rűbb homályba burkolása. „*Polu-glasznyoszty, polu-mrak*”, ahogy Igor Talkov, egy másik rejtélyes körülmények között meggyilkolt művész énekelte: „*Fél-világosság, fél-homály*”.

Gumiljov halálának körülményei többé-kevésbé rekonstruálhatók a VCSK akkoriban általános eljárási módja ismeretében. A *hogyan* kérdése megválaszolható: a *miért* már sokkal keményebb dió.

2. ÉBERSÉG!

1918 szeptemberében a bolsevikok meghirdetik a vörös terrort, válaszul a Petrogub-cseka akkori vezetőjének, Mojszej Urickijnek egy fiatal költő általi meggyilkolására. Urickij haláláért hétszáznál több embert mészárolnak le. Az övé az első grandiózus szovjet állami temetés: a párt elitje vállán viszi a becses koporsót, az elvtársak fehér szarafánban, alkalomhoz illően elnyúlt, gyászos képpel állnak a ravatal mellett. Mögöttük rosszarcú lumpenproletárok halálfejes zászlókat lengetnek, és a vörös terrort éltetik. Ennek lényegét Lacisz világosan meghatározza a vizsgálóbírók számára: „Mi nem egyes személyek ellen viselünk hadat. Mi a burzsoáziát mint osztályt akarjuk megszüntetni. *Ezért aztán ne is keressenek a vizsgálat során olyasféle anyagokat és bizonyítékokat, hogy a vádlott tettel vagy szóval a szovjetek ellen fordult.* Az első kérdés, amit fel kell tennünk: melyik osztályhoz tartozik az illető, milyen származású, milyen neveltetésű, mi a végzettsége, a szakmája.” A prófétai szavak törvénykönyv gyanánt is jó szolgálatot tesznek, mivel új törvénykönyv még nincs, a régit, a cárit pedig mégsem használhatják. Ha Lacisz szavait egyes lassú észjárású polgártársak nem értették volna meg kristálytisztán, a logikát Ny. V. Krilenko, a húszas évek fővádolója készségesen kifejti. Amennyiben valaki ártatlan, nem tartóztatják le. Ha letartóztatják, okvetlenül bűnös. Ha mégsem bűnös, *élt benne a bűncselekményre vonatkozó szándék*, amit idő vagy eszközök hiányában nem tudott kivitelezni. Mivel pedig *szándék és tett között nincs különbség*, a letartóztatott mindenképpen bűnös. „A polgárháború idején nemcsak valamely (a szovjethatalom ellen irányuló) cselekedet, hanem a *cselekvés hiánya* is bűnnek minősülhet.” Tegyük fel, hogy egy baráti társaság időnként összejön, és néhány pohár után, csak úgy a konyhában meghúzódva szóba kerül, hogy tíz nap alatt harmadára csökkentették a fejadagot, nincs kenyér (bár az eddig sem volt ehető), helyette falragaszok jelentek meg: „Elvtársak! Mindenki sportoljon!” – merthogy sportolás közben legalább nem akar enni az ember. Ne adj’ Isten valamelyikük híreket kapott vidéki rokonaitól, olyasféléről, hogy a dicsőséges Tuhacsevszkij túsokat szedet a lázongó parasztok családtagjai közül és lelővöldözteti őket, gázzal árasztja el az erdőket, ahol bujkáló földműveseket sejt, és falvakat égettet fel. A Volga mentén meg az Urál déli részén elterjedőben van a kannibalizmus, a felkeléseket a csekisták állatias módon vérbe fojtják – Ogyesszában az elfogott fehér tiszteket forrásban levő vízbe dobják, Harkovban a skalpolás és a „kesztyű” (a bőr lenyúzása a kézfejről) van divatban, Dnyepropetrovskban a keresztre feszítés és a megkövezés, Orjolban a jégbe öntés, és így tovább. Szóval, ha az adott baráti társaság spiccesen firtatja ezt, máris büntényt követ el, mert egyáltalán elgondolkozott a hallottakon,

tehát okvetlenül megszületőben volt a szándék (ergo maga a tett); ráadásul ismerték egymás gondolatait, és nem jelentették. Akárhogy is nézzük, ez a szovjethatalom el- leni csoportos szervezkedésnek minősül.

Az ifjú Szovjet-Oroszország új urai fejtetőre állított logikájukat rákényszerítették az életre (önkéntelenül is eszünkbe jut a középkori mondás, miszerint „az ördög Isten majma”), ám ennek a logikának a megértése elengedhetetlen a későbbi vérizmos évtizedek eseményeinek értelmezéséhez. 1920 körül az ország európai területén már megszűntek a harci cselekmények, de a Távol-Keleten korántsem. Kolcsak bukása után seregének megmaradt része, mintegy harmincezer fehér katona, családostul és a bolsevikok elől kimentett kincstári arannyal a déli határvidék felé menekül, hogy átjusson Kínába. A befagyott Bajkál-tavon vergődnek keresztül, dacolva a mínusz negyven fokkal, s sarkvidéki széllel és a vörös hordák állandó zaklatásával. A megfa- gyott emberek csoportjai gyászos életképekként a végtelen jégmezőn maradnak a ta- vaszi olvadásig, amikor a víztömeg elnyeli őket, akár Atlantiszt a tenger. Ezt a mára már mindenki által elfeledett epizódot akkoriban a Nagy Szibériai Jégvadjárata névvel illették. A visszavonuló, de magát meg nem adó sereget egy eloroszosodott svéd tá- bornok, Vlagyimir Kappel vezette egészen haláláig, amikor a súlyos fagyási sérülések és a tüdőgyulladás ledöntötte lábáról. A polgárháború utolsó csatájára egyébként 1923 júniusában kerül sor: a fiatal Anatolij Pepeljajev és mintegy ötszázötven ön- kéntesből álló druzsinája Szibériáért, majd Jakutföldért folyó, kudarcba fulladt harcát követően letette a fegyvert.

Ezalatt Dzerzsinszkij, a forradalom lánglelkű, megalkuvást nem ismerő aszkétája éberségre inti a sebtében felállított Cseka embereit. Éberség! A néphatalmat meg kell védeni a mindenfelől támadó, minden módon szervezkedő ellenforradalmárokkal szemben. Nem elégszik meg a „belső ellenség” likvidálásával, hanem bonyolult, nem- zetközi kémelhárító manővereket szervez az emigrációba kényszerült fehér tisztek hazacsalogatására. Egy ilyen, csaknem áttekinthetetlen ügy a Trust művelet, amelynek során a Cseka, saját boszorkánykonyhájában írogatott dokumentumait ügynökei- nek keresztül nyugatra juttatta, hogy Vrangel tábornok megkörményezésével Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg, az utolsó cár nagybátyja közelébe férközzön, elhitetvén vele, hogy nagyszabású monarchista mozgalom működik Szovjet-Oroszországban, aminek tagjai epedve várják, hogy hazatérjen és az élükre álljon. De a másik oldalon is éberek: hat év alatt Vrangel egyszer sem fogadja a minden eszközt felhasználó ügynököt.

A vörös terror mértéke és találékonysága alapján úgy vélnénk, hogy ekkoriban az emberek mást sem tettek, csak a szovjethatalom megdöntésén mesterkedtek. A ka- tonatisztekkel ellentétben az értelmiség még nem szokta meg az új rendet, nem elég éber. Az ellenforradalmi tisztogatásnak esik áldozatul egy sor tudós és publicista, az úgynevezett Taktikai Centrum huszonnyolc tagja, akiknek a perét 1920 augusztu- sában sebtében levezényli a népbíróság. Egyikük, Melgunov történész, már az emig- rációban, kelletlenül eleveníti fel az eljárás során tanúsított magatartásukat: „A per vádlottjai közül egy sem választotta a vizsgálat során a hallgatás taktikáját... Úgy lát-

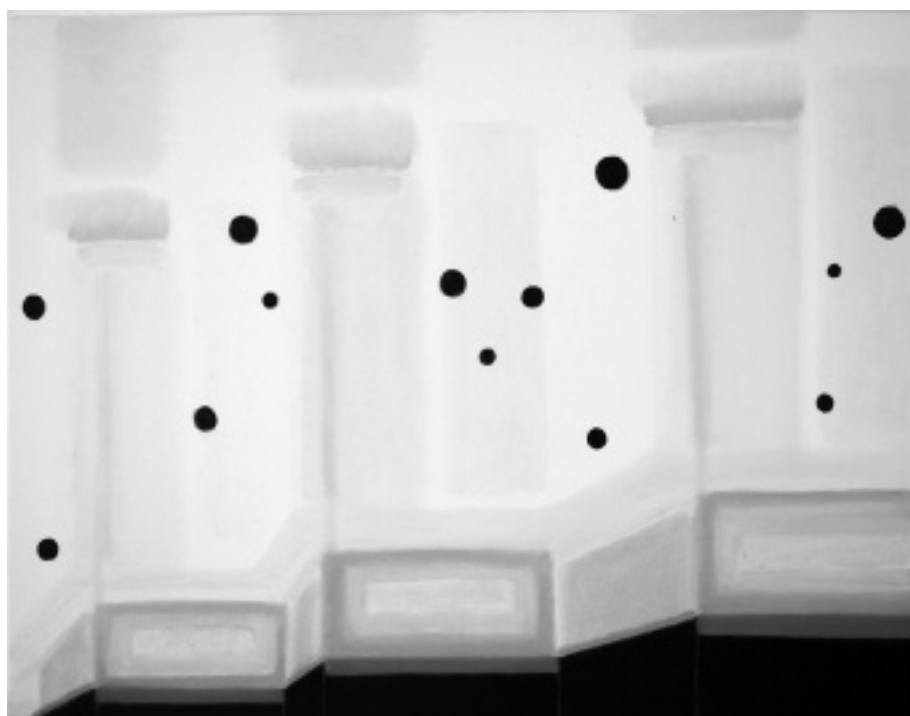
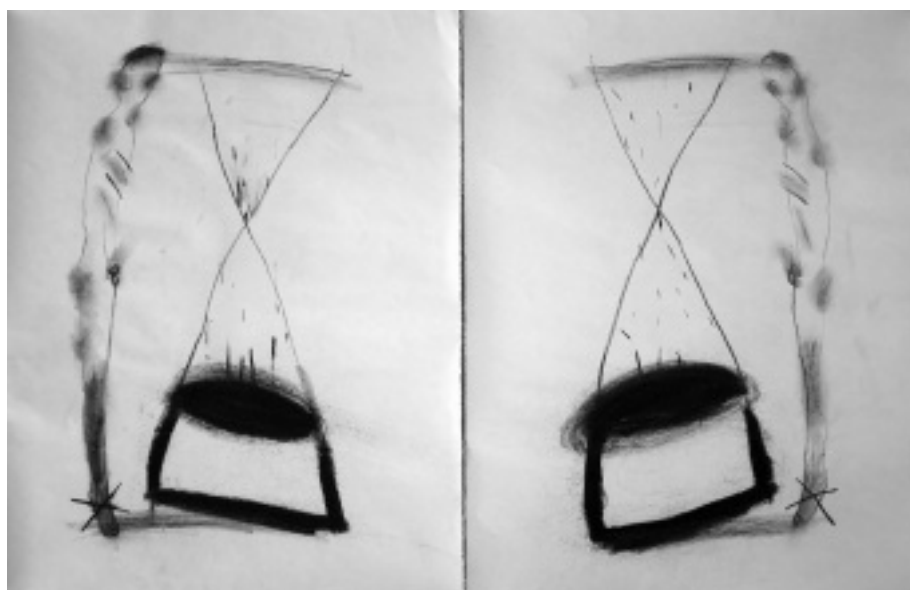
tam, ha elvből nem vagyok hajlandó megszólalni, azzal szükségtelenül megnehezítem a saját és talán társaim sorsát... *Amikor az ember az agyonlövétéssel néz farkasszemet, nem mindig tud gondolni a történelemre...* Az értelmiség forradalmi hagyománya bizonyos hősiességet követelt, ezeknek az embereknek a lelkéből azonban hiányzott a hősiesség.” A Taktikai Centrum ügye (az elnevezést – mint a későbbiekben oly gyakran – már a vizsgálat során találják ki) sokban emlékeztet a PBO esetére, bár hiányzik a nagy felhajtás, a propaganda, a szenzáció, és szerényebbek a méretek. De csírájában már ott rejtőzik a harmincas évek hatékony profizmussal levezényelt koncepciók pereinek tervrajza. Együttal megvan a személy, aki azokat majd megszerkeszti, mert ez rutint és körütekintést igényel: most először találkozunk Jakov Agranov névvel, akire éppen a Taktikai Centrum vizsgálójaként figyel fel Dzerzsinszkij és Lenin. Agranov, egy belorusz boltos fia még nincs harminc éves, de született tehetség. Nem a fogkirugdosó, bűzös bőrkabátos fajtából; megvan a magához való esze, felismeri és kihasználja az alkalmat, kikísérletezi későbbi munkamódszerét. Kreatív, ravasz, ha kell szívélyes és részvétteljes, máskor fenyegető és mocskos szájú, de mindig eredményes. Tökéletes megtestesülése Dzerzsinszkij álmának, a VCSK mottójának: „Forró szív, hideg fej, tiszta kéz.” A vádlottak ellen nincs semmiféle bizonyíték, de nem is szükséges, mert készségesen maguk ellen vallanak, és összefércelik a nemlétező ügyet. Utóbb Melgunov szemrehányást tesz Agranovnak, amiért gyalázatos módon becsapta őt, blöffölt, alaptalanul fenyegette. Valójában mindez a VCSK fegyvertárhoz tartozik: megtévesztés, megfélemlítés, ígéretés. Agranov nem tesz egyebet, mint a megrettent Melgunovot és társait felhasználja saját céljai érdekében. Nekik pedig, a régi vágású intellektueleknek fogalmuk sincs róla, miféle hatalommal állnak szemben.

Már a Taktikai Centrum perében Krilenko elmondja, hogy „az értelmiség társadalmi létén régóta el-elgondolkoznak a forradalmi szocializmus képviselői”, és most a „történelem ítélkezik felettük” (mi mindent nem varrnak még a „történelem” nyakába!). Az efféle kijelentéseknek az új idők jelző vészharangként kellene kondulnia a szóban forgó réteg képviselői számára. De nem kondul, és ezért nagy árat fizetnek.

3. A „SZAR” ÉRTELMISÉG

A korai szovjethatalom túlkapásai ellen sokan felemelik a szavukat, de állítólag senki olyan hévvel és mély igazságérzettel nem áll ki, mint Gorkij. A nagy szocialista író állandóan leveleket írogat Leninnek; sűrűn teleírt lapokon taglalja panaszait, főleg a Taktikai Centrum ügye után, amikor világossá válik, hogy az értelmiség egy részét jobb belátásra térítik, a többit pedig elintézik. Gorkij siralmaira Lenin azt válaszolja, hogy „valójában nem a nemzet esze ez” (mármint az orosz értelmiség), „hanem szar”, egytől-egyig kadétbarátok (vagyis szabadelvű demokraták), és óvja Alekszej Makszimovicsot a „rothadt intellektuelek” feletti kesergéstől. Javasolja, hogy utazzon el egy időre, nehogy maga is megbetegedjen. Gorkij megfogadja a tanácsot (vagy figyelmeztetést), elutazik, céltalanul tekereg Európában, de azután visszatér, folytatja a levelezést, Lenin pedig, ez az ördögien nagy játékos úgy tesz, mintha komolyan venné

az író, nem pusztán udvari bolondnak tartaná. Sőt olykor eljátssza, hogy egyesek kivégzését fájjalja (ó, ha értesült volna róla korábban!). És a „rothadt intelligencia” nemhogy nem kapcsol idejében (eltekintve azoktól, akik rögtön a forradalom után emigrálnak), hanem sokan megtisztulásként üdvözlik a forradalmat. Például a talpig szájj Majakovszkij a maga buldózer stílusában: „Ha nem tudnék oroszul, már csak azért is megtanulnék, mert ezen a nyelven beszél Lenin.” És szerencsétlen Blok, a hosszú arcú, szomorú szemű efirjaro, akit azóta minden lehetséges eszközzel próbálnak felmenteni; de azért nagy ügybuzgalommal turkál a cári palota iratszekrényében ’17 nyarán (igaz, még az Ideiglenes Kormány megbízottjaként). És csak egy kósza gondolat erejéig térünk ki Lev Tolsztojra, aki 1905-ben nem tudott állást foglalni, aztán felháborodott levelet írt az uralkodónak – „Kedves Testvérem” megszólítással –, meg Sztolipin miniszterelnöknek, szemére vetve, hogy felkötöttet néhány forradalmi terroristát, mivel – megfoghatatlan módon – rossz néven vette, hogy felrobantották a pétervári dácsáját. Lev Nyikolajevicset a sors megkímélte attól, hogy látnia kelljen a nép valódi nyomorát, amit annyira a szívében viselt. Tíz évvel később már nem kellett volna grófi rangja miatt szégyenkezve világgá mennie a birtokáról: kiverték volna onnan a szovjethatalom büszke élharcosai! (Ahogy később Alekszandra lányát is letartóztatták – a semmiért –, és Sztolipin lányait is nyomorékra rugdosták valahol vidéken. Már akiket az eszerek bombái korábban nem nyomorítottak meg.) Helytállónak tűnik Szolzsenyicin megállapítása, miszerint az orosz értelmiség nagy része túl könnyen beadja a derekát, beleértve azokat is, akik hajlíthatatlannak tűntek a cári időkben, „amíg nem nyúltak hozzájuk”. A filozofálgatás és a lét értelmén való töprengés annyira a felhők közé emelte a fejüket, hogy nem veszik észre a lábuk előtt tátongó szakadékot. És hiányzik az emberi tartás. Hősiesség – ugyan! Ahogy Melgunov mondja: „szükségtelenül megnehezíti a sorsát”. Oszip Mandelstamban, ebben a világviszonylatban is rendkívüli költőben, ’20 körül még van annyi civilkurázs, hogy amikor meglát egy bisztró teraszán üldögélő részeg csekistát találomra listát firkálni a begyűjtendőkről, elkapja és széttepi a lapot. Tizenöt évvel később, a sorozatos letartóztatások és szabadon engedések macska-egér játékától annyira összetörik, hogy nem is kell kivégezni, elég összesöpörni a darabjait a Vlagyivosztok alatti tranzitlágerban... És itt van Nyikolaj Bergyajev, aki számos ponton bevallottan egyetért a marxizmussal. Önéletrajza szerint „vele született bátorságot tanúsít” Dzerzsinszkij előtt, amikor az a Lubjankán kihallgatja. Sőt, háromnegyed óras előadásban tárja fel, mi a kifogása a kommunizmus ellen. Filozófus létére annyira az emberek veséjébe lát, hogy Feliksz Edmundovicset „meggyőződéses és őszinte” embernek találja, aki „egyáltalán nem kegyetlen”, legfeljebb „megszállott”, de lengyel származása „bizonyos kifinomultságot” őriz, amit az is bizonyít, hogy az udvarias, bár hűvös kihallgatás után motorbiciklin hazaszállíttatja „Bergyajev urat” (ó, a lengyel pánok franciás charme-ja!). De aztán mégiscsak felzsuppolják arra az „emigráns hajóra”, amelyre a persona non grata értelmiséget zsúfolták 1922 decemberében, hogy örökre elsodorja őket a hazájuktól; előtte pedig aláíratják vele azt a

„kifinomult” nyilatkozatot, miszerint ha valaha feltűnik Szovjet-Oroszország határán, figyelmeztetés nélkül agyonlövök.

Nem, teljes bizonyossággal állítható, hogy ezek az intellektuelek, akik egész életükben a szellemről meg Istenről elmélkedtek és beszélnek, a legabszurdabb, legnai-vabb módon belesétálnak a legalpárabb formában megnyilvánuló Sötétség torkába. Jóhiszeműség? Önbecsapás? Az ellenség erejének nagyvonalú alábecsülése? Hiszen ők igazán felismerhetnék, hogy nem emberi lényekkel állnak szemben, hanem az emberi lényeket megszálló és vadállattá torzító infernális erőkkal. Ezzel kellene szembeszegezni a *szellem* erejét, amiről oly sokat tudnak – elméletben. Anélkül, hogy „szükségtelenül megnehezítenék a sorsukat”, csupán annyit kellene mondaniuk: ezt és ezt tettem, ezt és ezt pedig nem. Emellett kitartok, ha belegebbedek is. Mert az, hogy így is, úgy is belegebbed, nagyon valószínű.

4. EGY SZOBATUDÓS VÉGZETE – TAGANCEV

Alig ér véget a Taktikai Centrum pere, máris kitör a vidéki éhséglázadások legnagyobbika, a tambovi parasztfelkelés. A sietve odavezényelt Tuhacsevszkijnek csak pár hét áll rendelkezésére az elfojtására. Be is vet mindent, de az ellenállás erősebb-gyengébb hullámokban egész évben kitart. Közben a proletáriátus legfőbb bázisát alkotó városi munkásság is lépten-nyomon sztrájkol, egyik per a másikat éri, törvénytelen kivégzések sorával egybekötve (minderről valahogy elfeledkeznek a történelemkönyvek szerkesztői). De bármennyire tehetséges is az ifjú Tuhacsevszkij (az „aki korpa közé keveredik...” tipikus esete), egyszerre csak egy helyen tevékenykedhet, úgyhogy amikor felkelnek a kronstadti munkások és matrózok, Trockijjal meg Berzinnel együtt odasiet. Erről a különös ügyről mostanság azt terjesztik, hogy a VCSK provokációja volt, de akkor, 1921 márciusában a szovjethatalom árulásként és új háborúként tekint rá, mivel a lázadók egykori forradalmárok, a nép gyermekei, a „nagy október” élharcosai, akik időközben meggyűlöltek a kezét, ami valaha etette őket (utóbb már igen szűken mérte). Kronstadt, ez a Petrográdtól harminc kilométerre fekvő város, hagyományosan a cári flotta egyik bázisa. Miután a bolsevikok visszatúsítják követeléseiket, először civilek, munkások, majd katonák lépnek sztrájkba, végül a balti flotta tengerészei. Erre válaszul a szovjetek „feketeszázásoknak” és a „francia titkosszolgálat bérenceinek” titulálják őket. Trockij megjegyzi, hogy miféle tengerészek ezek divatos, bőszárú nadrágban, „stricifrizurával” – úgy látszik, erre figyel fel leginkább. Tuhacsevszkij állítólag hatvanezer vörös katonával támadja a tízenegyezer fős felkelő sereget, mégis csak tíz nap alatt sikerül bejutnia a városba. Következik a megtorlás: ott helyben 1200-2100 embert lelővöldöznek (pontos számot itt sem tudni), sokan a Szoloveckij-szigetek kényszermunka-táborában kötnek ki – amit az ifjúsága virágában elhunyt Szverdlov elvtárs javaslatára hoztak létre a politikai foglyok átnevelésére –, több ezren pedig Finnországba menekülnek. Némelyeket egyenesen a Petrogubcseka vállalatoszobáiba szállítanak. Itt aztán egyikük valamilyen megfontolásból azt találja mondani, hogy a kronstadti felkelést szervező

tengerészek egyesülete egy kiterjedt, fegyveres ellenforradalmi szervezet részeként működött, melynek vezetője Vjacseszlav Svedov volt cári alezredes, Jurij German tü-zértiszt és Vlagyimir Tagancev, az Orosz Tudományos Akadémia geográfus profesz-szora. Tagancev belekeveredése az ügybe legalább három változatban él. Nem stimmelnek a dátumok, nincsenek tények, csak valószínűbb és kevésbé hihető rész-letek.

Vlagyimir Tagancev az ügy idején harminckét éves, jámbor arcú, szőke férfi, egy volt szenátor fia, a cári időkben nevelkedett, régi vágású értelmiségi. Boldog házas-ságban él, két kisgyermek apja. Egyik „hivatalos” változat sem magyarázza meg ki-elégítően, hogyan avanszalt ez a derék polgár egy veszedelmes fegyveres összeeskü-vés vezetőjévé. Tény, hogy június legelején a feleségével együtt letartóztatják és be-csukják a Petrogubcseska cellájába. Lenin később előkerült feljegyzései arról tanús-kodnak, hogy egy Franciaországban ténykedő ügynöktől fülest kapott, miszerint Párizsban szervezkednek a jobboldali eszerek, a kadétok és a monarchisták (ezek így együtt), és petrográdi társaikkal felkelést készítenek elő a szovjethatalom megdön-tésére. A vezér erre felháborodott táviratot küld a Petrogubcseska vezetőjének, mond-ván, ha ilyesmi zajlanak az orruk előtt, nem tud többé bízni bennük, és követeli az ügy haladéktalan felgöngyölítését. Dzerzsinszkij hozzáteszi a magáét: „A Tagancev-ügyet ki kell vizsgálni. Óriási jelentősége van. Szét kell verni a félérgárdisták összes tűzfélszékét... Ez az ügy feltárja a kronstadti lázadás mozgatórugóit.”

Svedov és German után hajtóvadászat folyik. Ezek azonban tisztak, ami bizonyos hősiességet követel tőlük. Svedov alezredes megfogadja, hogy nem kerül élve a cse-kisták kezére; csőre töltött pisztollyal várja őket és kettőt agyonlő közülük (más for-rások szerint ötöt). A huszonhat éves Germant a szovjet-finn határfolyó partján fogják el, átkelés közben. Állítólag találnak nála egy listát, amelyen Tagancev neve is szerepel. Ahelyett, hogy kihallgatnák, ott helyben megölik. Borzalmasan összevert, kivéreztetett holttestét lefotografálják, aztán levágják a fejét és spiritusszal töltött üvegbe teszik: később a kihallgatások során Agránov – szívélyes társalgás közepette – előhúzza az üveget az asztal alól és megkérdezi a vádlottakat: „Ismeri ezt az em-bert?”

De június elején még nem halad az ügy. Tagancev nem beszél, és a vele együtt le-tartóztatott számos vádlott azt sem tudja, mit kellene bevallania. A két botcsinálta csekista, akik éjt nappallá téve dolgoznak, képtelenek összeállítani egy olyan forga-tókönyvet, amiben ennyi, egymás számára teljesen ismeretlen embert közös nevezőre lehet hozni. Beszámolójuk tükrözi csúfos felsülésüket: nincs reális vád. A szervezet-nek sem neve, sem programja, sem haditerve nem volt, nem találtak írott anyagot, röplapokat, vagy ezek előállítására alkalmas eszközt, sem fegyvereket. Terrorcselek-ményeket nem követtek el. Maga Tagancev „egy szobatudós, aki csak elméletben ta-lálta ki a szervezetét.” Lenin dühöng: küldjenek oda Moszvából tapasztalt, megbízható vizsgálót! Sejtethető, hogy a sikertelen csekisták eltűnnek a süllyesztőben, Petrográdra pedig június közepe táján megérkezik a jól táplált, zsíros képű, peckes Jakov Agránov, az ifjú reménység. Beköltözik valamelyik „elkommunizált” lakásba

(míg ugyanebben az időben Zinovjev az Astoriában lakik, és valószínűleg nem a lakosságnak előírt kenyérfejadagon tengődik). Agranov besúgókat ültet Tagancev cel-lájába, de mivel nem éri el a kívánt eredményt, magánzárkába csukja a professzort. Negyvenöt napi gyötrődés után a hősieen ellenálló Tagancev összeomlik és megkísérli felakasztani magát egy összesodort törölközőre, de megmentik. Ekkor Agranov változtat a taktikáján. Magához hívja a szerencsétlen embert és ultimátumot ad neki: amennyiben nem vall, órákon belül agyonlövök az összes „tússzal” (vagyis a többi gyanúsítottal) együtt. Ha azonban „tisztaszívú vallomást” tesz, kész írásba foglalni egy megállapodást, miszerint átadja az ügyet a népbíróságnak, amely enyhe ítéleteket fog kiszabni. Az irat csakugyan elkészül, szövege a következő:

„Én, Tagancev, ítéletképességem teljes birtokában részletes vallomást teszek szervezetről, nem titkolok el egyetlen olyan személyt sem, aki csoportunkhoz tartozott. Mind ezt azért teszem, hogy megkönnyítsem üggyársaim sorsát.

Én, Jakov Szaulovics Agranov, a VCSK meghatalmazottja, kötelezem magamat, hogy Tagancev polgártárs segítségével a lehető leggyorsabban befejezem a vizsgálatot, és utána átadom az ügyet a nyilvános bíróságnak. Kötelezem magamat, hogy a vádlottak közül egyre sem szabnak ki halálbüntetést.”

Ez a megállapodás – amelyre maga Menzsinszkij, a VCSK vezető helyettese is becsületszavát adja – sok mindent elárul. Agranovot siettetik Moszkvából: legalább annyira veszélyben forog a feje, mint áldozataié. Egész nyáron ezzel vacakolni, amikor tengernyi a tennivaló! Nehogy Tagancev meg találjon halni vallomástétel előtt! Ezért kell a „lehető leggyorsabban” eljárni, a lehetetlen ígéretektől sem visszariadva. Mert Agranov tisztában van vele, hogy nem ígérhet népbíróságot, sem enyhe ítéleteket. Ez ugyanis nem tőle függ: ő csupán a VCSK meghatalmazottja – ma. Holnap talán senki. Törékeny a pártkarrier ezekben az években. Tagancev – akivel nyilván nem bánnak kesztyűs kézzel, ráadásul családja sorsa is aggasztja – ugyanabba a csapdába sétál bele, amibe a Taktikai Centrum vádlottjai. Naiv módon hisz abban, hogy Agranov nem akarja elveszejteni őt; elvégre a szavát adta, és ő még egy olyan világban nőtt fel, ahol az adott szó minden irkafirkánál többet ért. Pedig a – nyilvánvalóan sugalmazott – „tisztaszívú beismerés” tartalma alapján a főbelövés garantált. Bevallja, hogy a Petrográdi Harci Szervezet (lám, már neve is van) összeesküvést szőtt a szovjethatalom megdöntésére. Ő maga 1919 óta kapcsolatban áll különböző felkelő csoportokkal, valamint Germanon keresztül a finn vezérkarral és Jugyenyics fehér tábornokkal. A szervezet politikai és ipari kémkedéssel is foglalkozik, terrorcselekményeket készít elő; egyebek mellett kommünárok emlékműveinek felrobbantását, gyárak felégetését és a zsidók kiirtását (?!). Ezután több száz nevet közöl. A következő napon, július 29-én vagy 30-án, a két férfi hat óra hosszat kocsikázik a városban, és Tagancev megmutatja az állítólagos résztvevők házait, munkahelyeit. Aznap éjjel a Petrogubcska háromszáz embert letartóztat. És csak ekkor – amikor már van „ügy” – számolnak be a lapok a sikeresen leleplezett „óriási összeesküvésről”.

Nyikolaj Gumiljovot azonban nem tartóztatják le július 30-án, amiből arra lehet következtetni, hogy sem German listáján, sem a Tagancev által megnevezettek között

nem szerepel. Az ő nevét a frissen begyűjtöttek egyikéből húzhatták ki, a tipikus „ismeretek valakit, aki ismer valakit” mintájára. Semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy Tagancev és Gumiljov bármilyen kapcsolatban álltak egymással.

5. „NEM ÍGÉREK SEMMIT.”

Az utóbbi években történészek és irodalmárok egy csoportja Gumiljovot – a legjobb szándékkal – ellenálló hősként akarja beállítani; nézetük szerint aktív résztvevője volt a PBO-nak. Ezt azzal magyarázzák, hogy a költő monarchista volt, tiszt az első világháborúban, és gyűlölte a forradalom után hatalomra került egykori „katorzsnyikokat” (a monarchia alatt kényszermunkára ítélt bűnözőket). Állítólag még a háború folyamán találkozott Germannal az északi fronton. 1920-ra kapcsolatuk szorosabbá vált, mivel az ifjú tüzer titkos szovjetellenes szervezetet hozott létre a petrográdi értelmiség körében. Célja az volt, hogy egy bármelyik percben spontánul kirobbanó munkássztrájk során fegyveres harcot indítson, esetleges finn támogatásra is számítva. 1921 februárjában társa, Svedov alezredes meglátogatta Gumiljovot a lakásán, és vitt neki egy írógépszalagot, valamint átadott kétezer rubel készpénzt. A költő ennek felhasználásával állította elő a kronstadti munkásokat és tengerészeket lázadásra szólító rölapokat. Mivel Gumiljov ezekben az években „a petrográdi intelligencia vezetője” volt, German joggal remélte, hogy rajta keresztül számos értelmiségit megnyer szervezete számára. Ezen verzió szerint a Petrogubcska a házkutatás során pénzt, rölapokat és löfegyvert talált.

Ez a romantikus-heroikus történet túlságosan leegyszerűsített ahhoz, hogy igaz legyen. Jurij German húszévesen harcolhatott ugyan a háborúban, de semmiképpen sem az „északi fronton”, mivel olyan nem létezett. (A keleti frontnak volt ugyan északi – Kelet-Poroszország – és déli – Galícia – szárnya, és Gumiljov mindkettőt megjárta.) Továbbá az, hogy a csekisták pontosan mit találtak Gumiljov lakásán a házkutatás során, a mai napig rejtély. Miért ne találhattak volna írógépet egy íróembernél? Nyugodtan találhattak pénzt is: a szűkös esztendőkből minden kopejkát megfogott. Fordításból, szerkesztésből és költői esteken való fellépésből két családot tartott el. A vád számára persze a pénz csakis *az a pénz* lehetett, amit Svedovtól kapott ellenforradalmi célokra, csak éppen még nem érkezett felhasználni. Mint ahogy az írógépen sem lehet egyebet előállítani, mint lázító rölapokat. Hodaszevics, a költő, aki jól ismerte Gumiljovot – ő találkozott vele utoljára – azt mondta, soha nem látott a lakásán sem fegyvert, sem rölapokat. Azt meg egyenesen nevetséges pletykának minősítette, hogy Gumiljov áruházban kijárt a munkások közé agitálni. Még csak nem is politizált: agitációja kimerült néhány elmarasztaló szóban, amelyek utcai beszélgetésekben, baráti körben hangzottak el. Anna Ahmatova – aki még jobban ismerte – élete végéig kitartott amellett, hogy semmiféle PBO-ügy nem létezett.

Nyikolaj Gumiljovot augusztus 3-án éjjel letartóztatják, és beszállítják a Petrogubcska egyik cellájába. Nem közlik vele, mivel gyanúsítják; pár percet kap, hogy magához vegye a legszükségesebb holmikat és sietve elbúcsúzzon halálra rémült családjától. Tapasztalt börtönlakók szerint 1921-ben ugyan tűrhetőbb viszonyok ural-

kodtak a sitten, mint tíz vagy húsz évvel később, de a cellák mégsem hasonlítottak otthonos kis fészkekhez, amit manapság egyes hiperhumánus európai országokban a tömeggyilkosok számára berendeznek. A szokványos módszer szerint nem azonnal, hanem csak három nap múlva hallgatják ki először. Nem tudni, milyen eljárást alkalmaznak vele szemben (vajon megmutatják neki a borzalmas fejet?). A „Gumiljov, mint tudatos ellenálló” verzió hívei szerint bevallja, hogy gondolt (!) akronstadti felkelőkhöz való csatlakozásra (amennyiben a lázadás eléri Petrográdot), ismerte Sedovot és Germant, mivel egykor ő maga is tiszt volt. További – még élő – személyek megnevezésére nem hajlandó. Állítólag Jakov Agranov azzal kecsegteti, hogy szabadon bocsátja, ha megígéri, hogy nem lép fel a szovjethatalom ellen. Csak úgy, úri becsületszóra. Gumiljov azt feleli: „Nem ígérek semmit.” Ez az utolsó szava, amire kinyílik a bicska az elvtársak zsebében: pökhendi gazember – ha te úgy, mi is úgy!

Közben a börtönfalakon kívül az értelmiség megmaradt, a félelemtől lapos kúszásban, szorosan a fal mellett közlekedő – leginkább pedig otthon, zárt ajtók mögött őrlődő – tagjain végigsöpör a felháborodás hulláma. Sokáig el sem akarják hinni Gumiljov letartóztatását. Már Tagancev lecsukása után is többen protestálnak Leninnél, aki azt feleli, hogy a professzort túlságosan súlyos vádakkal illetik ahhoz, hogy el lehessen engedni. Pedig ő igazán lelkiismeretesen követi a PBO-ügy letartóztatottjainak sorsát, de hát a törvény, az törvény (mégiscsak a legbiztosabb minél többet agyonlőni). Rebesgetik, hogy Tagancev maga is kegyelmi kérvénnyel fordul Leninhez, bár ezt a leghatározottabban tagadja: „Micsoda badarság! Soha nem kértem kegyelmet Uljanov-Lenintől, mert teljesen hasztalan lett volna.” Augusztus folyamán Gorkij kétszer is elutazik Moszkvába, hogy személyesen beszéljen a vezérrel a PBO, főképpen pedig Gumiljov ügyében. Gorkij az utóbbi években napi munkakapcsolatban áll Gumiljovval; mint a Világ Irodalma Kiadó főszerkesztője, közvetlen felettese. Állítólag Alekszej Makszimovics szívhez szóló rábeszélése hatására Lenin írásban utasítja a Petrogubcsekát a költő kivégzésének elhalasztására. Az iratot maga Gorkij viszi vonaton Petrográdba, de sajnos elkészik. Zinovjev ugyanis szabotálja Lenin parancsát, és sietve kivégezteti a PBO-ügy hatvanegy vádlottját (ez csupán az első hullám). Jevgenyij Zamjatyin író kevéssel később találkozik Gorkijjal, aki őrjöng az aljas eljárás miatt. Ezt a kedves mesét akkortájt Gumiljov tanítványai, sok fiatal költő is elhiszi. Mások Dzerzsinszkijnél próbálkoznak: „Agyon lehet-e löni Oroszország egyik legnagyobb költőjét?” Feliks Edmundovics, a forradalom lánglelkű aszkétája, a tőle megszokott választ adja: „Az ellenség megsemmisítése során tehetünk-e kivételt a költőkkel?” (Pedig kevés szabadidejében maga is szívesen olvas romantikus lengyel verseket. Bár lehet, hogy ez csupán rágalom.) Nagyezsda Mandelstam emlékirataiban tagadja Gorkij, vagy bárki más közbenjárását. Felháborodás persze volt, de mindenki jobban félt annál, hogy fellépjen a jogtalan letartóztatások ellen: „Senki sem utazott Moszkvába, semmiféle parancs a szabadon bocsátás ügyében nem létezett... a kisujukat sem mozdították.” Igaza lehet, mert elképzelhetetlen, hogy Zinovjev szabotálta volna Lenin utasítását. A fantáziadús mendemondák (sok ilyen született az emig-

ránsok berkeiben is – elvégre ők igazán mindent láttak Párizsból!) szándéktalanul bár, de még sűrűbb homályba borítják az eseményeket.

Gumiljov három hetet tölt a Petrogubcseska börtönében: erről az utolsó huszonegy napról a világon semmit sem tudunk. Kell lennie bőséges, részletes írott anyagnak, hiszen Agranov azt kötelességszerűen bemutatta feletteseinek. Talán egyszer, úgy nyolcvan-száz év múlva teljesen feloldják a titkosítást, és napvilágra kerül mindaz a temérdek ocsmányság, amit évtizedeken át műveltek. Nyikolaj Gumiljovot a PBO-ügyben letartóztatott hatvan másik személlyel együtt, augusztus 24-én éjjel kivégzik. Minden valószínűség szerint ugyanekkor lövik agyon Tagancev professzort és feleségét is. Agranov írásos ígérete és Menzsinszkij becsületszava ellenére, bírósági eljárás nélkül, egy meleg nyári éjszakán a jajveszékélő, megbilincselte férfiakat és nőket kivezetik a cellákból, kutyákkal és puskatussal ponyvás tetejű teherautókra terelik őket, és egy városon kívüli, kies területre hajtanak velük. Ott aztán felszólítják őket, hogy vetkőzzenek alsóruhára és adják át értékeiket (jelentéktelen, személyes apróságokat: zsebórát, cigarettatárcát, kisebb ékszereket, családi fényképeket...). A zsákmányt a kivégzőlegények később elosztják egymás között. Tíz-tizenöt fős csoportokba osztva betelerik az elítélteket az erdőbe. A tömegsírt talán előre kiásták, de az is lehet, hogy velük ásatják ki. Azután...

6. SZEMTŐL SZEMBEN A VALÓSÁGGAL

Amikor Nyikolaj Gumiljovot az éjszaka közepén végigvezetik a Petrogubcseska börtön folyosóján – nyilván hallja az ismeretlen rabok nyöszörgését, sóhajait –, és magyarázat nélkül becsukják egy hűvös, nyirkos cellába: – vajon gondol-e rá, hogy halálos veszedelem fenyegeti? Amikor három nap után kihallgatásra viszik Agranovhoz, és rátekint az önelégült arcra, meg az idétlen öltönyben feszítő köpcös testre – vajon felismeri-e, kivel áll szemben? A vizsgáló talán előzékenyen helytel, cigarettával kínálja, majd ismerteti vele a nagyon súlyos vádat, felolvass egy csomó nevet (amelyekről életében nem hallott), majd udvariasan közli, hogy töredelmes vallomás ellenében szabadon bocsátja, esetleg bíróság elé viszi az ügyét, de az ítélet semmi esetre sem lesz szigorú – vajon átlát-e a szítán és rájön-e, hogy Jakov Szaulovics minden szava hazugság? Esetleg ilyesmiket mond: mind oroszok vagyunk (azt mégsem mondhatja, hogy mind kommunisták), vészterhes időket élünk, össze kell fognunk a világnézeti különbség ellenére is... Mi nem akarunk Önnek ártani, mi tiszteljük Önt... Meg aztán mi az, amit várunk Öntől? Semmiség, csak egy ígéret. Most is, milyen közvetlenül, szinte barátian beszélgetek Önnel, nem úgy, mint a VCSK különleges megbízottja, akinek elég lenne intenie, és akkor... Önnel, akit mellel már három éve le lehetett volna tartóztatni, amikor az expedíciós hadtest tisztjeként vizsgatért Franciaországból, mert ki tudja, milyen titkos küldetéssel bízták meg ott, miért jött haza valójában. És amikor Agranov a hatás kedvéért, a felkészült diák buzgalmával idéz pár sort Gumiljov verseiből – vajon felparázslík-e benne a hiúság szikrája, és átfut-e agyán a kétely, hogy ezek talán mégsem az ellenségei?

Könnyen elképzelhető, hogy a tehetséges csekista hasonló szöveggel próbálja megpuhítani áldozatát, és könnyen elképzelhető, hogy Gumiljov kifejezéstelen arccal, szótlánul végighallgatja. Miért nem védi magát? Miért nem próbálja bagatellizálni feltételezett bűnét? Talán nem hiszi el, hogy valóban kivégzik? Talán azt képzei, hogy gondolatokért, szándékokért mégsem lőnek agyon embereket, és előbb-utóbb kiderül az ártatlansága? Az Isten szerelmére, minek hangoztatja az utóbbi időben, hogy „meggyőződéses monarchista”, hiszen korábban soha nem beszélt a politikai nézeteiről? És ha valóban beismeri – ahogy az őt hősként beállítani igyekvők mondják –, csatlakozási szándékát a felkelőkhöz, akkor mibe kerülne összeütni egy gyors vallomást? Még ha megkérdőjelezi Agranov őszinteségét; nem azon van-e minden épeszű ember, hogy mentse az irháját, ha csak egy szikrányi esélyt is lát a túlélésre? Netán pózol? Játssza a megtörhetetlent? Korábban talán, ifjú költőként: de senki nem hal meg egy pózért, életveszélyes helyzetekben a póz okvetlenül lefoszlik. Ha pedig egyszerűen el akarja kerülni a gyalázatos színjátékot és felkészül a legrosszabbra, miért nem akasztja fel magát a cellájában a nyakkendőjére? Ehelyett azt mondja: „Nem ígérek semmit.” Az övé az utolsó szó, nem a csekistáké. Ez is öngyilkosság, még ha kevésbé látványos is.

A jegyzőkönyv ismeretének hiányában arra kell hagyatkoznunk, amit Gumiljovról tudunk. A száraz életrajzi adatok édeskeveset árulnak el egy ember személyiségéről. Még az úgynevezett barátok is gyakran csak a felszínt látják. Alekszej Tolsztoj kiemeli, hogy „férfias és önfejű volt”, Kuprin szerint „szárnyaló lélek, vándorlovag, arisztokrata csavargó”, aki „szerelmes minden korbá, hivatásba, országba és helyzetbe, ahol a lélek vakmerő, heroikus szépségében virágozhat”, de elismeri, hogy „a személyéről keveset tudtak. Ki tudta például, hogy végigszolgált a Nagy Háborút a lovasági ezrednél? Én is csak egyszer hallottam, tőle magától. Röviden közölte a ténnyt, nem ment bele részletekbe.” Ahmatova, az első feleség egy versikében apróságokat jegyez fel róla: nem szerette a gyereksírást, a női hisztériát és a teát málnával. Egyvalamit azonban mindenki hangsúlyoz: Gumiljov különleges bátorságát. „Csaknem esztelenül rettenthetetlen volt”, mondja Csukovszkij. Mandelstam szerint: „Emberfeletti bátorságkultusz megszállottja”. Nyevedomszkaja: „Személyiségében volt egy olyan vonás, amely arra készítette, hogy felkutassa, sőt megteremtse a kockázatos élethelyzeteket. *Teljesen hiányzott belőle a félelem.*” Húszas évei elején már-már mulatságos módon kísérti a sorsot: barátjával pisztolypárbajt vív egy képzeletbeli hölgy miatt. Ragaszkodik az öt lépés (!) távolsághoz, amiről nagy nehezen lebeszélnek. Lövése célt téveszt, ellenfelének revolvere kétszer egymás után csütörtököt mond. Gumiljov követeli a harmadik lövést, mire a nála jóval riadtabb segédek lefűjják az egészet. Egy másik alkalommal az – orosz értelmiség többségére jellemző – okkult jelenségek iránti kíváncsiságból, részt vesz egy szellemidéző szeánszon. Amikor az elsötétített szobában a bútorok megmozdulnak és a levegő fagyossá válik, a jelenlevők hanyatt-homlok menekülnek: egyedül Gumiljov marad a helyén, bosszús, unott arkifejezéssel. Ezek a történetek röpké bepillantást nyújtanak az egyébként zárkózott férfi jellemébe, de nem magyarázzák meg, hogy honnan merítette azt a hallatlan benső

erőt, amely egyre veszedelmesebb kalandokba űzte; saját megfogalmazása szerint a „halállal való bújócska” játékának szenvedélyébe.

Pedig mennyire másként indul az élete a kronstadti hajóorvos beteges, magányos könyvmoly fiának, akit gyerekkorától fogva migrén gyötör, és retteg attól, hogy képzeletbeli világába betör a nyers valóság! („*Hogy én voltam ő is, a világot/Meg se győzhetnéd, Emlékezet.*”) A híres Carszkoje Szelói Líceumot csak húszéves korára, Innokentyij Annyenszkij, az akkori igazgató pártfogása révén sikerül elvégeznie, anynyira nem érdekli a tananyag. Annyenszkij, az orosz szimbolisták első nemzedékének halk szavú lírikusa (Gumiljov: „Az utolsó hattyú Carszkoje Szelóban”) tudja, hogy a fiú verseket ír, és védelmébe veszi a kirúgást sürgető tanárokkal szemben. Ekkor jelenik meg első verseskötete, A konkvisztádor útja, amit az irodalmi elit tagjai közül egyedül Brjusov méltat figyelemre. Ebben már kialakulnak főbb témái: Ádámnak, a primordiális embernek sajátságos felfogása, a halálhoz fűződő bensőséges viszony, a jelenkorhoz való problematikus hozzáállás, a hadvezérek, kalandorok, kapitányok, kalózkodók, és a felfedezésre váró, messzi földek iránti rajongásban megnyilvánuló szabadságvágy. Vagy inkább megszabadulási vágy mindentől, ami kisszerű, lapos, méltatlan; de nem a külső világ, a realitás elutasításával – mint a szimbolisták –, hanem annak magához emelésével és átpoetizálásával. Azután jönnek az értelmiség és az arisztokrácia köreiben szokásos külföldi utazások: Franciaország, Olaszország. Huszonkét évesen lép először Afrika földjére. Hazatérve divatos és tekintélyes írók szalonjaiba próbál bejutni, akik valóságos szellemi fejedelemeként élnek akkoriban. Balsikerű találkozás a döllyfős és elutasító Merezkovszkijjal: „Magának nem itt van a helye, galambocskám. Az ismeretségünk egyikünket sem gazdagítja.” Aztán Andrej Belijjel, Vjacseszlav Ivanovval, Alekszandr Blokkal... Kapitányok című kötete kritikai sikert arat, egyúttal megalapítja a Költők Céhét és az akmeista irodalmi irányzatot, nyíltan szembefordulva a szimbolisták művészetfelfogásával. Az akmeista művész tárgyilagos, személytelen, férfias, hisz a világos fogalmazásban és a szó teremtmény erejében: semmi neuraszténia, semmi romantikus spleen, semmi dekadens ernyedtség. Gumiljov és köre (Gorogyeckij, Mandelstam) a tárgyi világot visszahelyezi jogaiba, álmodozás helyett a cselekvést sürgeti. A vers legyen precízen megszerkesztett, akár egy épület. Nem létezik olyan, hogy valaki csak elméletben művész: a személyes életnek követnie kell a művészetet, az elméletre kizárólag az a szerint való életvezetés teszi fel a hitelesség koronáját.

Gumiljov úgy él, hogy megadja a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené. Megnősül, fiút nemz, eleget tesz a társadalom által a férfiemberre rótt kötelezettségeknek. Felesége, a kijeji Anna Ahmatova (a „varázslónő”), szintén költő, de kölcsönös megbecsülésen – és a férfi részéről mély érzelmeken – alapuló házasságuk gyorsan zátonyra fut. Gumiljovval a szó polgári értelmében nehéz együtt élni: a nászút után rögtön Afrikába utazik, ezúttal nagyszabású expedícióra. Etiópiában az idős II. Menelik, a legendás császár udvarában forgolódik, akinek egész életét betöltötte az olasz hódítók elleni harc. Gumiljov áldozati rítusokat tanulmányoz, vadászik, gyűjteményt szállít haza Pétervárra. Menne tovább – számárháton, karavánon, vasúti

hajtányon, gyalog –, de az Orosz Tudományos Akadémia túl veszélyesnek ítéli az expedíciót, és nem látja el elegendő pénzzel. Afrika, akár az egykori konkvisztádorok számára Dél-Amerika, a meghódításra váró Nagy Ismeretlen nemcsak költészetére, de egész életfelfogására maradandó hatást gyakorol. A bohém művészkörök üres, öntömjénező fecsegései fárasztják. Ahmatova pedig nem tartozik azon tisztességes emberek közé, akiknek élete kimerül a férfira való várakozásban, az érte való aggodásban és elnézések sorában. (A sors fintora, hogy később évtizedeket kell majd várnia fiára és harmadik férjére, akiket a sztálinizmusban munkatáborba zárnak.)

Az első világháború kitörésekor Gumiljov azonnal jelentkezik önkéntesnek. A lehető leghamarabb a frontra akar menni, méghozzá a legveszélyesebb küldetésre vágyik. Felderítőként kezdi, novemberben Kelet-Poroszországban átesik a tűzkeresztségen. Sok fiatalember gyűlik össze szerte Európából, akiket magával ragad a nagy kaland képzelete, de a lelkesedés jobbára csak az első bevetésig tart. A frontvonal mögött vidám az élet (mint az ifjú Hamvas Béla leveleiből is kiderül), „a tűzben” viszont elképzelhetetlen mészárlás és nélkülözés vár rájuk. Ott az első pillanatban eltűnik a kaland ábrándja, és arcul csapja a katonát a lemeztelenített valóság. (Hamvas: „Az ember a valósággal szemtől szemben áll...” „A háború legnagyobb élménye a realitás közvetlen tapasztalata.”) És Gumiljovot, az egykor félénk, soványka kisfiút és kamasz poétát megragadja ez a realitásban való száz százalékos jelenlét; harci mámorban úszó, hosszú leveleket ír anyjának, feleségének, és haditudósításokat küld petrográdi lapok számára. Akárcsak Apollinaire (*„Germán gránátözön csillagzik most felettem/Itt élek a csodás erdőben áll a bál”, „Ő élet szeretünk s halált hozunk néked”*), ő is erővel ragadja meg a harcot, nem a körülmények áldozataként, hanem teremtmőjeként éli át (*„És valóban háborunk sugárzó/S szentügy Istenünk színe előtt.”*). Néhány betegség okozta kényszerpihenőtől eltekintve, sebesülés nélkül végigszolgálja a háborút. 1917 tavaszán az orosz expedíciós hadtesttel Franciaországba utazik, a nyugati frontra. Itt éri a forradalom híre. Sokan felteszik a kérdést: miért tér vissza Petrográdba, hiszen párizsi és londoni ismerősein keresztül külföldön maradhatott, dolgozhatott volna. Amikor Oroszországból özönlenek az emigránsok, ő éppen ellentétes irányú utat követ. 1918 áprilisában a birodalomnak, amiért harcolt, a nyomát sem találja. Az egykori cári fővároson eluralkodik a káosz: lődörgő tömeg, felfegyverzett csavargók, forradalmi jelszavak, mindenféle bizottságok... a művészek egy része csatlakozik az új rendszertelenséghez, vagy igyekszik meglapulni. Vidéken éhezés, támadnak a félérek, támadnak a nyugati erők, tombol a hadikommunizmus, az emberek nyíltan a németek érkezését várják. De a németek nem jönnek, egyelőre nagyon megfelel nekik a bolsevik hatalom (nem véletlenül csempészték vissza Lenint és bandáját az országba): az egyetlen, amely hajlandó békét kötni és kiiktatni a keleti frontot. Gumiljov, a tiszt, két György-kereszt birtokosa, úgy viselkedik, mintha semmi sem történt volna. Látszólag ignorálja a szovjethatalmat: nem panaszkodik, nem szitkozódik, nem politizál – de azért lát és hall. Elválk Ahmatovától és hamarjában újra megnősül: élete második Annájától, Anna Engelhardtől lánya születik. Állandóan ír és fordít, számos írói szövetség tagja, saját köteteket jelentet meg, előadóesteken szerepel, fiatal

költőket oktat. Mégsem nevezhető a petrográdi szellemi elit vezetőjének: oda olyanokat választanak, akik jól megférnek a rendszerrel. Gumiljov hírneve és népszerűsége nem mérhető Blok, Gorkij, Majakovszkij és a többi – esetenként szerényebb tehetségű – költő befolyásához.

Élete utolsó nyarán elutazik a Krímbbe, Szevasztopolban kiadja új verseskötetét, és megszerkeszti a következőt. A veretes, zengő hangú, pályája legjobb, legérettebb költeményeit tartalmazó Lángoszlopot majd a felesége fogja megjelentetni. A PBO-ügy vizsgálata során nincs Petrográdban. Jóformán azonnal letartóztatják, amint visszatér.

Valószínűleg mégis végigjátssza a színjátékot, csak éppen nem Agranov, hanem a saját forgatókönyve szerint. Nagyon jól tudja, kifélékkel van dolga: jóval a forradalom előtt verseiben gyakran megjelenik a Sárkány, akivel előbb-utóbb szembesülnie kell. A Sárkány Petrográdban várja; felismeri, amint Oroszország földjére lép. Ostobaság, amit egyes irodalmárok rebesgetnek, hogy Gumiljovban keresztény bűntudat élt, és a halált méltó büntetésként várta, mert abban „Istent, a Létet” vélte megtapasztalni. Gumiljov nem akar meghalni: a neki tulajdonított „rejtett halálvágy” valamiféle jellegzetesen modern, dekadens, transzcendens alapjától elszakadt ember félelem szülte kiútja. Ő azonban egészséges lelkű, és megingathatatlan bizonyossággal él benne a legfelsőbb hatalom közvetlen jelenlétéről való tudás, noha verseiben csak ritkán nevezi „Istennek”. Az élet során éppen úgy megtapasztalható a Lét, vagy Isten, mint a halálban: a halál önmagában semmiféle közvetlen Istentapasztalatot nem garantál. Ez a felfogás erősen egzisztencializmus szagú, és kényelmesen ráhúzható csaknem minden huszadik századi gondolkodó emberre. Gumiljov viszont nem az a fajta, akit az események örvénye csak úgy magával ragad, és önkéntelenül belekeveredik összeesküvésekbe meg lázadásokba. Ha harcolni akar, csatlakozik a fehérekhez. De most nem a harc, hanem a számadás ideje jött el: erre készül attól fogva, amikor visszavonhatatlanul elhatározta, hogy a verseiben szereplő Ádámot, a primordiális embert, az elmélet után a gyakorlatban is megvalósítja. Afrika, a háború, az életveszélyes kihívások, mind a teljes ember visszaállításának lépcsőfokait jelentették számára. Próbátételek. Nem a halál főpróbája, mert olyan nem lehetséges, hanem a *helytállásé*. Gumiljovban a modern ember egzisztenciális válsága pozitív módon csapódik le: bár kiűzetett a paradicsomból, bár magára maradt, magányát a felelősség vállalásának teljességeként – csaknem mámorosan – éli meg. Bizonyos benne, hogy mindaz, amit itt és most tapasztal, pusztán a tökéletes ember (aki sosem szűnt meg létezni) álma: mindebben van valami vad, vakmerő, gyermeki, ám távol áll a Rousseau-féle természeti ember ideájától. „Rejtett halálvágy” helyett a halál emelt fővel való vállalása. De azért mégiscsak veszélyes ez. Mi történik akkor, ha az ember olyasvalamit akar megvalósítani, amire természeténél fogva alkalmatlan? Nem a nagy szavak, hanem a magatartás szilárdsága alapján lehet megállapítani az ember egzisztenciális hitelességét. Gumiljovban az átalakulás a külső szemlélő számára rejtetten, évek alatt megy végbe: nem is végbemegy, ő maga viszi véghez, aktívan, hallatlan önfegyelemmel és a gyengeségeivel szembeni könnyörtelenséggel. Adva van egy átlagos küllemű, egyszerű, fe-

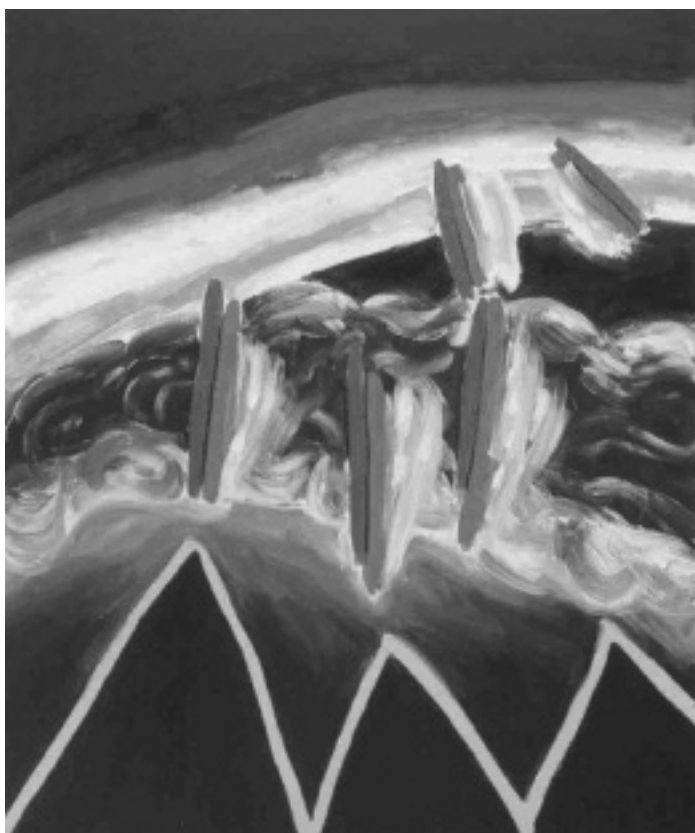
kete öltönyös, borotvált fejű férfi, aki ránézésre semmiben nem tűnik ki a tömegből: mélyen belül pedig felneveli azt a bizonyos mustármagot, amivel hegyeket lehet megmozgatni.

*„Csak a kígyó vedli le bőrét,
Mely növekvő lelkétől szétszakad.
Kígyóként, ó jaj, hiába nőnénk,
Lelket váltunk, ám a test marad.”*

Gumiljovot ezért nem lehet megtörni: fel sem merül számára, hogy olyan világban éljen, ahol az embernek meg kell törnie. Tisztában van vele, hogy amennyiben az adott körülmények között életben marad, hiteltelenné válik a személye azok előtt, akik rá, ha nem is mesterként, de valamiféle szellemi tekintélyként néznek fel; elsősorban pedig önmaga előtt. Önként, tudatosan választott életmódja, az általa hangoztatott elvek, az átélt megpróbáltatások megkövetelik tőle, hogy most, amikor a méltatlan élet és a halál között kell választania, az utóbbit válassza. Ő, aki „lázongva zengő vért”, „dörgést”, „zuhatagot”, „tajtékot”, „sötét, részeg szerelmet”, „cinóber-hegyormot”, „bengáli tüzeket”, „bevérzett lándzsájú sahot”, „bátor, büszke és nyugodt” konkvisztádort énekelt meg – amivé magát is alakította –, nem fogadhatja el az életet egy Agranov kezéből. Ha a hitvány elveszi a magasabb rendű életét, az igazságtalanság; ám ha megkíméli, még rosszabb, mert a magasabb rendűt a hitvány lekötöztetés-jével, adósává, kutyájává degradálja. Az átlagos ember részéről érthető és elfogadható valamennyi, ilyenkor felhozott mentség (ki hibáztathatná, amiért nem akar meghalni?), de az önmagát tudatosan, külső vagy belső harc révén megvalósító lény, aki kivívta a saját életéhez való jogot, tökéletesen megérti Gumiljov álláspontját: „Én választom meg a haláloamat.” A legkeményebb tusát nem a VCSK-val, hanem egójával folytatja, belül, ahol az élet mindenáron való megmentésére tett kísérlet kísértésként merül fel, amit el kell hallgattatnia. Mert „amikor az ember az agyonlövétessel néz farkasszemet...” belekapaszkodik az utolsó szalmaszálba. Az életösztön borzasztóan erős: még ha valaki éveket tölt is kontemplációval és kialakítja szemléletének szilárd szellemi bázisát, a halál közeledtének elkerülhetetlen rémülete porrá zúzza az összes elméletet, meggyőződést, érvet. Ha maga a megtestesült Gondviselés állna az ember oldalán abban a pillanatban, az sem segíthetne rajta, nem űzhetné el a rettenetes félelmet, amely a személyes én-tudat elvesztésének előérzetével jár. Az egyedüllét soha olyan pőrén, kegyetlenül és valóságosan meg nem mutatkozik, mint a halál pillanatában. Az én élni akar. Gumiljovnak három hét áll rendelkezésére ahhoz, hogy végső csatáját megvívja az *én*nel.

A harmincöt éves költőt, világutazót, felfedezőt és katonatisztet egy füldelt augusztusi éjszakáján leteríti egy csekista golyója. Állítólag elegánsan halt meg – „sikkesen”, ahogy később a kivégzők megjegyezték (micsoda szókinsz!): mosolygott, némán, ráérősen elszívott egy cigarettát és a csikket a gyilkosa felé pöckölte. Jó lenne hinni, hogy valóban ilyesformán történt. A bújócska véget ért. A halál többé nem rejtőzött el előle.

Lassan eltelik egy évszázad Nyikolaj Gumiljov halála óta (és még mennyi halál, mennyi ártatlan áldozat, akiket soha senki nem tartott számon!). A szovjethatalom állítólag véget ért, a PBO ügye nyilvánossá vált, sok egyéb eltussolt gyilkossággal együtt. De mit látunk? A Nagy Lángelme még mindig ott hever a Kreml falához épített mauzóleumban: felöltöztetve, kifestve, tartósítva százszorta jobban fest, mint élete utolsó éveiben – van-e teremtet lélek rajta kívül, akiről el lehet mondani, hogy szebb holtan, mint elevenen? Ez a hamisítatlan szovjet mágia, a természet totális kifordítása. Nyikolaj Gumiljov csontjai pedig valamelyik orosz erdő vagy rét földjében porladnak. Mélyen, amilyen mélyen évtizedek gyalázatos titkait őrzik napjainkig a poszt-szovjet irattárak.

H. HADABÁS ILDIKÓ

Kis didergések

Három délceg diófa árnya
az udvarunkat beterítette,
fényes illatát morzsolgatva
szívta magát tele az este,
biztonsága lett fénynek-árnyak,
ha kapuajtónk megnyitottam,
s világba vittem anyám léptét,
földre koppanását a diónak.

Már megvénültem, mégis hallom,
az eltűnt otthon örök fáí
hogyan jajongnak éjjelente
tetőnket verve égi haddal,
a cudar szelet is kergetve,
mégis ragyogva reggelente,
levelei közt csurgatva a Napot.

Moha belepte régi kertünk,
Tapolca partjaig futóan –
Anyám szoknyáját fújja a szél,
érett gyümölcs a földre pottyán,
messzire gurult dió reccsen,
Anyám magában dudorászik
s szikrázó fénybe felemelten
megremegnek a diófáim!

Őszi ölelésben

AMBRUS LAJOSNAK AJÁNLOM

A dér ezüstje megborzongott,
és égi fénnel megszerette
a szőlőhegyek aranyát.

Gazda billegett, kerek arcú
dolgos kezében teli kancsó,
orrában illat – hegy bora.

Az égre lassan csúszik a nap,
a sorok árnya eltűnőben,
pohárba csurran már az ősz.

Egyházashetyén daktilusban
diók koppantják régi őszök
Hazát kesergő énekét.

A grámátalmák mind kinyíltak,
tarlott bokrok közt Idő zörög,
a fáradt avar betakar.

Felismerés

Árnyék libbenés minden percünk,
s idő falára írt életünk
finom ág-rajzú titkainak
tengernyi sorsát az Isten
szeretőn elolvassa és
madár-rebbenéseinket
újra- és újra fénybe röpteti.
Üres kelyheinket megtölti
felbuggyanó örök vizével,
hogy megbocsáthassunk
minden ellenünk vétkezőnek,
tavaszi kivirágzásunkkal,
magunknak is.
Szorongás rácsainkat
imáinkkal lassan szétfeszítjük,
arcunk mindenki arca lesz majd,
s váratlanul mindent megértünk,
mikor az izzó fény
magához öleli árnyainkat.

PATAK MÁRTA

A rák jegyében

– Patri, te most meg fogsz halni, ha mi elmegyünk? – ezt kérdezte Donát az unokahúgoméktól kifele jövet, nekem meg kiszaladt a vér az arcomból, rántottam egyet a kezén, és egy grimaszba torzult mosollyal vagy egy grimaszból mosolyra váltva bocsánatkérő pillantást vetettem az unokahúgomra. Patrícia harmadik éve küzd a rákkal, orvosi csodának számít, hogy még él egyáltalán, de most elérkezett arra a pontra, ahonnan emberi számítások szerint már nincs tovább.

Mielőtt otthonról elindultunk, Donátnak a lelkére kötöttem, hogy viselkedjen rendesen, mert Patrícia nagyon beteg. Ne akarjon vele versenyt ugrálni, mert régebben mindig ezt csinálták, Patri nagyon értett a gyerekek nyelvén, képes volt Donáttal békaügetésben végigugrálni a nappalit. Különben sejtettem volna, hogy attól, hogy nem fognak ugrálni, Donát még nem marad csendben, hiszen gyerek, még minden gátlástól mentes.

Néztem Patríciára, elszorult a torkom, már vettem a levegőt, fogalmam sincs, miért, mintha mondani akarnék valamit, pedig hát mit mondhattam volna, hirtelen úgy éreztem magam, mint kényelmetlen helyzetekben általában, vagy mint amikor számomra teljesen nyilvánvaló szakmai kérdésekről beszélek közönség előtt, és egy pillanatra kívülről látom magam a helyzetben, hallom, amint beszélek, tisztában vagyok vele, hogy kiestem a ritmusból, és mérhetetlen erőfeszítembe telik, hogy visszatérjek a mondatomba, mert miközben éppen az egysejtűek mozgását magyarázom a szabadegyetem hallgatóinak, szívem szerint inkább azt a hangot követném, amelyik a fejemben azt kérdezi, *Mi az ördögöt keresel te itt?* Jó, tudom, a helyzet egész más, de belül az érzés ugyanaz, mert ilyenkor lázasan felpörög az agyam, villámgyorsan ki kell találnom, hogy mivel is zárjam ezt a mondatot, amelyikben ilyen gyalázatosan benne rekedtem. Patrícianál is ugyanezt éreztem akkor, csakhogy még kapaszkodóm se volt, mint az előadáson, hogy segített volna visszarendezni a gondolataimat.

Az unokahúgom öt évvel fiatalabb a lányomnál, és a betegsége óta én ahányszor meglátogatom, nem tudok nem lelkiismeret-furdalással eljönni tőle, pedig tisztában vagyok vele, hogy ostobaság, de mégis érzem, mintha felelősség terhelne, amiért én hatvanévesen egészségesebb vagyok, mint ez a szegény lány itt harmincöt évesen. Minden mondatom mélyén ott van ez a különös érzés, hiába tudom, hogy ilyesmit még csak feltételezni is kár, én mégsem tudok szabadulni tőle.

Patrícia a húgom lánya. Egyedül szülte, azt mondta, neki nincs szüksége férjre, viszont gyereket szeretne, úgyhogy apánk, anyánk hiába tiltakozott ellene, ő mégis megszülte egyedül, mikor terhes maradt. A fiú, Patrícia apja egy szerb egyetemista fiú volt, magyarul nem is tudott, mert angol képzésre járt a Közgazsra, miközben Csilla húgom a bölcsészkaron a történelem-levéltár szakot végezte. Patrícia megszületett, Dragan időközben haza is ment, mert befejezte az egyetemet, abban sem va-

gyok biztos, hogy egyáltalán megtudta-e, hogy kislányuk született, de Csilla szerint ez nem is baj.

Sokat segítetttem neki, mindenben, amiben tudtam, vigyáztam Patrira, hogy Csillának is maradjon legalább egy kis ideje magára, ne folyton a gyerekek legyen, mert az sem egészséges, úgyhogy Patrícia meg az én Renátám szinte testvérként nőttek föl egymás mellett. Időnként elszorult a szívem, mikor észrevettem, hogy Patri milyen vágyakozva néz Istvánra, a férjemre, mint valami félistenre, leste minden mozdulatát, ahogy lánygyerek az apját, Renáta nem volt rá irigy semmiben, még az apját is jószívűen megosztotta volna vele.

Csilla húgom rengeteget dolgozott, mindent meg akart adni Patrinnak, amit csak el lehet képzelni, mégsem lett belőle elkényeztetett gyerek. Mire elvégezte a gimnáziumot, annyira önálló lett, hogy akár külön is költözhett volna az anyjától, mert biztos képes lett volna saját háztartást vezetni. Azonban nem így történt. Csilla sajnos megbetegedett, egyszer egy májusi kirándulásunkon összeszedett egy kullancsot, nem ismerték fel időben, hogy fertőzött volt, és onnan kezdődött az autoimmun betegsége, ami miatt aztán tolókcóban végzte.

Patri ebbe betegedett bele, nyilvánvaló, hogy ebbe a tehetetlenségbe, kénytelen volt végignézni az anyja teljes leépülését. Ha nem is ezért ment férjhez, de mégis közrejátszhatott, menekült a házasságba, hogy mielőbb gyereket szülhessen. Donát unokám ekkor kétéves volt. Patríciaék három évig próbálkoztak, sikertelenül, a három év alatt háromszor lett terhes, mind a háromszor elvetélt, és aznap, amikor Csilla húgom meghalt, Patri bejelentette, hogy gyógyíthatatlan beteg, tisztában van vele, hogy meg fog halni, látta az orvos arcán, rajta is van a papírján, római négyes, az a végső stádium. Petefészekrák, abból még senki emberfia ki nem gyógyult.

Teljesen össze voltunk törve mind, Renáta a legjobban, öklét rázta a levegőben, és eltorzult arccal járkált föl-alá a szobában, miközben a temetésről hazajövet gyorsan át akartunk öltözni a szobában, mielőtt a rokonok ideérnek. A székre hajította a fekete harisnyáját, és rekedtes hangon megszólalt, *Ha Patri is meghal, én megölöm az Istent!, Meg én!,* ezt mondta, énbennem pedig különös módon megnyugvásféle támadt, nem is tudom, mitől, talán mert hirtelen végigszaladt bennem minden, hogy szegény Csilla mennyit szenvedett, és most végre a teste legalább megpihent.

És Patri, szegény Patri is, mikor ő csak kárpótolni szeretne volna az anyját mind ezért, még az apjáért is talán. Őt is végig mardoshatta a lelkiismeret, amiért ő egészséges, az anyja meg ott szenved évek óta, ugyanúgy, ahogy most engem, mikor Donát megkérdezte tőle, hogy ő is meghal-e, ha mi elmegyünk.

Donát kérdése után egy pillanatra kiszaladt a vér az arcomból, megrogyant a térdem, és meg kellett kapaszkodnom a szék támlájában, aztán leültem, Donátot pedig az ölembe rántottam, így próbáltam leplezni hirtelen gyengeségemet. Olyan csönd lett akkor körülöttem, hogy hallottam, ahogy dobol a vér a fejemben, még az utcazaj is elült, pedig folyamatosan zakatoltak az autók, régen mindig kérdeztem Patrirt, hogy képes ebben a zajban létezni, miért nem a másik szobában tanul inkább, de ő azt felelte, megszokta, szereti ezt a zsongást, legalább érzi, hogy akkor is van élet, amikor

ő nem vesz részt benne. Pont alattuk fordul a villamos, jövetben-menetben folyton csikorog, csörömpöl, és az utcán amúgy is mindig történik valami.

Úgy éreztem, órák telnek abban a süket csöndben, pedig az a néhány másodpercnyi kihagyás lehetett csupán, amíg a vérem dobolását hallottam a fejemben, aztán már csak azt láttam, hogy Patri elmosolyodik, rázza a fejét, integet Donátnak, hogy menjen oda hozzá, Donát habozás nélkül felpattan, szalad az ágy felé, Patri kihajol, odahúzza magához, valamit súg a fülébe, Donát pedig komolyan bólint. Ennyit láttam. *Ne felejtsd el az újságot!*, ezt már nekem mondta Patri, mire én is bólintottam, magamban hozzátettem, hogy igyekszem nem elfelejteni, nem úgy, mint ma meg tegnap, mert bizony elfelejtettem.

Patri ezzel tölti az idejét. Régi újságokat olvas. *Mindegy, milyen, csak régi legyen*, ezt mondta először, amikor kérdeztem, mit hozzak neki, ő meg rávágta, hogy újságot, mire én visszakérdeztem, *Újságot?*, mert először napilapra gondoltam. Kötegszám állnak nálunk a garázsban a régi újságok, a legtöbb természettudományos, mert a férjem egy időben minden létezőt járatott, azt mondta, ha már egyszer nem lehetett belőle kutató, legalább az újdonságokról értesüljön. *Jobban járok!*, Patri jelentőség-teljesen rám nézett, *Nem sok időm van*, ezt is hozzátette, én meg csak bólintani tudtam, mert nem jött ki hang a torkomon.

Nem mindegy, mivel tölti az ember az idejét. Ezt is ő mondta, mikor megkérdeztem, mit akar ezekkel a régi újságokkal, a legtöbb cikk elavult, az interneten sokkal több információt talál. Patri megrázta a fejét, és azt mondta, ő nem tudományos szempontból olvassa ezeket az írásokat. Hanem hogyan, kérdeztem a pillantásommal, mert fogalmam se volt róla, mire gondol. Nem mindegy, hogy az ember mivel tölti az idejét, mikor tudja, hogy mennyi ideje van hátra, ezzel folytatta, majd a dubnium nevű elem fölfedezéséről mesélt, amit már a hetvenes években megírtak, be is sorolták a Mengyelejev-féle periódusos rendszerbe, de csak a huszadik század végén kapta meg a végleges nevét. Itt van például ez a dubnium, így kezdte. Itt volt, nem is tudtak róla, aztán fölfedezték, és itt is marad, amíg világ a világ. Mi meg elmegyünk. Ilyen egyszerű ez. Nem mindegy, hogy az ember mihez méri magát. Nem a nyolcmillió évvel ezelőtti kihunytt vulkánhoz, amit még ma is megcsodálhatunk. Még csak nem is egy fához, amelyik legalább kétszáz évet élhet. Vegyünk inkább a rovaroktól példát, amúgy közelebb állunk hozzájuk, mint bármely más fajhoz, mert akad köztük néhány gyilkos fajta, igaz, nem a saját fajtatársaikat gyilkolják le, és nem meggyőződésből, hanem mert arra vannak kódolva, máskülönben elpusztulnának, mint a nünüke lárvája, ami a virágban várja, hogy odarepüljön egy vadméh, amire rátapadhat, aztán a lépsejtben felfalja a méh petéjét, és ott fejlődik ki végérvényesen. Vagy a gyilkos fűrészek, mert azok meg katicába rakják a petéjüket, félig lebénítják, de életben tartják, mert szükségük van rá, mozgásképtelenné teszik, a testében fejlődnek ki, aztán amikor elhagyják, hálót fonnak a lába köré, a katica látványa ugyanis elriasztja az ellenségeiket. Ha erre gondolok, rájövök, hogy nem is olyan rossz az ember.

Ne felejtsd el az újságot!, mondta még egyszer Patri, és ahogy rám nézett, majd a szívem szakadt meg, mert megint az a különös kifejezés ült ki az arcára, amit annyi-

szor láttam rajta, mióta ennyire rosszul van. A fájdalom ez, nem a hirtelen nyilalló, aztán ideig-óráig elviselhető érzés, hanem az az állandó, lüktető, amit az ember a csontjaiban érez, amikor hirtelen minden csöves csontja mélyén dobogni kezd a csontvelő, mintha ki akarna onnan törni, feszít-nyom azzal az elviselhetetlen fájdalommal, amelynek még a hiánya is fáj, mikor egy-egy rövid szünet idejére csillapodik nagy nehezen, de csak hogy utána újult erővel támadjon. Az injekció hatása, amit Patri bead magának, hogy javítsa a vérképét, mert különben nem kaphat kemoterápiás kezelést.

Vajon meddig tart még ez a szenvedés? Ezt kérdezem magamban sokszor kifele jövet, és meg is válaszolom, hogy amíg el nem jutunk a következő fázisba, ami már a haldoklás, a búcsú az élettől, mert akkor már minden más lesz megint. Nem szabad nem megnyugvással fogadni, hogy vége. Mint amikor elmúlik a fiatalságunk, és azt mondjuk, jó volt, szép volt, ennyi volt. Ezen jár az eszem, és közben folynak a könnyeim, és nem tudom, mit siratok igazán, mert hogy nem Patrit, hanem Patri hiányát, abban is biztos vagyok. Mintha Patri lenne az egyetlen, akivel még a húgomhoz köthődhetek itt ezen a földön. Aztán vigasztalni kezdem magam, hogy bezárult a kör, Patri is befutotta a pályáját, mint a csillagok, neki ennyi jutott. Ezt értem. De miért ez a mérhetetlen sok szenvedés? A fájdalom is élet. Amíg van fájdalom, én is létezem. A végén mindig ezzel vigasztalom magam.

Hazafelé a metrón Donát azt mondta, orvos lesz, és ő majd meg fogja gyógyítani a beteg embereket. *Ne félj, Kati mama, majd téged is megmentelek!*, ezt mondta, én meg komoly arccal bólintottam, és arra gondoltam, jó lenne, kisfiam, ha már most tehetnéd, mert Patrit valahogy meg kéne mentened.

Ez jutott nekem

– Már nem sok élet volt benne, mikor megtaláltuk – ezt mondta a férjem a körzeti megbízottnak, aki elsőnek érkezett a helyszínre, miután szóltam neki, hogy jöjjön gyorsan, mert az öregasszony valószínűleg nem természetes halállal halt meg. A rendőr kérdezett valamit, a férjem visszakérdezett, nem pontosan hallottam, mert én meg közben már kifele mentem az udvarból, nem volt kedvem megnézni, mi van odabent, elég volt, hogy sejtettem abból, amit a férjem arcán láttam, mert ő bement. Zörgettünk, odabentről senki nem válaszolt, és ebből tudtuk, hogy valami baj lehet, mert az öregasszony a saját lábán onnan kimenni nem tud, az egyszer biztos. Három éve ápoltuk, szerződéssel, fizetett érte rendesen, mert öregotthonba nem akart menni, a gyerekei közül egy sincs itthon, pontosabban a négy közül legközelebb Bécsben lakik az egyik, de az se nézett feléje sokszor hónapokig, még olyankor sem, amikor pedig szabadságon lehetett, télen inkább elment síelni vagy valami meleg helyre nyaralni, nyáron meg a tengerpartra vagy a déli féltekére, úgy látszik, sok volt neki itt a melegből. A többi három meg valahol Németországban vagy Dániában él családotstul, nem tudom pontosan, de nem is érdekelt soha, mivel egy fillért se adtak az öregasszonynak, a nyugdíjából fizetett mindent, amire szüksége volt, mert bár enni-inni

kapott tisztességesen, azért a szeszélyeit mégse nekem kelljen állni, ebben rögtön az elején megegyeztünk.

Nem volt könnyű eset. Eleinte mondtam a férjemnek, nem ér annyit az egész, ez csak rosszabb lesz, szekáns, rosszindulatú már most, mi lesz később, ő megvonta a vállát, *A pénz akkor is pénz*, és erre nem tudtam mit mondani, legyintettem, te könnyen beszélsz, *Nem neked kell majd pelenkázni, ha már nem tud a saját lábán kijárni a vécére*, de ezt már csak inkább magamban gondoltam. Aztán hogyan, hogy nem, valahogy megváltozott, vagy csak én láttam másnak, miután többet voltam vele, én már nem is tudom, de az igaz, hogy előtte hébe-hóba láttam messziről, bemenni sose mentem hozzá, nem is hívott, de kedvem se lett volna vele beszélgetni, aztán ahogy többet jártam hozzá, egy idő után észrevettem, hogy nem is olyan gonosz, amilyennek eddig gondoltam.

Ötven év után jött haza. Nem tudom, hogy jutott ki, sose kérdeztem tőle, annyit tudok, hogy színésznőnek készült vagy talán már az iskolára is fölvettek, mindenestre bemondó lett a londoni rádió magyar adásánál, azt mondta mindig, Londonban volt a legjobb, és nem is érti, mi a fenének jött haza, meghalni talán, pedig mondta neki a fia, hogy inkább őhozzá menjen Bécsbe, de nem hallgatott rá. A férje már régen meghalt, még kint Londonban, nem is mesélt róla soha, talán beteg lett, elment az esze, azt hiszem, valami ilyesmi történhetett vele.

Mikor kérdeztem tőle, miért nem inkább Pestre ment, lánykorában is ott lakott, azt mondta, ez már nem az a Pest, ő itt jobban érzi magát, kijárhat az erdőre, mint Londonban, mert ott is a zöldben lakott, és az volt a legjobb az egészben, meg gyerekkorában is itt nyaralt a nagybátyjánál a kastélyban. Ez a Pest már nem az a Pest, ezt hajtogatta, és amikor mesélt róla, hogy milyen volt, én csak hallgattam, mert fogalmam se volt róla, hogy itt akkor, ötven évvel azelőtt, mint ő hazajött, ilyen is létezett, ilyen jómód, mert én mindig csak a szegénységről hallottam, a faluban aki nem gróf volt, annak sose volt semmije, az állatain meg azon kívül, amit otthon a ház körül megtermelt, még az agronómusnak meg a téeszelnőknek se. Csillogó kirakatok, ruhák, teniszórák, bálók, fogadások, ilyesmiről még csak nem is hallottam. A legtöbb, amiről itt a faluban sejthettem volna, hogy fényűzés, ez a kastély lett volna, talán ha még láthatom a berendezését, de mióta ismertem, már a téesziroda működött benne, és ha hajdan volt is benne csillogás, annak nyoma se maradt, az oroszok széttörték benne mindent, amit értek, mint a kriptában meg a mauzóleumban, *Burzsuj, burzsuj!*, csak ezt kiabálták, és törtek-zúztak, kidobáltak mindent, amit értek. Így mesélték az öregek, ennyit tudtam én a fényűzésről, gazdagságról, meg hogy akinek több földje volt, az gazdagabb volt, mint a másik, mert többet tudott félretenni belőle.

Az öregasszony eleinte nemigen akart mesélni, azt mondta mindig, az az idő elmult, nem érdemes róla beszélni, aztán egyszer, úgy látszik, megelégedte a magányt, hogy rajtam kívül senkivel nem tud beszélni, igaz, telefonon tartotta a kapcsolatot a barátnőivel, nem egyszer hallottam, amíg nála voltam, az egyikkel angolul, a másikkal németül beszélt, aztán egyik nap, mikor átvittem az ebédet, szokatlan szívéllyességgel leültetett, és kérdés nélkül rákezdte, hogy mi volt, mikor kislány volt, a nagyapja a

legjobb pesti ruhaszalomban varratott neki ruhát, ahová híres színésznők jártak, mert ő már akkor tudta, hogy színésznő lesz.

Nem tudom, miért állhatott útjában annak a szerencsétlennek, hát nem volt annyira rossz ember, hogy ilyen gyalázatos véget kelljen érnie. A szomszéd kertjéből húzta ki a szőlőkarót, azzal szurkálta össze, olyan csavart fémrúd, amilyent mostanában a frissen telepített vesszők mellé tesznek. Fejbe is vágta vele, meg ahol érte, szúrta vele.

Én nem tudom, mi vihet rá embert ilyesmire. Föl nem foghatom. A pénzért? Nem is talált nála semmit, nem tartott itthon pénzt, ha valami kívánsága volt, előbb mindig a takarékbka kellett mennem, onnan vettem ki pénzt, mert mindent átutalással intézett. Londonból kapta a nyugdíját, külön meghatalmazást adott nekem, minden alkalommal, amikor pénzt kellett kivennem valamire. Nem tudom, ez a Ferkó gyerek mit akarhatott tőle. Mindenesetre én mondtam a férjemnek, mielőtt még kihívta volna a rendőröket, hogy ne menjen be egyedül, hívjon valakit, én nem leszek jó, mégiscsak a felesége vagyok, mindenki tudja a faluban, hogy mi vagyunk vele eltartásban, valaki más kellene, de azt mondta, nem érünk rá most ilyesmire, ha baj van, cselekedni kell, ha meg nincs, akkor úgylis mindegy.

Volt bennem rossz érzés, már akkor is, amikor este nem vette föl a vezetékes telefont. Mert vezetékes telefonja is volt meg mobilja is, hiába mondtuk neki, hogy minek, azt mondta, a mobil olcsóbb, ha külföldről hívják mobilról, a fiai ragaszkodtak hozzá. A vezetékes telefon is ott volt az ágya mellett, csak ki kellett nyúlnia érte. De nem vette föl. Nem tudtam elképzelni, mi történhetett, mert csöngött, aztán mondta a férjem, hogy talán elaludt, vagy az is lehet, hogy a telefonban lemerült az elem, olyankor a hívó úgy hallja, mintha csöngetne, közben én meg nem tudom fölvenni, hiába csöng neki, én nem hallok semmit. Utána hívtam a mobilját, az már gyanús volt, hogy a hívott szám pillanatnyilag nem elérhető. *Biztos az is lemerült*, mondta a férjem, én meg ráztam a fejemet, *Dehogy, az kizárt!*, mindig rajta tartotta a töltőn, hiába mondtam neki, hogy nem kell, fölösleges, elég bedugni, ha pittyeg, de ő akkor is áram alatt tartotta, nehogy lemerüljön, ugyanúgy, mint a vezetékest, mert azt is mindig visszatette a töltőre, miután beszélt.

Én nem mentem be. Valahogy éreztem, vagy mi, nem tudom, talán sok bűnügyi filmet nézek, mindenesetre nem bírom az izgalmakat, nem nekem való már a sok idegeskedés, eleget idegeskedtem életemben. A férjem bement. Zörgetünk, semmi válasz. Odabent nem veszik föl egyik telefont sem, a csöngetésre nem válaszolnak, ebből mire gondol az ember? A végén a férjem már dörömbölt, de semmi. Az ajtó nyitva volt, ez lett gyanús. A férjem először meg se próbálta az ajtót, csak zörgetett, mert úgy mentünk be, az öregasszony azt mondta, ennyi mozgásra szüksége van, lassan ér oda az ajtóhoz, várjunk nyugodtan, előbb-utóbb majd csak beenged bennünket.

Hol a férjem ment, hol én, mert volt úgy, hogy a vacsorát vele küldtem át, főleg ilyenkor télen, sötétben, hidegben, nem szeretek ilyenkor én már az utcán mászkálni. Persze, napjában legalább háromszor mentünk, mondom, vagy ő, vagy én, reggeli,

ebéd, vacsora, mindig pontos időben, reggel fél nyolckor a reggeli, délben fél tizenkettőkor az ebéd, este pedig fél ötkor a vacsora. Nyáron később, fél hatkor, mert az öregasszony azt mondta, túl korán van, inkább az ebéd is legyen később, de ahhoz meg én ragaszkodtam, hogy maradjon fél tizenkettő, mi mindig délben ebédeljünk, így szoktam meg otthon, ezt a szokást tartottam is egész életemben, ezen nem változtattam, nálunk otthon harangszóra ebéd volt mindig, és ez így is maradt, utána is, hogy férjhez mentem.

Az arcáról leolvastam mindent, amikor kijött. Még a szomszéd kiskertje széléig se értem el, mert én visszafordultam, mikor azt mondta, ő mégiscsak bemegy, én meg elindultam hazafelé, nem akartam fagyoskodni ott kinn a hidegben. Mondom, nem gondoltam én akkor még semmi rosszra, legalábbis erre nem, mindig hittem az igazságban, meg hogy az ember úgy hal meg, ahogyan élt, és ő nem volt annyira rossz ember, hogy ilyen gyalázatos véget kelljen érnie.

Holnap jönnek a fiai, legalábbis a polgármester így mondta, én meg azt mondom, hogy most már mi a fenének jönnek, minek, csak a saját lelkiismeretüket akarják megnyugtadni, ez lehet benne, mert föltámasztani már úgyse tudják, de lehet, hogy nem szabadna ilyeneket beszélnem, mert majd engem is megver az Isten, el akarják kísérni az anyjukat az utolsó útjára, nehogy már ebben is rosszat lássak, de haragudtam a fiaira, amiért feléje se néznek.

Sajnálom nagyon az öregasszonyt, meg nem vet föl bennünket a pénz, de még ez hagyján, a nagyobb baj a férjem, ha iszik, goromba, ha nem iszik, elviselhetetlen, úgyhogy sokszor én küldöm, menjen már a kocsmába, ne szekáljon folyton engem, hát, most lehet, hogy egy darabig nem is fog. Az öregasszonyt is azért vállaltam el, hogy legalább legyen valami tennivaló, lefoglalja magát, amíg fát vág neki, begyűjt mindennap, addig se az én idegeimet szaggatja. Aztán most így jártunk.

Nem emlékszik semmire, azt mondja. Ő ment be elsőnek, különben hogy jutott volna be az a szerencsétlen. Részegek voltak mind a ketten, különben nem csinált volna ilyet, nem tudta volna eljátszani előttem, hogy semmit se tud. Mikor jött haza, mondom, belépett az ajtón, az arcára volt írva, én egyből kérdeztem, *Te Lajos, itt nagy baj van!*, azt mondta, *igen, már nem sok élet van benne, megyek, szólok a Janinak*, a Jani gyerek a körzeti megbízott, az apja is az volt valamikor, gyerekkora óta ismerem, még az óvodából, neki is a dajkája voltam, mint az összes falubeli gyereknek. Mire aztán a Jani kijött, már nem volt benne élet.

Nem tudom, most mi lesz, Lajost is be fogják csukni, bűnrészesség, mégiscsak ő nyitotta ki azt az ajtót, másképp nem tudott volna bemenni az a szerencsétlen, csak így mondom, mert hát egy szerencsétlen flótás az a fiatalember is, aki ezt művelte vele, a Ferkó gyerek, annak az anyja is ivott, nem csak az apja, így nőtt fel, hol egyik verte, hol a másik, aztán még tíz éves se volt, mikor az anyja megszökött egy félci-gánnyal, itt hagyta az apjára, még szerencse, hogy a nagyanyja magához vette, mert az apja mellett teljesen elzüllött volna, most meg aztán már mindegy is neki, be fogják csukni, talán élete végéig ülhet a börtönben.

Én nem tudom, miért kellett neki ezt csinálni. A Lajost se értem meg, részeg volt, persze, a Ferkó gyerek mondhatott neki valamit, így Lali bátyám, úgy Lali bátyám, mert beszélni azt tud, már gyerekkorában is olyan cserfes volt, hogy a lányokon is túltett, ha más egyebe nem is, a beszélőkéje megmaradt. Igaz, azt se értettem, mi visz rá egy fiatalembert ilyesmire, még ha részeg is, nem tud parancsolni magának, megáll az eszem, hát nem talál magához valót, egy ilyen öregasszonyon kelljen kiélnie a beteges hajlamait, hát én ezt föl nem foghatom.

Kérdeztem a lányomat, most végzi a jogi egyetemet, hogy szerint becsukják-e majd az apját, azt mondta, szerint nem, fel fogják függeszteni a büntetését, mert büntetlen előéletű, bűnsegéd és nem bűnrészes, közvetlenül nem vett részt a gyilkosságban, segítséget nyújtott az elkövetőnek, kinyitotta neki az ajtót, a bíróságon múlik, hogyan ítéli meg az esetet. Teljesen össze van törve, látni se akarja az apját, meg még talán engem se, megértem, ha többé be se teszi a lábát ebbe az átkozott faluba, mert itt a szegénységen meg a nyomoron kívül most már semmit sem talál.

Az öregasszony is maradt volna inkább Londonban, jobban tette volna, a grófék is oda jártak, ott kártyáztak, van is egy mondás, hogy elvitte a gróf az erdőt Londonba, mert a nagybátyja hat hektár erdőt kínált fel tétnek a vagyonából a londoni kártyaasztalnál, amikor egyszer elfogyott a pénze. Vesztére jött haza onnan ez a szegény asszony.

Én nem tudom, mi bántotta benne a falubelieket, de az biztos, hogy nem nézték jó szemmel, *Burzsuj*, ezt mondták rá, ugyanúgy, mint az őseire az oroszok, mikor kidobálták a csontjaikat a kriptában a koporsóból, aztán a koporsókat a kriptá előtti tóba süllyesztették. Az előbb az jutott eszembe, hányan örülnek most, hogy így járt az öregasszony, főleg azok, akik a kocsmában hangoskodnak mindig, mondta a férjem nem egyszer, hogy már megint szidták, *Forduljon föl az ilyen!*, ez volt a legenyhébb, amit mondtak rá, az a szerencsétlen is ezt hallotta nap mint nap, mert az is a kocsmában töltötte a fele életét, ez már csak így megy itt, ebben a nagy szegénységben jobb nem jutott eszébe. Nem bírták elnézni, hogy a kastélyra is futja neki, hogy rendbe tetette, mielőtt hazajött, szépen kitatarozták, belül kialakított magának egy lakrészt, hogy majd oda költözik, a többit meg apránként akarta felújíttatni, de közben lerobbant, és arra már nem került sor, pedig az iskolához közelebb eső szárnyba akarta költöztetni a könyvtárt, azt mondta, nem méltó az a kis lyuk egy könyvtárnak, ahol most van, szóval tett volna a faluért is, de most már mindegy, költözhét majd ki a temetőbe, egyszerű sírba, mert a kriptá is romos az erdőben, a temetőben a kápolnájuk is összedőlt, a csontok meg, amit összeszedtek alóla, ott vannak egy halomban egy közös sírba temetve, arra már nem maradt ideje meg pénze, hogy még azt is újjáépíttesse.

Úgy látszik, grófi származéknak se jó lenni, pedig azt hinné az ember, akinek pénze van, annak minden könnyebb, hát most kiderült, hogy mégsem így van, ez a szegény öregasszony is hiába vette meg a legszebb házat a faluban, hiába költött annyi pénzt a kastélyra, most megint ebek harmincadjára jut majd, mint régen, egyik fia se jön ide majd, még Bécsből se, nem hogy Németországból vagy Dániából vagy ahol

éppen van a másik kettő. Így van ez, megette a fene az egészet, most szégyenkezhetek én is a férjem miatt, nem elég, hogy mindennap részegen dülöngél az utcán, ilyen gyalázatba keveredett. De hát mit tehetnék, ez jutott nekem.

Ferike

– Mit csinálsz itt kinn, Ferike? – kérdeztem, Ferike meg összehúzta a szemét, dacosan fölszegette az állát, mint amikor a tanító néni elsőben azt kérdezte tőle, hogy miért hagyta otthon a palatábláját, mert mi még palatáblán tanultunk írni. Ferike megvonta a vállát, aztán jó időbe telt, mire válaszolt.

Ötven év eltelt közben, és Ferike azóta szinte semmit sem változott. Ugyanabban a parányi vályogtéglából épült házban laknak most is, ahol kezdettől fogva, amióta csak emlékszem. Téri néni, az édesanyja naponta bejárt a szövőgyárba dolgozni, három műszakra, az édesapja meg buszsofőr volt, de fiatalon elvitte az infarktus, Ferike éppen akkor szerelt le, és ahelyett, hogy neki való asszony után nézett volna, maradt az édesanyjával. Persze, tudom, nem úgy megy az, de legalább megpróbálhatta volna.

Soha senki nem járt hozzájuk. Ferike nem ment gimnáziumba, ha jól emlékszem, villanyszerelőnek tanult a szakmunkásképzőben, de nem tetszett neki, hamar ott is hagyta, aztán elment valahová segédmunkásnak, söprögette a műhelyt, bevásárolni járt a szakiknak, megvette nekik a Népsportot, a szalámit meg a zsömlét az ebédhez, de a szerszámok közelébe sose engedték, mert félték, hogy még a végén kárt tesz magában. Pedig nem volt ügyetlen. Emlékszem, egyszer az iskolában ki is állították a fadobozkát, amit gyakorlati órán készített, mikor a csapolást tanulták. Orromban még most is érzem a frissen gyalult fenyőfa összetéveszthetetlen illatát, mert összenyitható volt a terem a kis épületben, ahol gyakorlati óráinkat tartották, és mindig belestem, hogy a fiúk mit csinálnak, mert az jobban érdekelt, mint a varrás vagy a horgolás.

Nem tudom, Ferikével mi lehetett a baj, a fiúk mindig félrelökték, a futballhoz ügyetlen volt, verekedni nem szeretett, a lányokkal szívesebben játszott volna, de talán szégyellte bevallani, ezért inkább meg se próbálta, inkább magában gubbasztott, és pironkodva rázta a fejét, mikor megkérdeztem tőle, hogy fáj-e valamije. Amúgy nagyon jószívű volt. Egyszer, emlékszem, behozott az iskolába a táskájában egy kiskutyát. A földrajztanárunk vette észre, és nem küldte ki vele rögtön, ahogy az osztályfőnökünk vagy bármelyik másik tanárunk tette volna, de Gabi néni a mondatát is félbehagyta, emlékszem, éppen a vulkánokat tanultuk, nagyon megmaradt bennem, éppen ott tartott, hogy Chilében kilencven aktív vulkán van, a legveszélyesebb ország, és a törésvonalakat kezdte volna magyarázni, mikor a kiskutya nyüszíteni kezdett Ferike táskájában. Gabi néni abbahagyta a mondatát, kérdően nézett az osztály felé, mert hirtelenjében nem is érzékelte, honnan jön a hang, annyira meglepődött rajta, vagy talán azt hitte, képzelődik, az is előfordulhatott volna, mert elég ábrándos lelkű teremtes volt, de ahogy körbehordozta tekintetét a három padsoron, nem

volt nehéz megállapítania, Ferike elfehéredő arca láttán rögtön tudta, hol keresse a gazdáját.

Ferike nem kapott büntetést, sőt óra után Gabi néni maga vitte haza a kiskutyát, és a szünetekben rohant haza hozzá, hogy cumisüvegből itassa, mert Ferike nem merte visszavinni az anyjához, félt, ha meglátja a nagyapja, ezt is odavágja a falhoz, mint a többi hetet, amit Tisza kutyájuk ellett. Sose tudtuk meg, hogy Chile milyen törésvonal mentén fekszik, és mitől olyan veszélyesek azok a vulkánok, Tisza kutya kölyke viszont visszatérő téma lett, mert Gabi néni mindig azzal kezdte a földrajzórát, hogy beszámolt Pamacs legújabb felfedezéséről, merthogy így nevezte el, és meg volt győződve róla, hogy Pamacsnak most ugyanúgy föl kell fedeznie a világot, mint egy kisgyereknek.

Nyolcadik után én bejártam a gimnáziumba a városba, sokáig nem is láttam Ferikét, egyszer aztán együtt utaztam be vele a buszon, egymás mellé ültünk, végig beszélgettünk. Rá jellemző módon csak megvonta a vállát, mikor kérdeztem, hogy bírja az iskolát, aztán elpirult, és zavarában inkább a többiekéről kérdezett, nem merte, vagy inkább talán nem akarta bevallani, hogy már ott is hagyta a szakmunkásképző iskolát, én meg nem erőltettem.

Sose nősült meg, az anyjával kettesben éltek, elég igénytelenül, nagyon szerény körülmények között, valahányszor elmentem előttük, mindig az vártam, hogy mikor omlik rájuk végleg az a roskatag kis ház. De amilyen rettenetesen nézett ki a ház, olyan ápolt volt a kertje. Sokan mondták a faluban, ha Teri néni volna a férfi, nyilván a ház se így nézne ki, mert Teri néni a tulajdon két kezével hozná rendbe, de hát nő léteére mégse állhat neki. A kertet viszont gyönyörűen művelte. Nyílegyenes ágyásában május legelején fejbe ment a másodvetésű saláta, mert már egész kora tavasszal felhúzta a fóliasátrat. Volt alatta minden, paradicsom, paprika, retek, eper, mindenképp egy kevés, éppen annyi, amennyi kettőjüknek kell. Jobb oldalon a konyhakert, baloldalt, a ház előtt pedig a virágoskert. Tavasszal csodáltam a magnóliáját, a tulipánjait, aztán az íriszeket, a pünkösdi rózsáit, sorban, ahogy nyíltak, mert mindene volt, még hortenziája is, kisiskolás koromban mindig megálltam a kerítésnél, de sose mertem megkérdezni, hogy tényleg tintát öntenek-e a tövéhez, attól lesz ilyen kék a virága, mert nekem valaki egyszer régen azt mondta.

Ferike nem is udvarolt senkinek, felnőtt korában sem érdekelték a lányok, ugyanolyan csendes, visszahúzódó maradt, amilyennek az iskolában megismertem. Nem járt el sehová, se a kocsmába, se a templomba, pedig az édesanyja az utolsó időben minden este ott volt a misén. Hazament a munkából, aztán otthon nekiállt a műhelyben fúrni-faragni. Fogalmam sincs, mit csinálhatott odabent, abban a parányi kis házban, ahol régen ugyan hárman laktak, de Laci bácsi halála után Ferike az egyik szobát kinevezte műhelynek, onnan aztán állandóan csiszolást, kopácsolást meg fűrészeléssel hallottunk, ha megálltunk Teri néni virágait bámulni a ház előtt. Valami villamossági üzemben dolgozott, hiába nem lett villanyszerelő, a végén mégiscsak ott szerzett neki helyet Laci bácsi, aztán Ferike végleg ott is maradt. Fura kis tárgyakat gyárt otthon, ezt mondta róla a felső szomszédja, aki valószínűleg belátott a kis ház

ablakán, mert be nyilván nem engedték, ahogy tudtommal senkit, főleg mióta Laci bácsi meghalt. Sose kérdeztem tőle, mi lehet az, valahogy eszembe se jutott, talán mert hiányzik belőlem a természetes kíváncsiság, vagy pusztán tapintatból inkább, elfogadom a dolgokat olyannak, amilyenek, nyilván Ferike is ezt szerette bennem még az iskolában, ezért volt irántam nagyobb bizalommal, mint a többiekhez, és ez aztán később is így maradt. Nem mondhatnám, hogy sokat beszélgettünk, de néhány szót mindig váltottunk, mikor elmentem előttük, és láttam, hogy kint van. Általában arról kérdeztem, amit éppen láttam, hogy csinál, mert valami mindig volt a kezében, ő meg többnyire megvonta a vállát, mint az iskolában, mikor nem volt biztos a válaszában, és ezt a szokását később se hagyta el, felnőttként is ugyanazt a pirulós, határozatlan Ferikét láttam benne mindig, akit kisdiákként megismertem.

Mit csinálsz, Ferike?, ezt kérdeztem tőle ma is, mikor megálltam a házuk előtt, kiültél vele?, ezt is hozzátettem aztán, mert láttam, hogy valamit gyalul. Ült a sámlin, előtte hokedli, azon volt, amit éppen gyalult, amikor megálltam. Ahogy észrevett, felállt, elindult a kerítés felé, aztán egyszer csak megtorpant, mint aki meggondolta magát, vagy mint akinek eszébe jutott valami. A kis ház bejárati ajtaja felé pillantott, ahol mindig le kellett hajolnia, hogy be ne üsse a fejét a szemöldökfába, mert olyan alacsony volt, de ő nyilván megszokta, ösztönösen tette, csak én csodálkoztam rajta mindig, hogy egy ajtó hogy lehet ennyire alacsony. Ferike ránézett a kezére, aztán a combjára, egy-két határozatlan mozdulattal leporolta a nadrágját, és elindult ellenkező irányba, fölfelé, a kerti csap felé, de közben félszemmel visszasandított, mintha engem is követne a tekintetével, nehogy közben szem elől té vesszen, vagy mintha így akarná jelezni, hogy ne menjek el, még válaszolni fog a kérdésemre.

Meg kell locsolnom a tulipánokat, ezt mondta, miután a kerti csapnál teleengedte vízzel a kannát, és elindult vele a virágágyások felé.

Egyik lábamról a másikra álltam, vártam, hátha mond még valamit, néztem, ahogy szemlátomást élvezettel permetezi a locsolókanna rózsájából a tulipánokat, egészen odahajol hozzájuk, mintha egyenként végigkövetné a virágokon és a leveleken végiggördülő vízcseppek útját. Egy idő után eluntam a várakozást, Ferike, dolgozz nyugodtan, nem tartalak fel, ilyesmit mondtam neki, és lassan elindultam.

Édesanyám meghalt, szólt utánam Ferike, mikor én már majdnem a kerítésükön túl jártam. Annyira meglepődtem, hirtelenjében átfutott bennem, hogy biztos képzelődtem, vagy rosszul hallottam, hiszen Teri néni nem volt beteg, tegnap még itt kapált, a saját szememmel láttam, igaz ugyan, hogy csak hátulról, de láttam, köszöntem is neki, nem tűnt fel, hogy nem válaszolt, nagyothall, vagy annyira belefeledkezett a borsókapálásba, hogy nem hallja, erre gondoltam akkor, de most a gyanú kezdett motoszkálni bennem. Nem tudtam, mitévő legyek, kérdezni akartam Ferikét a részletek felől, hogy mi történt, de Ferike megelőzött, letette a locsolókannát a tulipánágyás tövében, odasietett a kerítéshez, a drótba kapaszkodva nézett rám égő szemekkel, Ne áruld el senkinek!, csak ennyit mondott, mint régen, iskolás korunkban, mint aki szövetségest remél bennem, és nekem végigfutott a hideg a hátamon.

KISS DÁNIEL

a pszichológus

szívének kamráiban
elállt volna
az egész
emberiség
lekvárja

az nekem a vers

ami a madárnak ha leszarja a fehér kerítést
az nekem a vers
ami Maradónának Isten keze
az nekem az istenverte vers
ami Jan Dítének az elszórt aprópénz
az nekem a vers
egy ötforintosnyi halhatatlanság

és felkerültél pestre

ha elmúltál 20
& felkerültél pestre
már nem
köpködhetsz ricát verebekre
nem dobálhatsz macskákat ringlóval
bólogatnod kell a várban
avantgárd tákolmányok
kiállításán tépkedve szakállad
amit azért növesztesz
mert bevallani szégyen
hogypiszoár legyek
de a felét akkor se értem

freudtalankodás

ezekben a pszichológusokban
nincs totemoszlopa a tabuknak
ezeknek semmi se szent
ezek miért tudnak
gátlásokról gátlástalanul
ezek milyen titkok péniszeiről rántják le az óvszert
ezek milyen rejtelmeket húznak elő vaginákból felszínre gyermekképpen
ezek csak Oidipuszilnak a klitorisznak
és a frigiditás mint a billentyűzár feloldva
ezek száz éve még Elektrával erektáltak
most meg már a bevándorlásba is beleszólnának
tudományosan
szociálpszichológia
neurotikussoljon be mindegyik

Füred

észak és dél partjai
fogták négy csücskénél
és rázták a Balaton szőnyegét
testén
megtörtek száraz-
földi emlékeim
fényei
a szél
fejem árbocához
csapkodta
régi gondolatok köteleit
és én csak ültem meztelen
a vörös köveken
és folyt le
fáradt zöld olaja
a hajamról
az ágyékomig